

**НАУКОВО-ТЕХНІЧНІ
КОНФЕРЕНЦІЇ**

Національний університет кораблебудування

МАТЕРІАЛИ

**ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ
НАУКОВО-МЕТОДИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ**

**«МИКОЛАЇВЩИНА І ПІВНІЧНЕ
ПРИЧОРНОМОР'Я:
ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ».**
До 80 річниці від дня
народження українського
археолога Б. М. Мозолевського

23 - 24 вересня 2016 р.

Миколаїв ■ 2016

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ КОРАБЛЕБУДУВАННЯ
ІМЕНІ АДМІРАЛА МАКАРОВА
ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОДА
ІНСТИТУТ АРХЕОЛОГІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ
ПІВДЕННИЙ НАУКОВИЙ ЦЕНТР НАН УКРАЇНИ
АКАДЕМІЯ НАУК СУДНОБУДУВАННЯ
ЦЕНТР АРХЕОЛОГІЇ «ЛУКОМОР'Є»
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ГУМАНІТАРНИЙ ІНСТИТУТ НУК
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН

**МИКОЛАЇВЩИНА І ПІВНІЧНЕ ПРИЧОРНОМОР'Я:
ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ
ДО 80 РІЧНИЦІ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ
УКРАЇНСЬКОГО АРХЕОЛОГА
Б. М. МОЗОЛЕВСЬКОГО**

Всеукраїнська науково-методична конференція

23–24 вересня 2016 р.

*Національний університет кораблебудування
імені адмірала Макарова,
кафедра соціально-гуманітарних дисциплін,
пр-т. Героїв України, 9*

МАТЕРІАЛИ КОНФЕРЕНЦІЇ

Миколаїв – НУК – 2016

ОРГАНІЗАТОРИ

Міністерство освіти і науки України
Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова
Департамент освіти і науки Миколаївської ОДА
Інститут археології Національної академії наук України
Південний науковий центр НАН України
Академія наук суднобудування
Центр археології «Лукомор'є»
Навчально-науковий гуманітарний інститут НУК
Кафедра соціально-гуманітарних дисциплін

Матеріали публікуються за оригіналами, які представлені авторами

Редколегія не завжди поділяє погляд авторів статей

За достовірність викладених фактів відповідальність несе автор

Відповідальний за випуск:

О. В. Бобіна

Миколаївщина і Північне Причорномор'я: історія і сучасність

До 80 річниці від дня народження українського археолога Б. М. Мозолевського : Матеріали Всеукраїнської науково-методичної конференції. 23–24 вересня 2016 року. – Миколаїв : НУК, 2016. – 74 с.

В матеріалах Всеукраїнської науково-методичної конференції розглядають питання формування почуття регіонального патріотизму, гордості за свою «малу» Батьківщину та формування активної громадянської позиції серед молоді і студентства. Особлива увага звертається на багато рану та драматичну долю археолога, поета, громадянина Б. М. Мозолевського

УДК 94(477.7)

УДК 94 (477)

Березовська Т. В.

З РОДИННИХ ХРОНІК АРКАСІВ

Сучасна історична наука в пошуках нових рішень проблеми реконструкції історичних постатей широко звертається до репрезентації не лише їх громадського, але й приватного життя. Це пояснюється тим, що в приватному житті складається безліч ситуацій, відносна свобода індивідуальних рішень, вчинків, як правило, ширших, ніж у будь-якій іншій сфері. Приватне життя тому є дуже зручним дослідницьким полем для вивчення протиборства між прийнятими стереотипами поведінки та індивідуальними сентенціями особистості.

Проте відомості, які дійшли до нас про Аркасів носять здебільшого громадський характер. Разом з тим логічні інструментарії історика дають можливість розширити вузькі детермінантні рамки дослідження суспільно-політичних відносин і простежити герменевтику духу історичного персонажу.

Зіставляючи зафіксовані матеріали про «зовнішні» вчинки Аркасів з їх приватними записами, прямо чи завуальовано висловленими думками, а також з розкиданою по зібраних спогадах інформацією, спробуємо реконструювати головні риси визначних представників роду Аркасів в контексті тих історичних подій, в яких вони діяли.

Дещо утаємниченою виступає постать З. А. Аркаса (1793–1866). Все його життя було тісно переплетено з чорноморським флотом. Він ніколи не був одружений, не мав дітей. Не збереглося його листування. Єдиним джерелом, завдяки якому можна судити про його світоглядні установки є «Спогади» його молодшого брата адмірала М. А. Аркаса (1818–1881). В них Захарій постає людиною полісної свідомості, яка інтереси громадські ставить вище за особисті.

Можна навести такий приклад. Під час Кримської війни 1853–1856 рр. братам Аркасам було виділено транспорт для перевезення майна та родинних реліквій з Севастополя до Миколаєва. Їхні будинки знаходилися поруч, проте молодший брат перебував в Санкт-Петербурзі (флігель-ад'ютант Миколи І) і брати участь в перевезенні не мав змоги. Захарій же розпорядився підводами по-

своєму. Він покинув напризволяще своє і братове майно і кинувся рятувати відомчу Морську бібліотеку. Він перевіз до Миколаєва 16 тисяч книжок, тим самим врятувавши їх від знищення [1]. Доречно буде зазначити, що перші бомби, випущені англо-французькою ескадрою в 1854 р., знищили і приміщення бібліотеки, і будинки братів Аркасів. Там загинув їхній родинний архів, тому до нас майже не дійшли відомості про їхнього батька Андреаса Аркаса.

М. А. Аркас зробив блискучу кар'єру, пройшовши шлях від юнги до адмірала, генерал-ад'ютанта Олександра ІІ. Він мав державницький світогляд. Справа була у нього на першому місці. Але при цьому він лишався відданим та люблячим сім'янином. Службові обов'язки весь час розлучали його з дружиною. Залишалося листування. Вони писали один одному двічі на день. В фондах Миколаївського краєзнавчого музею зберігається декілька приватних листів М. А. Аркаса дружині. В них постає цілісна чоловіча натура, що опікувалася родиною, палко кохала дружину, дбала про майбутнє дітей [3].

На посаді головного командира Чорноморського флоту, не дивлячись на велику зайнятість по розбудові панцирного суднобудування та комерційно-портової діяльності, М. А. Аркас приділяв значну увагу благоустрою Миколаєва, переймався турботою про простих людей. Великою проблемою для міста на початку 70-х років ХІХ ст. Була проблема робочих кадрів. Сезонні робітники не могли задовольнити потреб суднобудування та портового господарства. Особливо багато до міста приїздило сільського люду в сезон навантаження-розвантаження судна в літньо-осінній період. Жили вони, як правило, просто неба в районі морського порту. Розрахунок отримували наприкінці сезону, коли припинялася навігація. Для міста Миколаєва цей день перетворювався в справжнісіньке пекло через масову антисоціальну поведінку сезонників. За декілька днів переважна більшість їх «спускала» зароблені гроші, так і не довівши їх додому. Траплялися і смертні випадки внаслідок п'яних сутічок [2]. Так продовжувалося не один рік. Але вирішити проблему було дуже важко. Без робочої

сили неможливо було обійтися в навігаційний сезон. Пустити ж коріння в Миколаєві сезонні робітники не могли через брак коштів на купівлю житла.

На другий рік свого губернаторства М. А. Аркас вирішив цю нагальну проблему. Він добився від уряду, щоб пустуючи землі морського відомства в Спаському урочищі, було виділено під забудову для всіх бажаючих оселитися в Миколаєві. Землю порізали на ділянки. Людям, які взяли землю, надавався кредит в 300 крб. з мінімальною виплатою на десять років. Будівельні матеріали надавалися за пільговими цінами [4].

Цікавою і характерною подробицею цього адміральського заходу був той факт, що в своєму піклуванні про сезонників М. А. Аркас керувався турботою про їх родини. Його непокоїло, що зароблені важкою працею гроші замість того, щоб потрапляти в сім'ю, бездарно пропивалися по кабаках [5].

Джерела зберегли відомості про благодійність родини Аркасів. Так, М. А. Аркас заповідав дитячому притулку Миколаївського благодійного товариства капітал в розмірі 200 тис. крб. Він відремонтував за власний кошт церкву Всіх Святих на Миколаївському цвинтарі, а також побудував велику каплицю для хрещення немовлят [6]. Його дружина, Софія Петрівна, поділяла погляди чоловіка, завжди була його опорою і порадицею. В російсько-турецьку війну 1877–1878 рр. вона опікувалася пораненими, допомагала з оформленням пенсій. В 1877 р. за плідну благодійну діяльність була нагороджена Орденом Святого Червоного Хреста. До останніх днів життя С. П. Аркас залишалась Почесним членом Миколаївського благодійного товариства. Під вікнами її будинку завжди стояла юрба злиденного люду, чекаючи її виходу і роздачі пожертви [10].

С. П. Аркас мала дуже м'яку, лагідну вдачу. Вона безмежно любила свого чоловіка і своїх дітей, яких втратила всіх ще за життя, крім старшого Миколи. Він став продовжувачем роду і увійшов в історію як український композитор, історик, просвітницький діяч. Мати підтримувала і матеріально, і морально всі творчі проекти свого сина. Якось стався такий випадок. Микола Миколайович мимохідь щось проронив про брошуру, яка начебто його зацікавила. І тут же забув про неї. Яким же був його подив, коли Софія Петрівна, переписавши в читальному залі публічної бібліотеки текст брошури, поклала текст на його робочий стіл.

Змалечку М. М. Аркасу була притаманна мрійливість, чутливість, відчуття прекрасного. Але разом з тим він мав тверді переконання та міцну вдачу. Він, син високого імперського посадовця, вперто вбирався в український народний одяг. Влітку це була вишита сорочка та солом'яний бриль, взимку – смушкова шапка та свитка. Ноги були взуті в чоботи. Цей одяг драгував батька, але Микола вперто продовжував його носити.

На другому курсі університету Микола надумав одружитися з селянською дівчиною Яриною і зажити простим селянським життям десь на хуторі. Він самостійно посватався. Батьки Ярини дали згоду, батьки ж самого Аркаса нічого не відали. Микола вирішив вінчатися таємно. Три доби він скакав степами, намагаючись умовити місцевих священників повінчати його, але ті відмовлялися таємно вінчати сина губернатора з простою селянкою. Потім про все дізналися батьки, зчинили лемент і повернули сина до навчання в університеті [8].

Минуло декілька років і вже на останньому університетському курсі М. М. Аркас, довіряючи своєму приватному щоденнику ліричні почуття до молодої одеської панянки Франкевич, зробив підсумок, що дорівнює анатомії власного кохання. «Кого я любив?» – задавався юнак питанням. І далі давав вичерпну відповідь, достойну бухгалтерській відомості: 1. Ганнусю – з 1866 по 1869; підсумок – 3 роки. 2. Ольгу Кравчину – з 1871 по 1872; підсумок – 1 рік. 3. Ярину – з 1872 по 1875; підсумок – 3 роки. 4. Глафіру Франкевич – з 1875; підсумок – 1,5 місяці.

Пізніше, збагачений досвідом, М. М. Аркас залишив іронічний запис олівцем на старих юнацьких рядках: «Це я з жиру казався» [7].

В студентські роки особливо яскраво виявилася, притаманна всім Аркасам гуманістична спрямованість, ні з чим незрівняна турбота про інших. Сам дуже невибагливий, він всі отримані з дому гроші роздавав тим, хто росив у нього допомоги. Матеріальні прояви побуту його зовсім не займали. Чай з хлібом – це його звичайний обід. Відсутність грошей не пригнічувала юнака. «Витяг гаманець, а останні 20 копійок випали і кудись закотилися» – писав він у щоденнику [8].

В родині Аркасів між батьком та сином часто спалахували сутички. Два міцних характери не здатні були до компромісів. Батько бажав бачити Миколу морським офіцером відповідно до родинної традиції. Микола бачив себе якщо не чоловіком селянки, то мандрівним актором

театральної трупи свого кума М. Л. Кропивницького. Якось Микола навіть обізвав свого батька «царським сатрапом». В родині виникла глибока конфліктна ситуація. Про це свідчать листи Софії Петрівни до сина в Одесу, в одному з них вона з розпачем писала: «Ти навіть не припускаєш думки, що я нездатна була б поважати і кохати негідника, навіть якщо б він був батьком моїх дітей [9].

Слід зазначити, що юнацький бунт М. М. Аркаса скоро минув, тим більш, що підґрунтям його виступали не політичні переконання, а бажання самоствердитися і вийти з-під контролю весільного батька. До того ж усі сімейні конфлікти вмить зникали, коли мова йшла про господарство. І Микола Андрійович, і Софія Петрівна і їхній впертий син Микола любили працювати. Маєток в Богданівці (нині с. Стара Богданівка Миколаївського р-ну) приносив значні прибутки, все було дуже добре налагоджено і бездоганно працювало. Аркаси придбали землю в с. Христофорівка (нині с. Христофорівка Баштанського р-ну). Там М. М. Аркас працював як тесля, сам зробив купальні, ладнав дах на службовому приміщенні [1].

Подружнє життя М. М. Аркаса склалося дуже вдало. Його дружина, донька героя Кримської війни капітана I рангу І. П. Шишкіна Ольга, не

лише підтримувала матеріальний добробут родини, й поділяла погляди чоловіка. Їхній син та онук не лише прославили рід Аркасів, але й зробили значний внесок в розвиток української культури зі зброєю в руках боролися за незалежність України.

Таким чином, вже ті короткі відомості, що було наведено в статті, репрезентують Аркасів як людей відповідальних, енергійних, вірних обраним ідеалам, креативних обдарованих. А сюжети з приватного життя двох поколінь родини Аркасів підкреслюють і поглиблюють сутність їхніх громадських вчинків.

Джерела та література

1. Аркас, Н. А. Воспоминания / Н. А. Аркас // Исторический вестник. – 1901. – т. 84. – С. 34.
2. Денисов, А. И. Генерал-адъютант, адмирал Николай Андреевич Аркас. Биографический очерк / А. И. Денисов. – Севастополь, 1887. – С. 48.
3. Фонди Миколаївського обласного краєзнавчого музею (МОКМ). – Д-13535.
4. Фонди МОКМ. – Д-11361.
5. Фонди МОКМ. – Д-9955.
6. Фонди МОКМ. – Д-11375.
7. Фонди МОКМ. – Д-882. – Арк.-23.
8. Фонди МОКМ. – Д-882. – Арк.-102.
9. Фонди МОКМ. – Д-883.
10. Южанин. – 1898. – 25 червня.

Бобіна О. В.

МИКОЛАЇВСЬКА ТОПОНІМІКА: ОСНОВНІ ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ І СПРОБА ДЕКОМУНІЗАЦІЇ

Історія топонімів м. Миколаєва досить цікава, драматична і певним чином відображає «дух епох» в яких жили мешканці міста. Загальний огляд історії назв і вулиць міста подано в праці Ю. С. Крючкова. Відомий дослідник виділив шість етапів формування топонімичного середовища міста. Перші три охоплюють часи Російської імперії і відзначаються надзвичайною поміркованим підходом у виборі назв, неквапливістю з найменуванням і перейменуванням, відсутністю ідеологічно-монархістського підходу у пропозиції назв. Ці три періоди охоплюють 1822 – початок ХХ ст. Наступні три періоди охоплюють – радянську/комуністичну добу: 1920–1989/1991 рр. Вони відрізняються ідеологічним, радикально-волюнтаристським підходом, мінімальним

використанням історико-краєзнавчого принципу у фіксації топонімичних термінів. Черговий етап формування топонімичного середовища припадає на часи незалежної України – 1989/1991–2016 рр. Особливі риси цього періоду – намагання зберегти імперську і радянську спадщину, навіть недолугу вимушеність сприйняття українізації, поблажливе ставлення до імперського російськофільства; «трохи» швидша» декомунізація 2016 р.

Перше перейменування відбулось за часів Г. Потьомкіна. Зникла Вітовка з'явилося Богоявленське. Ця назва, найдавніша після Ольвії так і не повернулася. І на карті Миколаєва не зафіксовані кордони Великого князівства Литовського, Руського і Жемантського, що протягнулось від Балтійського до Чорного моря ще в ХІV–ХV ст. Натомість буде чергова згадка про

Г. Потьомкіна з якого начебто все починалось. Лише в 1822 р. з'явився перший план найменувань вулиць, тільки в 1835 р. військовим губернатором М. Лазарєвим затверджено назви 61 вулиці. В 1882 р. намагались перейменувати 16 вулиць і скверів. Але з'явилися тільки Аркасівський і Манганарієвський сквери. На межі XIX–XX ст. Німецька вулиця була перейменована у Фалєєвську, Бульварна у Пушкінську (100-ліття народження), Молдавська у Глазенапівську, Купецька в Потьомкінську. В 1915 р. вул. Соборна отримала назву Олександрівська. Таким чином до 1917 р. в Миколаєві було п'ять «персональних» вулиць. Серед них лише одне «царська» і жодного пам'ятника царям.

В радянську / комуністичну добу (1920–1991) відбулося декілька хвиль перейменування. Перша хвиля почала одразу після утвердження радянської / комуністичної влади. Вершиною цієї хвилі стало 10-річчя «Жовтневої Революції» – 1927 р. Самим знаковим стало перейменування Богоявленська в Жовтневе. А «топонімічна українізація» в Миколаєві обмежилась іменами Т. Шевченка і І. Франка. Іменем І. Франка назвали вул. Московську в центрі міста. Але згодом їй повернули назву, а «І. Франка» відправили на окраїну міста. Так «імперія» перемогла «український сепаратизм». Друга, менша хвиля, припадає на 30-ті рр. Першою «декомунізацією» стало повернення до старих назв під час другої германської окупації міста 1941–1944 рр. Зрозуміло, що після звільнення міста все було «поставлено» на свої місця і вже в другій половині 40-х рр. з'явилися нові назви. Взагалі для радянської / комуністичної влади перейменування ніколи не було проблемою. Так, після війни 1939–1945 рр. вул. Першотравневій повернули історичну назву – вул. Херсонська, а 1979 р. до 100-річчя В. Леніна вона отримала нову назву – проспект Леніна. Таким чином проспект Леніна, за назвою, одна із самих молодих вулиць міста (37 років), разом з колишніми вулицями В. Васляєва і В. Олійника. На закаті радянського / комуністичної влади, в умовах лібералізації режиму, і напередодні 200-річчя міста, відбулись перші знакові перейменування. Їх проводили комуністи. І комуністи абсолютно не виступали проти перейменування «Плехановської» в «Потьомкінську». Так, в чергове, в 1989 р. імперські принципи комуністичної ідеології переважили європейськість Георгія Плеханова. Перейменування пройшло спокійно, без істерії

КПРС–КПУ, з масовою підтримкою або повною байдужістю. Таким чином відлік топонімічної декомунізації можна почати з 1989 р. Протягом 90-х рр. без «історичних істерик» з боку КПУ і інших партій повернуто такі назви як Спаська (кол. – Свердлова, 1996 р.) і Нікольська (кол. – Рози Люксембург, 1996 р.). З'явилися вулиці В. Васляєва і В. Олійника (навіщо?). Наступний етап декомунізації повинен був початись 2005–2010 рр. Але праця була вкотре відкладена. Антикримінальна революція (2013–2014 рр.), війна путінської Росії проти України, підтримка цієї агресії з боку КПУ та інших політичних сил примусили українську владу продемонструвати хоча-б формальну українськість і несхожість з російською владою. В цьому сенсі пам'ятники комуністичним вождям і радянська / комуністична топоніміка виступала як символічний зв'язок з країною-агресором. На виконання законів які прийняла Верховна рада, місцева влада в певні строки мала визначитись з новою топонімікою. Але вже до цих рішень «сепаратиську» площу Леніна перейменовували в Соборну. Обговорення щодо інших назв миколаївської топоніміки тривало досить активно. В процесі цього обговорення з'явилось кілька «таборів-напрямів-партій». Перша партія – партія повернення до історичних назв. В зв'язку з цим Вітовка не повернулась. Натомість з'явилися «Погранична» (таке слово в українській мові відсутнє), «Кузнєцька» (від українського «кузня», де працюють «ковалі», а не «кузнеці») і «Сінна» (як нагадування про бур'яни на вулицях міста). Вершиною перемоги для цієї партії стало повернення вул. «Безіменної» (важко з'ясувати від якого іменника походить ця назва, але переможців не судять). Друга партія – «виноградно-яблучна», вона любить історію, але не любить її контраверсійних моментів, тому намагалась декомунізувати вулиці яблучно-фруктовими назвами. Третя партія – проукраїнська, поміркована, але трохи радикальна. Саме завдяки їй з'явився проспект Героїв України. Четверта партія – партія збереження всього що можна, «віддати» як менше. Саме адептів цієї партії влаштовувала назва проспекту Героїв (не потрібно змінювати у разі вдалого сепаратного перевороту). На фоні боротьби цих партій слабо виглядали миколаївські історики. Вони були досить пасивні. Яюсь мляво і неактивно відстоювали свої пропозиції. Миколаївська інтелігенція не зайняла чіткої позиції. По-перше тому, що частина залишилась на проросійських імперських позиціях і

зачаїлась, частині – все одно, а проукраїнської інтелігенції майже не видно.

Підсумки топонімічної декомунізації 2016 р. виявили ряд особливих моментів. По-перше частково українізована топоніміка міста і сіл-районів. Десять-двадцять топонімів із 129 мають виразний український зміст, це близько 15–20% від всіх назв. Найкраще попрацювали болгари які отримали одинадцять нових топонімів. Велику частину топонімів просто повернули прикриваючись принципом історизму. Але як на нашу думку це свідчення обмеженості поглядів, відсутності творчого підходу до важливої справи тих хто проштовхував ці назви і бажання швидше завершити цю справу. Цікава позиція мера яка свідчить про його хитрість, лукавство і здатність до т. зв. закулісних ігор. Це виявилось перш за все в

назві вулиці Шнеєрсона (до речі пам'ятний знак йому стоїть на іншій вулиці), в позиції щодо проспекту Героїв України, і безбарвної назви Центрального проспекту. Радує позиція єврейської общини міста, яка тихенько, спокійно, не революційно, без «storm und sturm» зачарувала мера і досягла свого. Це мистецтво якому треба вчитись. Особливістю декомунізації стало абсолютне ігнорування законів, закономірностей і особливостей української філології. Приклади цього ми вже наводили. На нашу думку можна було зробити краще. І про це говорили і історики, і філологи. Таким чином справа формування топонімічного середовища рано чи пізно буде продовження. Ай і справді чим же ще займатись наступним поколінням?

УДК 338.43:504

Бобровська Н. В.

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ПЕРСПЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Погіршення стану природно-ресурсної основи здійснює негативний вплив на навколишнє середовище. При цьому природа і економічне зростання валового продукту, природа і поліпшення рівня життя у різних регіонах країни не повинні бути взаємовиключними альтернативами. Все це зумовлює необхідність поєднання економічного зростання і добробут з раціональним використанням природно-ресурсної основи.

Таким чином екологічні питання набувають глобального характеру і мають тенденцію до загострення, що вимагає запровадження системного підходу у збереженні довкілля в усіх регіонах світу. Сучасна екологічна ситуація призводить до передумов створення нової виваженої парадигми, згідно якої результати антропогенної діяльності бізнес-середовища і в цілому суспільства, повинні корегуватися критеріями екологічної доцільності.

Актуальність питання обумовлена зростаючою потребою у збереженні екосистем. Напрями відповідної тематики досліджувалися у наукових публікаціях вітчизняних вчених, з-поміж яких: О. Балацький, В. Борисова [1], О. Вишнеvsька [2], В. Горлачук, С. Дорогунцов, Б. Данилишин, О. Котикова [3], Л. Мельник [4], С. Рогач, П. Саблук, В. Савчук, Є. Хлобистов [6].

Метою дослідження є теоретичне

обґрунтування у необхідності перспективного розвитку екологічного виховання молодого покоління, що включає процеси навчання, виховання розвитку особистості, формування екологічного мислення, соціальної відповідальності, екологічної культури.

Історично країна досягла періоду, коли розвиток цивілізації потребує зміни пріоритетів до запровадження процесів екологізації у різних сферах діяльності суспільства. Підґрунтям для формування екологічної культури у даному аспекті мають стати екологічне виховання і набуття екологічних знань, екологічного мислення і підприємницької свідомості.

Екологічна культура заснована на цілісності системи «суспільство–природа». Одним із основних понять, яке відображає стан навколишнього природного середовища, тенденції до змін у ньому, з врахуванням інтересів суспільства, є екологічна безпека і передумови її гарантування.

Екобезпека природних об'єктів пов'язана з безпекою громадян у сфері екології, що є передумовою гарантування права людини на безпечне довкілля, де вагому роль відіграє екологічне виховання. Саме екологічне виховання сприяє формуванню відповідної свідомості громадян з метою збереження суспільства.

У екологічній свідомості формуються екологічна культура, що передбачає глибокі знання про навколишнє середовище, екологічний тип мислення і відповідальне ставлення до природи, вміння вирішувати екологічні проблеми та безпосередня участь у природоохоронній діяльності.

Нами було проведено анкетування учнів 11 класів шкіл м. Миколаєва і студентів 3-х і 5-х курсів Миколаївського національного аграрного університету, з метою виявлення рівня екологічної грамотності, відношення до довкілля.

Виявлено, що лише 6% учнів загальноосвітніх шкіл мають «еко-раціональну» модель поведінки, що базується на екологічному світогляді, свідомості, екорациональних нормах і правилах поведінки у природному середовищі. 43% мають «соціо-раціональну» модель поведінки, що визначається особливостями соціального оточення та рівнем сформованості суспільної свідомості. 27% знаходяться на межі між «соціо-раціональною» моделлю поведінки і «антираціональною», а 24% мають «антираціональну модель» поведінки, що характеризує негативне відношення не тільки до оточуючого природного середовища, але й до власної екологічної безпеки.

За результатами анкетування студентів університету, ситуація є дещо кращою, але «антираціональна» модель поведінки складає достатньо високий відсоток, а саме – 20%. «Соціо-раціональна» – 60%, «еко-раціональна» – 20%.

Сучасна екологічна ситуація і екологічне не усвідомлення призводить до передумов парадигми, відповідно до якої результати антропогенної діяльності і відношення суспільства до природи, через екологічне мислення повинні корегуватися критеріями екологічної доцільності, через екологічне виховання і екологічну освіту. Недосконалість екологічного виховання є очевидним фактором і потребує посилення його ролі на усіх рівнях освіти.

Екологічне виховання і формування екологічної свідомості є основою забезпечення збереження природного середовища, екологічного усвідомлення щодо відношення природи і ведення бізнесу, як найголовнішої складової забезпечення екологічної безпеки країни.

Для того щоб вирішити екологічні проблеми глобального і локального характеру необхідно переходити зі споживацького типу мислення до альтернативного.

Підводячи підсумки, наголошуємо, що екологічна свідомість, як цілісне культурологічне явище, що включає процеси навчання, виховання розвитку особистості, повинна бути спрямована на формування екологічного мислення, соціальної відповідальності, екологічної культури, як складової системи національного виховання молоді.

Таким чином для формування екологічного мислення у громадян, при використанні природно-ресурсної основи і у природокористуванні з почуттям відповідальності перед нинішнім і майбутнім поколінням, суспільство потребує у необхідності екологічної освіти і культури, що є вимогою часу поступового пізнання довкілля.

Джерела та література

1. Борисова, В. А. Інвестування природного ресурсного потенціалу АПК / В. А. Борисова // Економіка АПК. – № 9. – 2002. – С. 81–87.
2. Вишневецька, О. М. Природно-ресурсна основа розвитку аграрного сектора: теоретичні і практичні аспекти : [монографія] / О. М. Вишневецька, Н. В. Бобровська. – Миколаїв, 2015. – 180 с.
3. Котикова, О. І. Тенденції вітчизняного землекористування та закономірності переходу його до моделі стійкого розвитку / О. І. Котикова // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – Випуск 4 (47). – 2008. – С. 66–70.
4. Мельник, Л. Г. Економіка природних ресурсів / Л. Г. Мельник, І. М. Сотник, О. Ю. Чигирин – Суми : Університетська книга, 2010. – 348 с.
5. Офіційний сайт Міністерства екології та природних ресурсів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.menr.gov.ua>.
6. Сталій розвиток та екологічна безпека суспільства : теорія, методологія, практика / [В. М. Андерсон, Н. М. Андреева, О. М. Алимов та ін.] ; За науковою редакцією д. е. н., проф. Хлобистова Є. В. / ДУ «ІНПСУ НАН України», ІПРЕД НАН України, СумДУ, НДІ СРП. – Сімферополь : ИТ «АРИАЛ», 2011. – 589 с.

УДК 908 (477):[929]

Горбуров Е. Г., Горбуров К. Е.

Николай Николаевич Пантусов. Возвращение из забвения

Николай Николаевич Пантусов – известный археолог, ориенталист [1, С. 710], фольклорист, лингвист, этнограф, нумизмат и географ, всю свою жизнь посвятил изучению истории Средней Азии и Казахстана.

Н. Н. Пантусов родился 11 мая 1849 года в городе Николаеве Херсонской губернии [2, С. 7].

Его отец Николай Васильевич – флотский офицер, капитан I ранга, мать Екатерина – дочь подполковника Д. В. Ворожейкина. Всего в семье Пантусовых появилось на свет 8 детей [3].

Родители дали ему прекрасное образование. Н. Н. Пантусов окончил с серебряной медалью гимназию в Санкт-Петербурге. Затем учеба в Санкт-Петербургском университете. Его товарищем по университету был известный впоследствии иранист Карл Германович Зелеман (1849–1916).

В 1871 году окончил факультет восточных языков Санкт-Петербургского университета по арабско-персидско-турецко-татарскому разряду со степенью кандидата. За сочинение на тему, предложенную его учителем, известным историком Востока профессором В. В. Григорьевым, о географической литературе арабов «с обозначением, как далеко простирались сведения арабских географов в глубь Средней Азии и какого достоинства эти сведения» он был награжден золотой медалью и оставлен для подготовки к профессорскому званию по кафедре истории Востока [4, С. 134].

Замечательное трудолюбие, выдающиеся успехи в учебе сулили ему блестящую карьеру в науке. Но судьба распорядилась по-другому. Устроитель, на то время, Туркестанского края генерал-губернатор К. П. фон Кауфман, желая привлечь к себе лучшие молодые силы для работы в только что завоеванных обширных землях, разослал в высшие учебные заведения, в том числе и в Петербургский университет, приглашения к достойным выпускникам поступить на службу в Туркестанский край. Н. Н. Пантусов принимает решение: теоретические знания, приобретенные в университете, применить на практике.

В 1872 году он уехал в Ташкент, чтобы поступить на службу в военно-народное управление Туркестанского генерал-

губернаторства. Изучению истории этой древней земли он отдал 36 лет своей жизни!

«Его интересовали в Туркестане и древности края, и своеобразные особенности жизни или быта современного населения. К арабистике имели отношение его заметки за этот период по нумизматике и памятникам материальной культуры с надписями, равно как и его сообщения о внутренней жизни разных дервишеских орденов Средней Азии или их связи с движением в арабских странах» [5, с. 191].

В 1875 году в Кокандском ханстве вспыхнуло народное восстание против жестокого правителя Худояр-хана. Затем оно приняло форму священной войны против русских и стало угрожать столице Туркестанского края – Ташкенту. Русское правительство было вынуждено прибегнуть к силе оружия. Кокандцы были разбиты русскими войсками под командованием генералов К. П. фон Кауфмана и М. Д. Скобелева. В конечном итоге все Кокандское ханство было упразднено и включено в 1876 году в состав российских земель Туркестанского края.

Из завоеванных кокандских и бухарских земель образовано Туркестанское губернаторство. В Кокандском походе принимал участие и Н. Н. Пантусов. Все члены Туркестанского военного округа, как строевые, так и нестроевые – от генерала до рядового солдата, участвовавшие с 5 августа 1875 г. по 15 сентября 1876 г. в покорении бывшего ханства, награждены медалью «За покорение ханства Кокандского». Этой медалью награжден и Н. Н. Пантусов.

Изучение истории края проходило параллельно с чиновничьей работой. Николай Николаевич занимал должность чиновника особых поручений при туркестанском генерал-губернаторе К. П. фон Кауфмане. В 1881 году коллежский асессор Пантусов назначается управляющим канцелярией Государственной комиссии по передаче Илийского края Китаю, ранее оккупированного русскими войсками.

В 80-е годы XIX века был начальником Кульджинской канцелярии, где стал основателем школы переводчиков с тюркских языков.

И где бы он ни находился, везде изучал попадающиеся ему на глаза артефакты,

интересовался у местных жителей историей памятников старины, народными преданиями, передававшимися из поколения в поколение. Нет такой тропинки, такого ущелья на территории Семиреченской области, где бы ни побывал он – высокий сухощавый человек с благородной внешностью. Хороший ботаник – всегда описывал и изучал растения, которые встречал впервые. Неплохой геолог – обращал внимание на структуру почв, рельеф местности, активно изучал обычаи и быт казахов. Пекся о благоустройстве и красоте города Верного¹, в котором он работал с 1874 г. – более 30 лет.

Н. Н. Пантусов – известный чиновник Семиреченского областного управления, тайный советник губернатора, неоднократно исполнял должность вице-губернатора области. Исполнение государственных задач в качестве чиновника особых поручений военного губернатора Семиреченской области (с 1885 по 1904 гг.), сопровождавшееся частыми поездками по краю, давало ему возможность в полной мере применять приобретенные в университете познания на практике.

Приведем ниже лишь несколько примеров его исследовательской и научной работы.

В 1897 году Николай Николаевич совершил поездку в урочище Тагмалы-Тас (Капчагай) Копальского уезда Балгалинской волости (вниз по течению реки Или, в 25 верстах от выселка Илийского) и описал изображения, встречающиеся здесь на камнях, отделившихся от отвесных скал у берега реки Или. Всего Н. Н. Пантусов зарегистрировал 18 камней, тамг, бурханов, змей и с калмыцкими и тибетскими надписями – молитвенными заклинаниями [5, С. 137].

Посетил также Николай Николаевич Пантусов в 1897 году и урочище Аир-Кезень (собственно, перевал в Копальском уезде в ущелье Тайчак – в горах Чулак Чулаковской волости, того же уезда).

«На камнях Аир-Кезеня ... нашли не особенно обильное количество изображений маралов, козлов», а в глубине Чулакского ущелья «вверху ущелья, кроме надписей тибетских, встречались изображения козлов и других животных, начертанных на развалинах камней... Местные киргизы приписывают эти памятники монголам (калмыкам)» [6, С. 59–62].

¹ Ныне Алма-Ата (каз. Алматы; до 1921 года — Верный; в Средние века на территории нынешнего города Алматы находилось поселение Алматы) — сейчас крупнейший город Казахстана, известный как «Южная столица».

В 1897 году вблизи колодца в урочище Караиспе Верненского уезда он встретил сделанное на камне изображение человеческого лица [7, С. 63].

В том же году Пантусов находит изображения маралов и надписи на камнях утесных берегов на правом берегу Куртинского Кепчагая Куртинской волости Верненского уезда.

Открытия и находки в 1885 году первых надгробных камней побудили Археологическую комиссию поручить производство раскопок на месте несторианских кладбищ близ Пишпека и Токмака своему сверхштатному сотруднику – в будущем активному деятелю и члену ТКЛА² – Н. Н. Пантусову. Он был первым, кто указал на сирийский язык надписей и их принадлежность несторианам.

Н. Н. Пантусов описал как камни-надгробья, так и сами могилы, выраженные курганчиками и в некоторых случаях выложенные жженым кирпичом квадратной формы. Он произвел и подробные раскопки могил со склепами из сырцового саманного кирпича. Примечательно, что Пантусов уделял внимание черепам и другим костным останкам из могил, справедливо полагая, что с течением времени они дадут возможность определить племенное происхождение древних христиан, заселявших Чуйскую долину.

Русские востоковеды того времени сразу оценили научный интерес надписей.

Это лишь небольшая часть того, что сделано Пантусовым в целях сохранения памятников исторического прошлого для нынешних поколений народов, живущих на территории, которые исходил, объездил известный исследователь. За десятки лет часть памятников прошлого пострадала от природных катаклизмов – землетрясений, наводнений, и от рук людей. Благодаря их описаниям, рисункам, фотографиям, они дошли до нашего времени.

Помимо ответственных должностей, которые занимал Н. Н. Пантусов в Семиреченском областном управлении, он руководил работой административных комиссий, съездов казахских биев, а также работой учебных заведений, библиотек, книжного издательства и книжной торговли.

С 1896 по 1907 гг. Н. Н. Пантусов фактически возглавлял Семиреченский областной статистический комитет.

После отъезда в 1899 году из Верного

² Туркестанский кружок любителей археологии.

Н. А. Аристов, другого известного исследователя Семиречья, Н. Н. Пантусов оказался единственным в городе крупным ученым, с одинаковым успехом изучающим археологию, этнографию и фольклор Семиречья [8, С. 183].

Надо отметить, что Н. Н. Пантусов был едва ли не первым исследователем-археологом, который настойчиво пропагандировал и внедрял в практику документирования памятников Семиречья техническое новшество XIX века – фотоаппарат. Со временем, изведав сполна при раскопках несторианских кладбищ в Чуйской долине тяготу зависимости от прихоти и мастерства наёмных фотографов, Пантусов при дружеском содействии В. Г. Тизенгаузена в 1895 г. приобрёл собственный фотоаппарат с необходимыми принадлежностями и оставил после себя большую фотоколлекцию: фото верненской интеллигенции, серию портретов жителей края в национальной одежде – казахов, русских, уйгур, дунган, снимки интерьеров общественных зданий, культовых сооружений.

Профессиональную деятельность Н. Н. Пантусова высоко ценили его коллеги. Он был уполномоченным, с 1895 года – членом-корреспондентом Императорской Археологической комиссии. С 19 апреля 1889 года – действительный член Московского Археологического общества. 9 апреля 1886 года избран членом-корреспондентом, с 30 октября 1896 года – член-сотрудник Императорского Российского археологического общества.

Николай Николаевич являлся многолетним и профессиональным поставщиком памятников древности научным обществам и музеям Российской империи. В 1898 году по инициативе Пантусова был образован Семиреченский областной музей, основу которого составили его археолого-этнографические экспонаты, 151 оттиск изображений и надписей на несторианских надгробных камнях, а также книги из личной библиотеки и рукописи его научных работ, находки, входящие сейчас в состав коллекций Центрального государственного музея Республики Казахстан.

Н. Н. Пантусов оставил большое количество печатных работ по многим областям его научных интересов – более 110 [9]. Его заслуга перед тюркским языкознанием состоит в публикации образцов таранчинского диалекта новоуйгурского языка и образцов казахского и узбекского языков, а в его книге «Война мусульман» имеется раздел о вспомогательных глаголах уйгурского языка. За

труд о песнях таранчей удостоен малой золотой медали Императорского Русского географического общества [10, С. 183].

Одним из увлечений Пантусова было собирание и изучение восточных, в том числе и тюркских, рукописей. В результате его поисков были опубликованы переводы «Записок» Бабура. Несколько уйгурских рукописей он передал библиотеке Казанского университета. В Санкт-Петербургском отделении института востоковедения РАН хранится пять тюркских рукописей из Восточного Туркестана, которые Пантусов в 1886 году переслал в Императорское Русское археологическое общество.

Пантусов открывает для российской востоковедческой науки неизвестные сочинения местных восточных авторов. Благодаря его неустанной деятельности были собраны и впервые опубликованы рукописи современных ему уйгурских поэтов Билала Назима, Сейит Мухамата Кашгари и др. Текст издания сопровождался переводом, с примечаниями и анализом филологических данных. Современники отмечали высокое научное значение пантусовского труда. Газета «Туркестанские ведомости» писала о бескорыстном вкладе Пантусова в науку, потому как ученый жертвовал на издание этих рукописей свои денежные средства, выделяя их из своего жалования [11].

Известен факт благотворительной деятельности Н. Н. Пантусова. На его деньги в 1892 году в городе Верном было сооружено здание детского приюта, которое сохранилось до наших дней. Благодаря его заботам и инициативе в области были обустроены курорты, главным образом, на Исыгатинских минеральных водах, которые ежегодно пользовались тысячи больных. За любовь к людям и благотворительную деятельность Н. Н. Пантусов награжден Знаком попечительства детских приютов и Золотым перстнем Российского общества Красного Креста.

О высоком чувстве гражданского долга и большой человечности можно привести пример, описанный С. А. Урашевым [8, С. 184].

«...Исполняя всего лишь попечительские (отнюдь, не служебные обязанности), он чуть ли не в роли подрядчика объехал многие казачьи станицы и переселенческие села уезда с тем, чтобы организовать доставку строительного леса для восстановления разрушенного землетрясением 1887 года учебного корпуса Верненской женской гимназии».

Будучи весьма состоятельным, но бездетным человеком, Н. Н. Пантусов еще при жизни позаботился о своих общественных наследниках, которые продолжили бы начатые им дела.

«В завещании, составленном им в 1903 году, предписывалось: «Чтобы из принадлежащего мне капитала, состоящего из наличных денег и процентных бумаг, находящихся на хранении в Петербургском Государственном банке и в Ташкентском отделении Государственного банка, в случае моей смерти были произведены следующие выдачи:

Семиреченскому областному попечительству о тюрьмах комитету – 2 тысячи рублей;

Совету Семиреченского местного управления Красного Креста – 2 тысячи рублей;

Попечительскому совету Верненской женской гимназии – 2 тысячи рублей;

Верненскому благотворительному обществу – 2 тысячи рублей;

Албано-Пантусовской школе, находящейся в высылке Охотничьем Джаркентского уезда – 3 тысячи рублей;

Семиреченскому областному статистическому комитету – 2 тысячи рублей;

Верненскому приюту – 10 тысяч рублей» [12, С. 166–173] и т. д. Таким образом, Н. Н. Пантусов распределил 26 тысяч рублей [13, С. 339].

Он был благотворителем всех филантропических обществ, которые действовали в городе Верном и на всей территории Семиреченского края.

Полезная деятельность Н. Н. Пантусова на служебном поприще была оценена по достоинству. Он награжден орденами Российской империи: Св. Владимира, Св. Анны, Св. Станислава, многими медалями, а также был кавалером бухарских, персидских и китайских орденов. Его усердная служба также была отмечена Высочайшими благодарностями и подарками.

К большому сожалению, Пантусов не вел дневников. А ведь, как свидетельствуют современники, он обладал редчайшим даром до краев наполнять каждый свой день кипучей деятельностью и очень любил всякого рода приключения.

В 1908 году Николай Николаевич Пантусов вышел в отставку и уехал в родной Николаев к родственникам, которые звали его много лет. В одном из писем к друзьям в г. Верный от 4 ноября 1908 года он писал: «Однако теперь страшно скучно здесь от безделья и неимения дел», «... за

это время я был в Крыму (Ливадия, Ялта, Гурзуф и проч.), теперь еду в Казань, Петербург устроить дела со своими материалами». «... Правда, у меня и на месте в Николаеве имеется до 20 статей, требующих разработки; но я последнюю откладываю, считаю делом не своим, а делом кабинетных профессоров; своею же задачею считаю собиранье материалов в Семиречье и Китае» [14, С. 363–364].

Н. Н. Пантусов очень тяжело переносил наш николаевский климат. «Привыкши быть постоянно на воздухе, я здесь не могу им пользоваться при ветрах. На дворе 3–4 градуса мороза с ветром – совсем дело не переносимое мною, и я сижу целыми днями дома» [14, С. 363–364].

7 июня 1909 года в возрасте 60 лет прекратился земной путь известного ученого. Его смерть остается загадкой. «Летом в Крыму он прогуливался со своим племянником, а потом был найден убитым на железнодорожных путях» [8, С. 185].

Подтверждение информации С. А. Урашева о трагической гибели Н. Н. Пантусова в газетных публикациях городов Николаева и Одессы авторами не выявлено. В этой связи был направлен запрос в Российскую государственную библиотеку (РГБ, РФ, г. Москва) с просьбой просмотреть печатные издания того времени. На наш запрос сотрудник РГБ – главный библиотекарь Е. А. Чибисова сообщила, что были просмотрены газеты «Крымский вестник» (г. Севастополь) за июнь 1909 года, «Семиреченские областные ведомости» (г. Верный) за июль – июль 1909 года, «Туркестанские ведомости» (г. Ташкент) за июнь 1909 года, «Ведомости Санкт-Петербургского градоначальства» (г. Санкт-Петербург) за июнь 1909 года. В них после смерти Н. Н. Пантусова опубликованы несколько статей, в которых упоминаются только его биографические данные (сообщений об убийстве не приводится).

Ныне живущие родственники Пантусова утверждают, что в Крыму Николай Николаевич заболел тифом и умер. Был привезен в Николаев в закрытом гробу и похоронен в семейном склепе Пантусовых в Николаевском некрополе возле храма Всех Святых. В родовом склепе вместе с Николаем Николаевичем Пантусовым похоронены: Сергей Сергеевич Пантусов (19.06.1879–19.01.1937), Вера Карловна Пантусова (1881–1970), Мария Михайловна Пантусова (25.03.1857–26.04.1919), Борис Владимирович Белен-де-Баллю (1906–5.04.1953), Евгения

Сергеевна Белен-де-Баллю (Пантусова) (1886–26.04.1965) [15, л. 8] – дочка брата Н. Н. Пантусова Сергея, Ворожейкин (инициалы и даты жизни неизвестны) – по-видимому, кто-то из родственников матери Н. Н. Пантусова.

По неизвестным причинам николаевские, одесские газеты и журналы археологических обществ, которые были просмотрены авторами, не опубликовали сообщение о его смерти. Некролог о его кончине был напечатан в газетах «Туркестанские ведомости», 1909 г., 23 июня (6 июля) (№ 131), С. 560 [2; С. 31–37]; «Семиреченские областные ведомости», 1909 г., 12 июня (№ 47), С. 332–335, а также материал «Памяти Н. Н. Пантусова», напечатанный в «Семиреченских областных ведомостях», 1909 г., 26 июня (№ 51), С. 363–364.

Сегодня труды, жизнь и деятельность Н. Н. Пантусова изучены фрагментарно, свидетельством тому является отсутствие полного перечня его работ у российских исследователей, наличие «белых пятен» в его биографии. Претендует на полную собранная турецкой ученой А. Г. Серткай библиография трудов Пантусова, включающая 111 работ. В библиотеках Украины больше всего работ Пантусова – двенадцать – хранится в Николаевской областной универсальной научной библиотеке. Впервые николаевцы, к большому сожалению, узнали о Пантусове только из материала Г. Д. Зленко, помещенном в энциклопедическом словаре «Николаевцы» [16, С. 256].

Академик Российской академии естественных наук Б. В. Лунин (1906–2001) пишет о Н. Н. Пантусове следующие строки: «Нам не известна судьба его огромного научного наследия, большинство которого так и не смогло увидеть свет. Из краткой некрологии, написанной в связи с его кончиной, мы узнаем, что после него осталось большое количество, никем так и не востребованных, интересных и в то же время ценных для науки материалов, для собирания которых ушло десятки лет жизни исследователя». Это могло произойти потому, что наш известный земляк не создал семью, которая могла бы распорядиться его научным наследием.

В Николаеве сегодня проживают родственники Н. Н. Пантусова: Зоя Борисовна Каширова (Белен-де-Баллю) и Борис Владимирович Каширов.

В июне 2016 года в Николаеве в издательстве П. Н. Шамрая издана книга Е. Г. Горбунова, К. Е. Горбунова и Т. В. Серебряковой «Николай

Николаевич Пантусов». Возвращение имени известного земляка на родину в XXI веке состоялось. Он занял достойное место среди наших земляков-археологов – Б. Н. Мозолецького и В. Н. Станко.

Список использованных источников

1. Брокгауз, Ф. А. Энциклопедический словарь. Т. 22 «А» / Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. – СПб : Типо-литография И. А. Ефрона, 1897. – 962 с.
2. Горбунов, Е. Г. Николай Николаевич Пантусов / Е. Г. Горбунов, К. Е. Горбунов, Т. В. Серебрякова. – Николаев : издатель Шамрай П. Н., 2016. – 104 с.
3. Христова, Н. Спустя сто лет : расследование продолжается / Н. Христова // Вечерний Николаев. – 2016. – 2 июля (№ 71). – С. 3.
4. Крачковский, И. Ю. Очерки истории русской арабистики / И. Ю. Крачковский // Избранные сочинения. Т. 5. – М., Л. : Изд-во АН СССР, 1958. – 526 с.
5. Лунин, Б. В. Из истории русского востоковедения и археологии в Туркестане. Туркестанский кружок любителей археологии (1895–1917 гг.) / Б. В. Лунин. – Ташкент : Изд-во АН Узбек. ССР, 1958. – 320 с.
6. Пантусов, Н. Н. Аир-Кезень и Тайчак (Копальского уезда) / Н. Н. Пантусов // ПТКЛА, IV. – Ташкент, 1899; там же – описание фотографий, снятых на Аир-Кезень и Тайчак.
7. Пантусов, Н. Н. Куртынын-Капчагай и Джалпак-тас (Куртинской волости Верненского уезда) / Н. Н. Пантусов // ПТКЛА, IV. – Ташкент, 1899.
8. Урашев, С. А. Казахские поверья и приметы из семиреченского собрания Н. Н. Пантусова / С. А. Урашев // Родной край. – 2012. – С. 183–186.
9. Серткай, А. Г. Жизнь и деятельность Н. Н. Пантусова. Библиографический список трудов / А. Г. Серткай. Перевод с турецкого Р. Алимова // Государственная публичная историческая библиотека России. Фонд: КХ, Шифр Х 1/887, Инв. № 000314743.
10. Кононов, А. Н. Библиографический словарь отечественных тюркологов. Дооктябрьский период / А. Н. Кононов. – М. : Наука, 1989. – 2-е изд. – 300 с.
11. Туркестанские ведомости. – 1909. – 23 июня (6 июля) – № 131. – С. 560.
12. Урашев, С. Из истории Семиреченской области (1867–1914 гг.) / Урашев С. // Высшая школа Казахстана. – 2001. – № 4–5. – С. 166–173.

13. Сообщение о благотворительности, завещании Н. Н. Пантусова // Семиреченские областные ведомости. – 1909. – 16 июня. – №48. – С. 339.

14. Памяти Н. Н. Пантусова // Семиреченские областные ведомости. – 1909. – 26 июня. – № 51. – С. 363–364.

15. Российский государственный военно-исторический архив. – Ф. 409, оп. I, п/с 1358/1913. – 10 л.

16. Зленко, Г. Д. Пантусов Николай Николаевич / Г. Д. Зленко // Николаевцы, 1789–1999 : энцикл. слов. / Гл. ред. В. А. Карнаух. – Николаев, 1999. – 376 с.

УДК94(477):004.9

Дудник В. М.

МЕДІА-ПОРТАЛ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ «VIDIA» ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ ВОЛОНТЕРСЬКОГО РУХУ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ

Під впливом українців, які перебувають за межами історичної Батьківщини, паралельно із реформами державних структур в Україні наразі відбувається розвиток громадянського суспільства, розбудова його інформаційної складової, яка продиктована розвитком транснаціональних інформаційних мереж завдяки поширенню новітніх комп'ютерних технологій у сучасному глобалізованому світі. Ситуація змінює характер соціально-політичних відносин у країні, в тому числі специфіку функціонування громадських організацій, адже відбувається інформатизація їх діяльності та співпраці із українською владою, її силовими структурами. За таких умов уже сьогодні за кордоном діють інформаційні інтернет-ресурси, які можуть бути проаналізовані фахівцями як сучасні історичні джерела відносно співпраці української діаспори та громадянського суспільства у державі. Сайти, розроблені у мережі Інтернет, громадські об'єднання, що діють за кордоном, використовують як засіб зв'язку із українським населенням, що підтримує певні проекти доброчинності, шляхи їх фінансування тощо.

Вивчення змісту інформаційних джерел наразі діючих організацій української діаспори дає можливість розвивати сучасну історичну науку, вивчати її специфічні особливості на сучасному етапі розвитку, висвітлювати нові характерні риси соціально-політичного поступу українського суспільства, досліджувати тонкі нюанси впливу на громадянську позицію пересічних українців, зростання їх політичної свідомості і патріотичних настроїв.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких автори торкаються проблематики функціонування волонтерського руху в Україні дає підстави

стверджувати, що тематика фахівцями вивчається досить активно. Історики поза всяким сумнівом розглядають діяльність благодійників на різних етапах розвитку української історії. Завдячуючи науковим працям Ю. І. Гузенка [3, 18 с.], Ю. І. Шовкуна [18, 20 с.], О. О. Федорчук [17, 18 с.], деякі аспекти допомогової роботи у відношенні населення Півдня України сьогодні досліджені з другої половини XVII ст. і до початку XX ст., зокрема: розглянуто виникнення її різноманітних напрямів, форм та методів. На підставі аналізу великого масиву архівних матеріалів автори роблять висновки про еволюцію релігійної доброчинності до громадської, звертають увагу на негативні чинники, які стримували діяльність благодійників, обґрунтовують умовиводи про нащадків козацької старшини, українських дворян та заможних торговців як головних суб'єктів філантропії. Не залишилися поза увагою науковців історичні [9, С. 244; 13, 22 с.] та сучасні соціально-політичні [1, С. 302–305; 15, С. 30–45] передумови розвитку доброчинності в регіонах України.

Вагомий вплив на ситуацію у світі здійснив розвиток інформаційних технологій, які дають не лише шанс долучитися до вивчення історичних джерел про благодійницьку діяльність, а самі перетворюються на об'єкт вивчення [6, С. 262]. Сучасні історики без будь-яких труднощів мають можливість вивчати доброчинність діаспори Західній Європи, Північній та Південній Америки. Меценати, сферою діяльності яких були економіка, наука, освіта, культура та мистецтво, жили на нашій землі споконвіків, але із Заходу прийшла мода на волонтерів та співпрацю з ними, яку українська діаспора активно підтримала і

збагатила. Внесок українців із-за кордону у розбудову державності незаперечний, як доводять у своїх працях Л. В. Дибчук [4, 20 с.] та Н. В. Совінська [14, 20 с.], аналізуючи фінансування економічних проєктів та наукових досліджень, повернення історичних і культурних цінностей. Останні кілька років української історії позначені новим аспектом досліджень: специфіки екстремальних обставин регіонального розвитку, епохальної боротьби за цілісність держави та ролі волонтерів у ній [7, С. 16–19].

Одним із найбільш відомих джерел, насичених інформацією про діяльність української діаспори, є її медіа-портал «Vidia», де матеріали про події в регіонах історичної Батьківщини займають чільне місце. Повідомлення про волонтерів Південної України та підтримку їх громадських організацій у процесі антитерористичної операції появилися на сайті вже у 2014 р., коли благодійна організація із США Save Lives Together Foundation та миколаївський «Регіональний фонд благочестя» започаткували спільну справу зі збору коштів на тактичні медичні рюкзаки для українських солдатів [5].

Одна із найбільш повторюваних тем, які порушують українці на всіх континентах – це збір фінансів для придбання медичних засобів та армійського спорядження. Із інтернет-сторінок «Vidia» видно допомогу нашій армії за гуманітарною програмою Світового Конгресу Українців «Захист патріотів України», у межах якої працюють українці Канади, зокрема Уляна та Марко Супруни, збираючи кошти на аптечки індивідуального захисту, залучаючи канадських інструкторів для проведення навчань щодо їх використання. У 2014 р. канадські фахівці навчили близько десяти тисяч осіб, це – одна третина від загальної кількості бійців у зоні АТО на той час. Потім вони зуміли організувати групу українських інструкторів для навчання тактичній медицині за стандартами НАТО у підрозділах Міністерства оборони, Міністерства внутрішніх справ, Національної гвардії, Служби безпеки України та добровольчих батальйонах [12]. Позаяк важливу роль у перебігу АТО грає технічне забезпечення бойових підрозділів і це ще одна тема медіа-порталу «Vidia». Прямо під час зустрічі волонтерів із Миколаєва у м. Олбані (штат Нью-Йорк) спонтанно виникла ідея передати допомогу українським підрозділам, що приймають участь в АТО на Донбасі. На зібрані кошти волонтери придбали запчастини до військових автомобілів

підрозділу Національної гвардії України, що дислокується в м. Миколаєві.

Психічний вплив на населення Америки та Європи є важливим завданням, яке по мірі сил і можливостей намагаються виконати представники української діаспори. Як бачимо із розміщених на порталі матеріалів, члени громадської організації «Feine Ukraine», яких очолює українка із Одеси Флорина Чудновська, розраховували на позитивні емоції німці, коли організовували фотовиставки про події в Україні, домовлялися про лікування поранених воїнів АТО і збирали кошти для допомоги біженцям [10].

Саме завдяки досвіду самоорганізації емігрантських груп та відстані, на якій завжди проблема має більш цілісний вигляд, благодійники діаспори через медіа-портал «Vidia» вдалися до інформаційного забезпечення міжнародного авторитету України, іноземної підтримки учасників АТО [8]. В атмосфері гібридної війни, яку розв'язала Російська Федерація проти нашої держави, авангардом міжнародної діяльності стає політика пропаганди заходів, які мають на меті захист територіальної цілісності країни та протидію дестабілізувальній російській пропаганді [16].

З метою захисту та корекції психічного стану армійців і населення м. Маріуполя українці із Канади у лютому нинішнього року передали військовим капеланам спеціальний набір літургійних предметів для проведення церковних обрядів. У зоні АТО священники продовжують роботу з бійцями Національної гвардії та місцевими мешканцями як повідомляє «Vidia» [2].

Психічний вплив на населення Америки та Європи є важливим завданням, яке по мірі сил і можливостей намагаються виконати представники української діаспори. Як бачимо із розміщених на порталі матеріалів, члени громадської організації «Feine Ukraine», яких очолює одеситка Флорина Чудновська, формують позитивне ставлення німців, організовуючи фотовиставки про Україну, домовляючись про лікування поранених воїнів АТО і збираючи кошти на допомогу біженцям [10].

На сайті діаспори можна зустріти матеріали, які не красять українських посадовців і об'єктивно демонструють відсутність оперативності у їх роботі та брак професіоналізму. Як повідомив медіа-портал у жовтні 2015 р. Державний секретар Міністерства економічної співпраці та розвитку Німеччини Фрідріх Кітчельт під час офіційної церемонії передачі Державній службі з надзвичайних ситуацій України автомобілів

швидкої допомоги заявив, що серед проектів започаткованих у нашій країні масштабна програма допомоги німецького уряду «Україна», яка розрахована на 12 млн. євро, реалізована лише на 3,5 млн. Автори інформації зауважили, що в цей час діаспора Німеччини збирала кошти серед українських заробітчан на закупівлю транспортних засобів для військових у зоні АТО, відпочинок поранених бійців та дітей, батьки яких загинули на сході України [11].

Підсумовуючи окреслене вище, можна зробити висновок, що українська діаспора завдяки технічному прогресу стала більш активно впливати на події, які відбуваються на історичній Батьківщині, шляхом посилення волонтерської допомоги громадським організаціям, котрі беруть на себе відповідальність за забезпечення потреб учасників АТО в Україні. Це дає можливість громадянам країни захищати суверенітет і територіальну цілісність держави, творити сучасну історію незалежної Української держави. Науковці ж у свою чергу отримали новий засіб вивчення історичних процесів у країні та за рубежем, який сприяє оперативному залученню у науковий обіг інформаційних джерел на принципах етноцентризму та плюралізму.

Джерела та література

1. Балюк, Р. Традиція та новаторство в умовах техногенних катастроф / Р. Балюк // Історико-культурна спадщина : збереження, доступ, використання : матеріали міжнарод. наук.-практ. конф., 7–9 квітня 2015 р. / Нац. авіац. ун-т. – К. : Талком, 2015. – С. 305.

2. Вілінська, Я. Діаспора з Канади допомогла військовим капеланам в зоні АТО [Електронний ресурс] / Я. Вілінська – Режим доступу : <http://vidia.org/2016/52602>

3. Гузенко, Ю. І. Становлення і діяльність громадських об'єднань на Півдні України в другій половині XIX – на початку XX ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 / Ю. І. Гузенко. – Черкаси, 2004. – 18 с.

4. Дибчук, Л. В. Внесок української діаспори Канади та країн Латинської Америки в розвиток економіки та культури незалежної України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 / Л. В. Дибчук. – К., 2006. – 20 с.

5. Діаспора збирає гроші на тактичні медичні рюкзаки для військових [Електронний ресурс] /

медіа-портал «Vidia». – Режим доступу : <http://vidia.org/2014/32163>

6. Дудник, В. М. Використання інформаційних технологій у вивченні молодіжної політики релігійних організацій України / В. М. Дудник // Література і культура Полісся. – 2013. – Вип. 72. – С. 262–270.

7. Дудник, В. М. Роль волонтерських організацій Південної України у функціонуванні громадянського суспільства / В. М. Дудник // Миколаївщина і Північне Причорномор'я : історія і сучасність. До 95-ї річниці Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова : матеріали Всеукр. наук.-метод. конф. 2 жовтня 2015 р. – Миколаїв : НУК, 2015. – С. 16–19.

8. Європарламентарям покажуть, чим на Сході убивають українців [Електронний ресурс] / медіа-портал «Vidia». – Режим доступу : <http://vidia.org/2016/59914>

9. Качмала, В. І Наростання загальної кризи на Лівобережній Україні в роки Першої світової війни / В. І. Качмала // Краєзнавство. – 2011. – № 4. – С. 238–246.

10. Крупський, І. Волонтерка із Гамбурга [Електронний ресурс] / І. Крупський. – Режим доступу : <http://vidia.org/2015/39457>.

11. Німеччина оплатить психологічну реабілітацію дітей із зони АТО [Електронний ресурс] / медіа-портал «Vidia». – Режим доступу : <http://vidia.org/2015/46056>.

12. Паплаускайте, М. На аптечки для АТО витратили вже мільйон доларів [Електронний ресурс] / М. Паплаускайте. – Режим доступу : <http://vidia.org/2014/30649>.

13. Слюсаренко, П. М. Армія УНР в умовах боротьби за українську державність : автореф. дис. здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 20.02.22 / П. М. Слюсаренко. – К, 2006. – 22 с.

14. Совінська, Н. В. Внесок української діаспори країн Західної Європи в розвиток економіки та культури незалежної України : автореф. дис. здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 / Н. В. Совінська. – Чернівці, 2002. – 20 с.

15. Соколюк, С. М. Передумови створення Військово-Морських Сил України (1989–1992 рр.) / С. М. Соколюк // Воєнна історія. – 2012. – № 2 (62). – С. 30–45.

16. У Львові відкрили виставку про волонтерську підтримку країни діаспорою [Електронний ресурс] / медіа-портал «Vidia». – Режим доступу : <http://vidia.org/2016/60342>.

17. Федорчук, О. О. Православ'я в становленні культури півдня України (кін. XVIII – поч. XX ст.) : автореф. дис. здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 / О. О. Федорчук. – Донецьк, 2005. – 18 с.

18. Шовкун, Ю. І. Політико-адміністративна, господарська, благодійна та військова діяльність П. Калнишевського : автореф. дис. здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 / Ю. І. Шовкун. – Переяслав-Хмельницький, 2008. – 20 с.

УДК 904

Золотухін А. І.

АВТОГРАФ АХІЛЛА

Рис. 1. Лист Ахілла на свинцевій пластині, знайдений на острові Березань.

У Каталозі Ермітажу [7] наведені фото листа (Рис. 1) на свинцевій пластині, а також дано адаптований давньогрецький текст з перекладом: *Αχιλλοδώρο τὸ μολίβδιον παρὰ τὸμ παῖδα κ' Ἀναχᾶ γόρῶν ὦ Πρωτᾶγόρῃ ὁ πατήρ τοι ἐπιστέλλε ἀδικεῖται ὑπὸ Μάτασσοῦ δολοταὶ γὰρ μιγ καὶ το φορτηγεσίῳ ἀπεστέρησεν ἔλθῶμ παρ' Ἀναχαγὸ ἀπήγησαι φησὶ γὰρ αὐτὸν Ἀναχᾶγόρεω δολοὺ ναι μυθεόμενος τᾶμ Ἀναχαγὸρς ἐξέ καὶ δόλος καὶ δόλας κοικίας ὁ δὲ ἀναβῶι τε καὶ οὐ φησιὺ ναι οὐδὲν ἐαυτῶι τε καὶ Μάτασσι καὶ φησιὺ ναι ἐλεῦθερος καὶ οὐδὲν ναι ἐαυτῶι καὶ Μάτατασσι ἐ δέ τι αὐτῶι κάναχαγὸρῃ αὐτοὶ οἶδασι κατὰ σφᾶς αὐτὸς ταῦτ Ἀναχαγὸρς λέγειν καὶ τῇ γυναικὶ ἔτερα δέ τοι ἐπιδτέλλε τῆμ μητέρα καὶ τὸς ἀδελφεός οἱ ἐσσιν ἐν Αρβινατησιὺν ἄγεν ἐς τῆμ πόλιν.*

Автором розроблена методика читання прихованих текстів в лапідарних написах, яка дозволила ще в 2001 р. прочитати прихований текст епітафії на камені, знайденому Скадовським в 1900 р. на некрополі острова Березань. В ньому зафіксовані дати народження і смерті Гомера [3–6]. Сьогодні завдяки цій методики [6] прочитано більше 1150 лапідарних написів, з'ясовані автори їх і дати створення. Крім того, Арістей Прокопський

і Гомер розробили хронологію і календар, вельми близький до сучасного. Початок відліку числа днів і років вівся від 15 липня 776 р. до н. е., тобто 16 липня – це був 1-й день 1-го року [5]. У цій хронології Гомер народився в 61 день 119 року, тобто 14 вересня 657 р. до н. е., а його брат близнюк, Ахілл, – в 62 день 119 року. Гомер, Ахілл і Єлена були дітьми Клімени (нар. в 85 д. 99 р.) і Ліка, який народився в 303 д. 100 р. У Ліка від іншої дружини, Иди, була дочка Клеопатра (нар. в 105 д. 114 р. – 28 жовтня 662 р. до н.е.), яка була Музою Арістея, Гомера, Ахілла і Анахарсіса [6].

З'ясовано, що всередині кожної пісні епосів Гомера виокремлювалися два роду гімнів, з віршів, складених з п'яти імен. Гімни, в які входять вперше згадані імена, названі Пеанами, а ті, що включають всі імена, в порядку їх згадки, названі Олімпями. У даному листі є 11 імен, 5 з них є оригінальними, інші повторними. Тут за браком міста розглянемо лише алегоричне прочитання змісту Пеану. Для цього спочатку випишемо Пеан без виділення в ньому дат. Для звуження кола алегоричного прочитання імен поряд з іменами наводилися слова, що підтримують або передають їх алегоричний сенс. Ці допоміжні слова, тут наведені в дужках, щоб відокремити їх від імен і назв. Важливо

підкреслити, що авторське тлумачення імен, з одного боку, спирається на тренд, тобто на перегляд близьких за написанням слів, у яких утримується стрижневий зміст цього слова. А з іншого боку, допускалося розчленовування цього слова на частини, кожна з яких може включатися в переклад. При цьому літери в іменах і суміжних словах одночасно використовувалися як цифри.

Отже, випишемо 5 оригінальних імен з давньогрецького тексту листа на свинцевій пластині в табличному вигляді для Пеана і поряд запишемо іншомовний переклад.

Табл. 1. Пеан: алегоричний переклад без дат

№	Ім'я давньогрецьке	Тлумачення [2]
1	Αχιλλῶδωρο (το μολιβῆ-διον)	Ахілла подарунок (таємній богині)
2	(τομ παιδα) κ Αναχα-γορν	(з дітьми) Владичиця Горгона
3	(ω) Πρωτ-αγορη (ο πατηρ)	(провела) 1-шу Олімпіаду (на батьківщині)
4	(υπο) Ματασοοσ (δολοται)	(нижче Аїду) Божевільного (таємну)
5	Αρῆ-βινατησιον	Молитва Теосця

Тлумачення імені Αχιλλῶ-δωρό як Ахілла-подарунок, не викликає сумнівів, складніше виглядає тлумачення допоміжних слів (το μολιβῆ-διον). Тут, зрозуміло є частина слова διον, як богині. Трендом слова μολιβῆ може бути слово μολις, тобто «важкий для читання, або таємний» [2].

Ім'я Αναχα-γορν розділяємо на дві частини: Αναχα перекладається, як володарка, і є еквівалентом Μέδουσα. А друга частина «γορν» тут означає частину імені Γοργω. Тобто, це є подарунок Ахілла Медузі Горгоні з Аїду, тобто своїй сестрі й Музи, Клеопатри, яка мала багато псевдонімів, в тому числі й Сапфо.

Ім'я Протагор розділяємо на дві частини: Πρωτ-αγορη. Тут Πρωτ перекладається як «Перша», а слово αγορη – «народне зібрання» транслювалося в Олімпіаду. Привід для цього тлумачення дає допоміжне слово (δολοται. до 4-го імені Матасій. Його трендом могло бути слово δολιχος – довгий пробігдром [2], як вказівка на Тендрівську косу, що здавна отримала назву Ахіллів біг [1].

В основу імені Матасій (Ματασοοσ) вкладено слово Ματαιος – «Божевільний» [2], тут перше слово (υπο) перекладається багатопланово, як нижче підземного царства, тобто «Аїду» [2]. Аїд Гомера перебував у Миколаєві [3–6].

Штучність назви міста Арбінатах не викликає сумніву, бо воно не має перекладу і було

придумано заради позначення дати створення листа: Αρῆ-βιναῆ-τησιον, тут Αρ – Молитва, як цифри воно не враховується, бо Α-ρ=0; β-2-й день; βινα – 151 р.; τησιον – Теосец [2].

Тепер перейдемо до складання Пеану з урахуванням виділення дат з букв-цифр. Спочатку пояснимо кілька важливих правил з відбору букв для дат:

1. Букви для цифр відбираються безперервно або від початку, або від кінця слова. Не можна відбирати літери для дат в середині слова і не можна перескакувати через букви в середині слова, які не використовуються для підрахунку. Але, якщо слово дозволяє з початку, або в середині слова нейтралізувати будь-якою арифметичною операцією зайві букви, то це не руйнує безперервності.

2. При виборі потрібної цифри з багатоскладових букв-цифр діє правило редукції. Наприклад, з букви ξ=600 можна вибрати цифри 600; 60 або 6, а з букви χ=60, тільки 60 або 6. І, навпаки, якщо проста буква торкається десятинної, або сотенної, вона може перетворюватися в десятину, або сотенну.

Табл. 2. Перевід букв у цифри

α	β	γ	δ	ε	ζ	η	θ	ι	κ	λ	μ
1	2	3	4	5	6	8	9	10	20	30	40

ν	χ	ο	π	ρ	ά, ε	τ	υ	φ	ξ	ψ	ω
50	60	70	80	100	200	300	400	500	600	700	800

3. Будь-яку цифру можна скласти з декількох букв-цифр шляхом використання 4-х правил арифметиці: додавання, віднімання, ділення і множення. Одну й ту ж літеру можна використовувати кілька разів, як самостійно, так і при складанні тих чи інших цифр, але тільки в різних поєднаннях або для встановлення різних дат. Напрямок складання складних цифр не має значення.

4. Виділені дати мають підтримувати зміст вірша і їм визначатися.

5. Об'єктивність дат перевіряється багаторазовим їх підтвердженням в різних джерелах. За 36 років роботи автор склав величезну базу даних з дат народження і різних подій, після прочитання схованих текстів у багатьох джерел.

Тепер, з допомогою цих 5-ти принципів, знайдемо дати в іменах Пеана. В імені Αχιλλῶ-ωρο виділимо спочатку день народження Ахілла Αχι=1+60+1=62 д., а потім рік народження: ι=1, λλο=(3+3)-7=1, λλοδ=3 +3+(7-4)=9, тобто виходить 119 р. У допоміжних словах то μολι-βδιον: το=37,

$\iota=10$, $\mu\omicron\lambda=4+(7+3)=4+1=5$, тобто 105 д. і $\iota=10=1$, $\omicron\lambda=7+3=10=1$, $\mu=4$, тобто 114 рік.

У допоміжних словах $\tau\omicron\mu$ π - $\alpha\iota\delta\alpha$ встановлюємо дні народження батька Гомера, Ліка, в 303 день ($\tau=30$ \omicron - $\mu=70-40=30=3$) 100 року ($\tau+\omicron=30+70$). Буква $\kappa=20=2$ – удвох. Потім, для Горгони – народження в 105 день ($\iota\delta\alpha:10$ і $4+1=5$) 114 року ($\alpha\iota\delta:114$), і для Ахілла з імені Λ - $\nu\alpha\chi\alpha\gamma\omicron\rho\nu$ отримаємо народження в ($\alpha\chi\alpha:1+60+1$) 62 день 119 року ($\alpha\gamma\omicron\rho^{\prime}\alpha=1$; $\gamma\omicron=3+7=10=1$; $\rho=1+8=9$), а по краях ν - $\nu=0$ для забезпечення безперервності відбору букв з кінця слова.

У $\text{Прωτ}^{\circ}\alpha\gamma\omicron\rho\eta$: $\alpha=1$ -й день, цифри 148 року: $\gamma\omicron=7-3=4$, $\rho=100$, $\eta=8$.

У Ματασσοσ читається вік Пана $\text{Ματα}=40+1+3+1=45$ л., 263-й день його народження $\sigma\omicron$: $\sigma=200$, $\sigma\upsilon=20+40=60$, $\upsilon\omicron=7-4=3$ і 102 рік: $\sigma\omicron\omicron=70-(40+20)=10$ і $\sigma=2$, разом – 102 р.

В імені $\text{Αρ}^{\circ}\beta$ - $\iota\alpha$ - $\tau\eta\iota\sigma$ - $\iota\nu$ дати читаються лінійно: $\beta=2$ -й день $\iota\alpha=151$ року і дні народження Ахілла в $\tau\eta\iota\sigma=(3-8+1)$ (2)=62 день 119 року: ($\iota=1$) ($\iota\sigma=20-1=19$); Горгони $\iota\nu=105$ день і 114 рік: $\iota\sigma\iota\nu=(\iota=1)$ ($\sigma\iota=2-1=1$) ($\nu\iota=5-1=4$).

У підсумку, можна записати Пеан, зміст якого уточнюється виділеними датами, які визначають конкретних осіб в тексті:

Таблиця 3. Пеан: алегоричний переклад з датами

№	Давньогрецьке	Тлумачення
1	$\text{Αχιλλοδ}^{\circ}\omega\rho\omicron$ ($\tau\omicron$ $\mu\omicron\lambda\iota^{\circ}\beta\delta\iota\omicron\nu$)	Ахілла нар. в 62 д. 119 р. подарунок (таємний 37 л. богині нар. в 105 д. 114 р.)
2	($\tau\omicron\mu$ π - $\alpha\iota\delta\alpha$) κ $\Lambda\nu$ - $\alpha\chi\alpha\gamma\omicron\rho\nu$	(3 р. назад діти нар. в 303 д. 100 р.: нар. в 105 д. 114 р.) Владичиця Горгона удвох з нар. в 62 д. 119 р.
3	(ω) $\text{Прωτ}^{\circ}\alpha\gamma\omicron\rho\eta$ (\omicron π - $\alpha\tau\tau\eta\rho$)	(провели) Першу Олімпіаду (на батьківщині батька нар. в 303 д. 100 р.) в 1 д. 148 р.
4	($\upsilon\pi\omicron$) Ματασσοσ ($\delta\omicron\lambda\omicron\tau\alpha\iota$)	(нижче Аїду) Безумця 45 л. нар. в 263 д. 102 р. (таємну)
5	$\text{Αρ}^{\circ}\beta$ - $\iota\alpha$ - $\tau\eta\iota\sigma$ - $\iota\nu$	Молитва в 2-й д. 151 р. Теосця нар. в 62 д. 119 р. о нар. в 105 д. 114 р.

Вірш Пеану і його алегоричний переклад:

$\text{Αχιλλοδ}^{\circ}\omega\rho\omicron$ $\tau\omicron$ $\mu\omicron\lambda\iota^{\circ}\beta\delta\iota\omicron\nu$ $\tau\omicron\mu$ π - $\alpha\iota\delta\alpha$ κ $\Lambda\nu$ - $\alpha\chi\alpha\gamma\omicron\rho\nu$ ω $\text{Прωτ}^{\circ}\alpha\gamma\omicron\rho\eta$ \omicron π - $\alpha\tau\tau\eta\rho$ $\upsilon\pi\omicron$ Ματασσοσ $\delta\omicron\lambda\omicron\tau\alpha\iota$ $\text{Αρ}^{\circ}\beta$ - $\iota\alpha$ - $\tau\eta\iota\sigma$ - $\iota\nu$

Ахілла подарунок таємний 37-річній богині, Клеопатрі. Три роки тому діти Ліка, Владичиця Горгона–Клеопатра, удвох з Ахіллом, провели Першу Олімпіаду на батьківщині Ліка, в 1 день 148 року (16 липня 628 р. до н.е.), нижче Аїду Безумця 45-річного, Пана, таємну. Молитва у 2-й день 151 року Теосця-Ахілла присвячена Клеопатрі.

Таким чином, лист Ахілла на свинцевій пластині було створено 17 липня 625 р. до н. е. Останнє свідчить про те, що Ахілл прибув на острів Березань до своєї сестри Клеопатри з міста Теос, розташованого на узбережжі Малої Азії. 3 травня 630 р. до н. е. по червень 620 р. до н.е. йшла морська війна Греції з Троєю від Середземного до Чорного моря, в ході якої Ахілл і Агамемнон знищили близько 800 троянських кораблів. Після цього у вересні 619 р. до н. е. була розпочата сухопутна облога Трої. При цьому, морські атаки грецьких кораблів були виключені. [6, 8] Повний виклад статті розміщено на сайті [6].

Джерела та література:

1. BORYSTENICA-2004. Матеріали міжнародної наукової конференції до 100 р. дослідження острова Березань Е. Р. фон Штерном. – Миколаїв : 2004.
2. Дворецький, І. Х. Давньогрецько-російський словник / І. Х. Дворецький. – Москва, 1958.
3. Золотухін, А. І. Гомер. Іманентна біографія (Тези) / А. І. Золотухін. – Миколаїв, 2001.
4. Золотухін, А. І. Таємниці «Слова о полку Игоревім» (монографічне дослідження) / А. І. Золотухін. – Миколаїв : Видавництво Ірини Гудим, 2005.
5. Золотухін, А. І. Гомер – міф чи реальність? / А. І. Золотухін // Журнал Поетів. – № 1. – М., 2011.
6. Золотухін, А. І. «Гомер і Атлантида» / А. І. Золотухін. – 2012. – Режим доступу : <http://homerandatlantis.com>.
7. Ермітаж. Каталог виставки «Борисфен-Березань. Початок Античної епохи в Північному Причорномор'ї. До 120-річчя археологічних розкопок на острові Березань» в Державному Ермітажі, Санкт-Петербургу. – «АРС», 2005.

УДК 904

Золотухін А. І.

ПЕКТОРАЛЬ Б. М. МОЗОЛЕВСЬКОГО, ЯК СИМВОЛ СКІФСЬКОЇ КУЛЬТУРИ (СЕМІОТИКО-СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ)

Яскравим прикладом неподільності грецької та скіфської культур є скіфська золота пектораль, яка була знайдена Б. М. Мозолєвським в кургані Товста Могила [8]. Значний внесок у витлумаченні сюжету пекторалі зробив Д. С. Раєвський [9], яким визначений вертикальний поділ пекторалі на верхню і нижню частини, поділені середньою, орнаментальною частиною. Доведено, що у верхньому реєстрі зображено реальний світ, а нижній – з ідеєю смерті. Тут домінантою є тричі повторена сцена боротьби коня з двома грифонами. М. В. Русяєва [10] ототожила в центральній композиції праву фігуру, як портрет скіфського

царя Атея, а ліва фігура, мною ототожнена, як портрет Гомера [2, 3, 5]. Схожість зображень на монетах й пекторалі Атея і Гомера не викликає сумнівів (Рис. 1), а те, що монети виповнені з пектораллю в один час, дає можливість припустити, що їх виробив один майстер. Атей, як відомо, загинув в бою з Філіпом в 339 році до н. е. у віці 90 років, тобто, він народився в 429 р. до н. е. Дата народження Гомера, 14 вересня 657 р. до н. е., має сьогодні багато підтверджень [2, 3, 5, 6]. Розташування по колу 2-х юнаків і 4-х тварин з дітьми, є прямим свідченням того, що Атей був нащадком Гомера в 7-му коліні.

Рис. 1. Центральний фрагмент пекторалі у порівнянні з портретами на монетах

Для проведення семіотико-семантичного аналізу композиції складемо порівняльну таблицю з встановлення відмінностей лівої, як грецької, і правої частини пекторалі, як скіфської, з

доповненням їх суттєвими відмінностями, які не були помічені Раєвським. Ключові найменування приведені на грецькій мові.

Таблиця 1. Порівняння зображень лівої і правої частин пекторалі

№	Грецька частина (лівий бік)	Скіфська частина (правий бік)
	<i>Верхній ярус – в центрі золоте руно (χρυσόβ δέρας)</i>	
1	В центрі руно, яке обидва персонажі розтягнули лівими руками. Грек підвищений догори і не торкається землі, він парить в небі, правою рукою очищує руно від волосся, можливо готуючи його для пергаменту. Скіф міцно сидить на землі, правою рукою, зашиває дірки на старому хутрі і вказує пальцем на «грека», що воно належало йому і перейшло йому у спадок.	
2	Лук підвищений (знаходиться вгорі, на небі)	Лук лежить на землі (знаходиться внизу)
3	У персонажа є головна пов'язка	Головна пов'язка відсутня
4	Лоша лежить біля самиці коня	Лоша ссе молоко в самиці коня
5	Теля ссе молоко в корови,	Теля лежить біля корови
6	У хлопчика амфора, зачіска й вбрання грецькі	Біля хлопчика стоїть глек, зачіска й вбрання скіфські
7	Вівця підвішена до неба, хлопчик не дивиться на неї	Хлопець доїть вівцю, яка стоїть на землі
8	Козел припав на ліву передню ногу	Козел припав на праву передню ногу
9	Козеня лівою задньою лапою чеше ліву передню	Козеня лежить і не лякає орла

10	Орел (αἰετός) злетів	Орел (αἰετός) злетів
<i>Нижній ярус – в центрі кінь (ἵππος)</i>		
11	В центрі композиції коня (ἵππος) терзають з обох боків два грифона (γρῦπός)	
12	Повтор центральної композиції з поваленим конем	Повтор центральної композиції з поваленим конем
13	Сцена нападу лева і леопарда на оленя (ελάφι)	Сцена нападу лева і леопарда на вепра (κάπρος)
14	Собака біжить за зайцем	Собака біжить за зайцем
15	Коники (ακρίς) сидять головами один до одного	Коники (ακρίς) сидять головами один до одного

Підведемо попередні висновки семіотичному (знаковому) аналізу.

1. Центром композиції є золоте руно і його творець. Причому само по собі руно представлено відразу у декількох вимірах: як хутро обох центральних особистостей, тому вони оголені до поясу; як художній витвір, виповнений у золоті, і одночасно, як символ скіфської влади; як основа для витвору з нього пергаменту і запису на ньому художніх творів (п. 1 Табл. 1).

2. Протиставлення в греко-скіфському дуалізмі (пп. 3, 5 і 6) руйнується симетрією, яка перетворює протилежне в доповнення одне одного. Далі воно зводиться до роду занять обох постатей: лівому персонажу руно потрібно було, як пергамент (через те він в ньому вискубує шерсть), а правому – як символ влади, яку він укріплює латанням. Признаки пп. 1, 2, 3, 7 свідчать про те, що руно, як символ влади, є спільним для них, тобто вони належать до одного роду.

3. Наслідування для обох персонажів означено присутністю пар лоша і коня, теля і корови замикається юнаками з обох боків. Так що впевнено можна стверджувати, що правий (скіфський) персонаж був нащадком «грецького» в сьомому коліні з рахуванням замкненого кола циклічності.

4. Відомо, що носіння пов'язки в греків є приналежністю до царсько-божественного роду, який походив від Зевса. У скіфів царі, виконуючи функції жерців, не відчислялися до божественного ліку, культ смерті всіх робив рівними, ймовірно, через те й рабства в них не було. Осіб, які тримають золоте руно (χρυσόβι δέρας), можна визначити через їх дати народження в цих словах і це може є суттєвим додатком до інших припущень, щодо їх імен.

5. У верхньому реєстрі рух усіх постатей тварин спрямовано від центра до периферії, при чому цей ряд поступово зменшується, тобто, звужується, як життя людини. А завершується він тим, що душа людини відлітає, наче птах до неба в самому кінці. В середині цього ряду розташовані юнаки, як символ тривалості людського життя до третього коліна. Слід звернути увагу на зображення овець,

як символу жертвовної тварини. На це вказує те, що у однієї вівці немає супутнього для життя продовження роду в особі малюків. І кобила, і коза, і корова змальовані з дитинчатами. Але, в грецькому ряду хлопчик відвернувся від вівці, а сама вівця є підвішеною до неба, як і грек в центрі композиції і це має означати, що вони вже відійшли до іншого світу.

6. Невипадково в нижньому реєстрі тричі повторена сцена оточення грифонами коня. Причому кінь в центрі композиції є такою ж важливою фігурою, як і золоте руно. Це може свідчити про нього, як про символ творця золотого руна. Отже можна припустити, що терзання грифонами коня – є символом терзання пам'яті коня (Гефеста), як творця золотого руна грифонами (Арістеєм Проконесським). Тобто тричі повторена сцена з ним може свідчити про 300-річчя створення золотого руна. Відомо, що перше письмова згадка про грифонів саме зроблена Арістеєм Проконесським, автором ідеї створення золотого руна, як символу скіфської влади. Як олігарх, він дав гроші на це своєму синові Гефесту, аби той зробив руно в Аїді (Миколаїв) для вручення батькові Гомера, Ліку. Коли в 50 д. 130 р. (3 вересня 646 р. до н. е.) Лік був обраний царем Гілеї, йому першому вручили цю ознаку влади. Отже, якщо пектораль була зроблена на честь 300-річчя золотого руна, то це буде 3 вересня 346 р. (50 д. 430 р. в хронології Гомера). Ймовірно, що Атей народився саме 3 вересня 429 р. до н. е., тобто в день створення золотого руна і Атею в той день виповнилося 83 роки.

7. Символізм динаміки нижнього ярусу може бути багатоплановим і він, напевно, присвячений минулим часам Скіфії. Першим, найглибшим, планом може бути історія загибелі киммерійської Атлантиди, а другим – історія загибелі Таргітая. Третім планом може бути визначення дати загибелі для лівої особи (Гомера) в слові «олень», а також дати створення пекторалі в слові «вепр», як фіксації дати життя правої особи (Атея). Крім того, дати народження Гефеста, як творця золотого руна шукаємо в написі коня, а дати народження Арістея Проконесського в написі грифонів. Він був автором

винаходу пергаменту і автором ідеї створення золотого руна, як символу духовної та царської влади.

Як бачимо, в пекторалі нічого не має випадкового і треба лише достукатися до прихованого змісту символізму кожної деталі. Тобто, неможна виключати того, що автор композиції вкладав не тільки семіотичний (знаковий) зміст, а ще і семантичний (у словах) зміст, який міститься у назвах живих істот і предметів.

1. Для цього з початку звернемося до напису на грецькій мові слів «золоте руно» – χρυσός δέρας. Будемо відносити слово χρυσός до Гомера, а δέρας – до Атея. Звідси визначимо день і рік народження Гомера в 61-й день ($\chi\rho=61$) 119 року ($\rho=1$; $\upsilon\sigma\acute{o}=4-2+7=1$; $\acute{o}\varsigma=7+2=9$), або 14 вересня 657 р. до н.е. Народження Атея в 347 рік ($\alpha\varsigma=1+2=3$; $\acute{\epsilon}\rho=5-1=4$; $\rho\alpha\varsigma=10-1-2=7$), а день має припадати на $\acute{\epsilon}=50$ -й день (оскільки буква $\acute{\epsilon}=5$ торкається $\rho=100$, то можна прийняти $\acute{\epsilon}=50$), тобто Атей народився 3 вересня 429 р. до н. е.

2. Тепер звернемося до 13-го признаку Табл. 1 і визначимо дату загибелі Гомера в слові ελάφι (олень), а також дату створення пекторалі, як фіксації життя Атея, в слові κάπρος (вепр). Душа Гомера відлетіла з оленем (ελάφι) у 13-й день ($\epsilon\lambda\acute{\alpha}\phi=5+13-5=13$) 195 року, якщо читати в зворотному напрямку: $\epsilon=5$; $\lambda+\acute{\alpha}+\phi=9$; $\iota=1$, тобто 27 липня 581 р. до н. е. А душа Атея, як вепр (κάπρος), живе у 83-му році ($\kappa\acute{\alpha}+\pi=2+1+80=83$) в боротьбі у 50-й день ($\alpha\varsigma=70-20=50$) 430 року ($\rho\alpha\varsigma=-100+700-200=400$; $\acute{\alpha}\pi\rho=10+100-80=30$). Як бачимо, пектораль була створена Атеєм до власного 83-річчя і на ознаку 300-річчя існування золотого руна, тобто приурочена до 3 вересня 346 р. до н. е.!

3. Розшифруємо признак 11 в Табл. 1. Дата народження і загибелі Гефеста читається у слові ἵππος (кінь). Гефест народився в 270 д. ($\acute{o}\varsigma=200+70=270$) 104 року: $\acute{\iota}=10$; $\acute{\iota}\pi=10-8=2$ + ($\acute{\iota}\pi=2$)=4 (10 квітня 672 р. до н.е.), а загинув в 11 день ($\acute{\iota}=10$ + $\pi\acute{o}=8-7=1$) 192 року – $\pi\acute{o}\varsigma$: $\pi\acute{o}=8-7=1$; $\acute{o}\varsigma=7+2=9$; $\varsigma=2$ (26 липня 584 р. до н.е.). Дата народження Арістея Проконесського є в слові γρῦπος (грифон). Він народився в 211-й день ($\varsigma=200$; $\pi\acute{o}=8-7=1$; $\pi\acute{o}\varsigma=-8+7+2=1$) 42 року: $\upsilon=40$; $\gamma\rho=3-1=2$ (11 лютого 734 р. до н.е.), а помер він в 41 день ($\gamma\rho=3+1=4$; $\rho=1$) 136 року: $\rho=100$; $\rho\upsilon=40-10=30$; $\pi\acute{o}=7-(8-7=1)=6$ (25 серпня 640 р. до н. е.).

4. Гомер називав замовника золотого руна, Арістея Проконесського, також Еетом, тобто Орлом, або αἰετός (признак 10 у Табл. 1). В цьому

слові також читається дата народження в 211-й день ($\epsilon-\tau=5-3=2$; $\acute{\iota}=1$; $\alpha=1$) 42-го року: $\epsilon\tau\acute{o}=5-(3+7=10=1)=4$; $\varsigma=200=2$. Орел замикає верхній ярус і тим самим він символізує, єднання душ Гомера, Атея і нашого земляка, засновника Античної культури, Арістея Проконесського, якому в цьому році виповнилося 2750 років!

5. Нижній ярус замикають пара коників-стрибунців (ακρί), другим значенням якого є: «гірська вершина, висота», в ньому також читаються дати народження Арістея, Таргітая, а також дата загибелі Атлантиди у 85 д. 1017 років тому, відносно 430 р. (346 р. до н. е.). Ці данні також читаються і у центральному слові нижнього ярусу ἵππος: в 85 день ($\pi\acute{o}\varsigma$: $80+7-2=85$) 1017 років ($\acute{\iota}\pi\acute{o}$: $\acute{\iota}=10=1$; $\pi-\pi=0$; $\acute{o}=70=7$), а 430 рік створення пекторалі читається у цьому ярусі в слові вепр (κ-άπρος): $\rho\alpha\varsigma=-100+700-200=400$; $\acute{\alpha}\pi\rho=10+100-80=30$.

Пектораль за призначенням уособлювала золоте руно, і її носіння забезпечило щастя Атею. Тобто з нею він прожив 7 років життя до 90-річчя. Внаслідок цього об'єднана ним Скіфія досягла чималого розвитку й процвітання. Так що, в цілому всю композицію пекторалі можна назвати ритуалом причащення на золотому руні скіфського царя Атея найвідомішим предком Гомером. Тут доведено, що Атей не був настільки безкультурним «брутальним» варваром і тупим воякою, яким його іноді змальовують стародавні автори. Судячи з пекторалі, Атей знав ціну не лишень справжній красі (він напевне був замовником пекторалі і визначав її сюжет), але й цілком усвідомлював велич свого народу, вищим проявом якого були Арістей Проконесський, Гефест і Гомер.

Джерела та література:

1. Дворецкий, І. Х. Давньогрецький-російський словник / І. Х. Дворецкий. – Москва, 1958.
2. Золотухін, А. І. Гомер. Іманентна біографія / А. І. Золотухін. – Миколаїв : АТОЛ, 2001.
3. Золотухін, А. І. Екзампей / А. І. Золотухін. – Миколаїв : Можливості Кіммерії. – 2005. – 272 с.
4. Золотухін, А. І. Таємниці «Слова о полку Ігоревім» (монографічне дослідження) / А. І. Золотухін. – Миколаїв : Видавництво Ірини Гудим, 2005. – 557 с.
5. Zolotukhin A. I. Homer. The immanent biography. Nikolaev, Vozmozhnosty Kimmerii Publ., 2006. Available at: <http://www.homerandatlantia.com/?p=380&lang=en> (Accessed 16 August 2016).
6. Золотухін, А. І. Гомер – міф чи реальність? /

А. І. Золотухін // «Журнал Поетів». – № 1, – М., 2011. – Режим доступу : <http://www.homerandatlantis.com/?p=54>.

7. Золотухін, А. І. «Гомер і Атлантида» / А. І. Золотухін. – 2012. Режим доступу : <http://homerandatlantis.com>.

8. Мозолевський, Б. М. Товста Могила / Б. М. Мозолевський. – Київ : Наукова думка, 1979. – С. 73–93.

9. Раєвський, Д. С. Модель світу скіфської культури / Д. С. Раєвський. – М., 1985. – С. 189–199.

10. Русяєва, М. В. Основний сюжет на пекторалі з Товстої Могили / М. В. Русяєва // Археологія. – К., 1992. – № 3.

УДК 904

Золотухін А. І.

ДЕ ЗНАХОДИЛИСЯ СКІЛЛА І ХАРИБДА?

З'ясування питання де знаходилися Скїлла і Харибда, тобто Гераклові стовпи, важливе для вирішення двох проблем: вияснення де плавав Одисей і де знаходилася Атлантида. Як відомо, у Діалогах Платона «Тімей» і «Критій» сказано, що Атлантида знаходилася за Геракловими стовпами. Переважна більшість дослідників схиляється до того, що Одисей плавав у Середземному морі, а Гераклови стовпи знаходилися, у протоці Гибралтар або в Мессинській протоці між островом Сицилією та Апеннінським півостровом. Це спонукало багатьох дослідників шукати Атлантиду в Атлантичному океані, або в Середземному морі. Щоправда першим науковцем, який припустив, що Одисей плавав у Чорному морі, а Гераклові стовпи знаходилися в протоці Босфор, був академік К. М. Бер. Другий важливий крок, щодо вирішення Гомерівського питання, зробив А. Ф. Лосев, який написав першу біографію Гомера, наближену до реальної. Найбільшим надбанням цієї роботи було те, що він визнав Гомера іманентним автором, стверджуючи, що всі відомості про життя Гомера слід шукати у його творах, але А. Ф. Лосев не надав ідеї як це робити. В 2001 р. вийшла моя книга «Гомер. Іманентна біографія», яку було перекладено на англійську мову (Літер. ред. проф. В. Б. Черницький). Завдяки розробці іманентній методики дослідження, вдалося встановити дати 8-ми основних етапів життя Гомера, його кіммерійське походження, і з'ясувати маршрут плавання Одисея [3, 7].

Для того, щоб зрозуміти де знаходилися Скїлла і Харибда, достатньо звернутися лише до аналізу слів Цирцеї у гексаметрах 69-70, XII-ї пісні «Одиссеї», щодо проходження Арго блукаючих скель Планкт, розташованих біля них:

οἱ ἡ δὴ κείνη γε παρέπλω ποντοπόρος νηὺς
 70 Ἀργὸ πᾶσι μέλουσα παρ Αἰήταο πλέουσα ᾽ῴ
 Переклад Бориса Тена тут і нижче:

Тільки один ті скелі минувши корабель
 мореплавній,

70 Всюди уславлений Арго, коли від Еета
 вертався [1].

У ключовому 70 гексаметрі слова «Ἀργὸ πᾶσι μέλουσα» мають точний переклад в словнику І. Х. Дворецького [2] «Всім відомий Арго», слово «παρ» – «від, з боку» і «πλέουσα = πλέω» – «пливе». Таким чином, дослівний переклад може бути таким: «Всім відомий Арго, що плив від Еета». Сьогодні ніхто не заперечує той факт, що Арго плавав до Еета за золотим руном на Кавказ і, повертаючись до Греції, він міг зустріти Планкти, Скїлли і Харибду в Босфорі або у Дарданеллах. Таким чином, лише один 70-й гексаметр XII пісні «Одиссеї» дає відразу точну орієнтацію, що Одисей плавав у Чорному морі. Далі, спираючись на свідчення, щодо ширини протоки:

"τὸν δ' ἔτερον σκόπελον χθαμαλώτερον ὄψει
 Ὀδυσσεῦ.

120 πλησίον ἀλλήλων καὶ κεν διοϊστεύσειας.
 [9]

Другу скалу, невисоку, побачиш ти там,
 Одиссею,

Близько від першої, так як із лука стрілою
 (двічі) сягнути [1].

Тут у перекладі Бориса Тена зроблене таке уточнення тому, що ширина протоки була у дві довжини пострілу стріли: $\delta\iota = \delta\acute{\iota}\varsigma$ [2]. Тобто Гомер обрав слово **διοϊστεύσειας** саме для того, щоб у ньому містилася ця вказівка. Таким чином, мова йде про те, що ширина протоки між скелями Скїлли і Харибди знаходилася у межах 700-800 м. За

даними Лощі мінімальна ширина Босфору дорівнює 4 кбт., або 741 м. [8, С. 11], а Дарданелл – 7 кбт., або 1297 м. [8, С. 129]. Тобто Скілла, Харибда і Планкти знаходилися в Босфорі. Відповідь, де саме знаходилися вони, була отримана експериментальним шляхом, проливанням в зворотному напрямку (з Мармурного у Чорне море) дрібної води через модель протоки в масштабі 1:20000. Контури

протоки відновлені по першій точній карті Манганарі 1834 р., копія якої була запозичена у Миколаївській обсерваторії [10]. Зрозуміло, що при цьому не йшла мова про точне фізичне моделювання процесу, оскільки тут не можна було витримати критерії Фруда і Струхаля, тобто відновити інфразвуковий автоколивальний процес роботи Харибди з періодом у 8 годин, описаний Гомером в «Одіссей» (XII, 105).

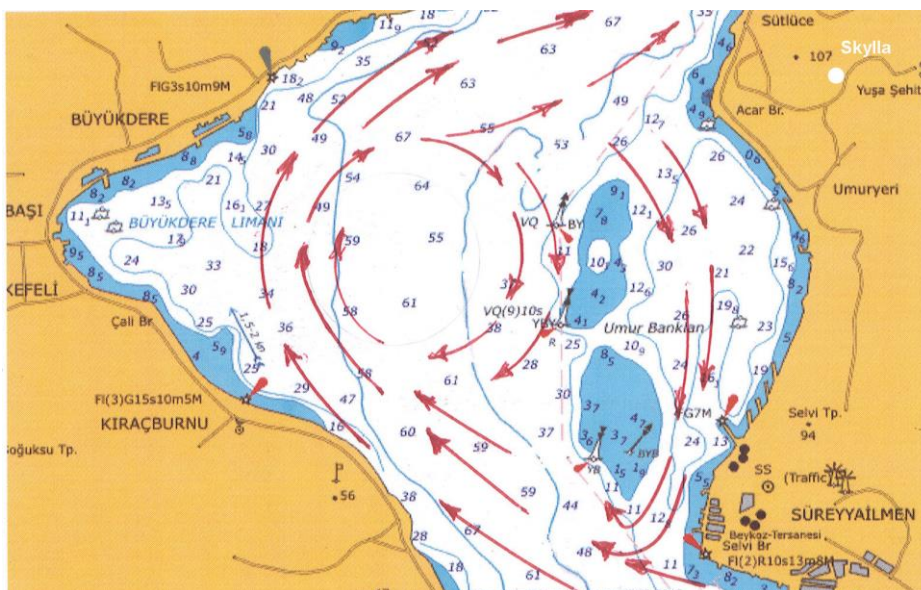

Рис. 1. Течія в протоці Босфор при поглинанні Харибди – зверху Чорне море.

Але завдяки моделюванню вдалося відновити першій етап виникнення величезного віру і знайти його місце в протоці. По-перше, з'ясувалося, що Планкти збереглися і вони знаходяться біля азіатського берегу і захищали від Харибди кораблі, які притулялися до Скіллі. На карті Манганарі сучасна гора Юша називалася Велетнем, ймовірно, у часи Гомера це був доволі високий грязьовий вулкан. На Рис. 1 показано, як працює Харибда в режимі поглинання. Після цього вже неважко було відновити і другу фазу автоколивального процесу, тобто виверження Харибди. Течія, відштовхувалася від правого, азіатського, берегу Босфору, і

перегороджувала основний потік, поки вір Харибда закручувався в годинниковому напрямку. Харибда, таким чином, розділяла протоку на дві частині, південну довжиною у 20 км і північну – у 10 км. Коли в південній частині накопичувалася вода, вона перескакувала через цей бар'єр, проривалася по центру протоки, і нашттовхувалася на зустрічний потік Харибди, тоді виникав величезний сплеск, зафіксований Гомером (XII, 235-239). Так само він точно описав початкову фазу поглинання Харибди, коли величезний вір діаметром, біля 500 м, оголяв дно неглибокої (40-50 м) протоки з водоростями (XII, 240-243).

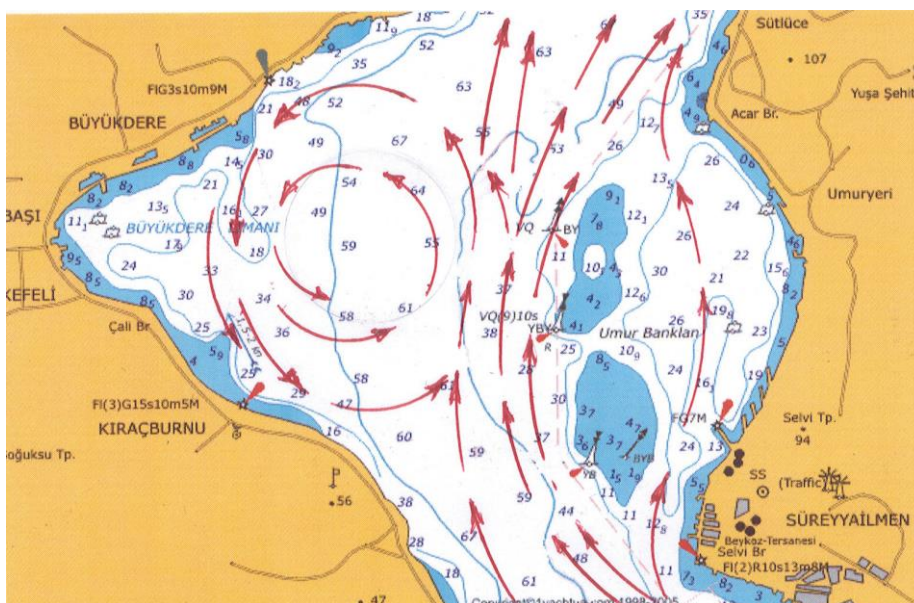

Рис. 2. Течія в протоці Босфор при виверженні Харибди.

Ось які поради дала Цирцея Одісею щодо роботи Харибди (XII, 105-110):

105 Тричі ковтає на день і тричі на день викидає

З себе. Отож не наблизься, коли вона має
ковтнути,

Бо не врятує тоді тебе навіть землі потрясателі.

Ближче до Скілли тримайся й повз неї жени
якнайшвидше

Ти корабель свій, бо краще супутників шість
загубити,

110 Аніж усіх заодно з кораблем їх утратити
разом [1].

З Рис. 1 і 2 видно, що іншого шляху пройти з Чорного моря у Мармурове не було, окрім як притиснутись до Скілли і під захистом Планкт проскочити мимо Харибди. Але це можна було зробити лише під час виверження Харибди, як радила Цирцея, – чому? По-перше, тому, що під час ковтання вода між Планктами і Скіллою втягувалася у вір і дно протоки оголювалося так, що корабель міг наскочити на скелі і розламатися, – ефект блукаючих скель. По-друге, під час експерименту було добре видно, як маленькі тріски по виходу між Планктами і Азіатським берегом, відразу втягувалися у вір (Рис. 1). Навпаки, під час виверження, рівень води між Планктами і берегом підіймався, а супротивну течію можна було подолати, йдучи біля берегу (Рис. 2), де швидкість течії була меншою, а також швидко гребти проти течії, що і радила Цирцея Одісею. Крім того, зрозуміло, що термін дії виверження був у двічі коротший за термін поглинання. Тому треба було

просуватися дуже швидко і впоратися за 1,5–2 години. Коли вичерпувався, накопичений при поглинанні у нижній частині Босфору об'єм води, течія вирівнювалася, і весь цикл повторювався знову (Рис. 1).

Автор розшифрував більше 400 тасмних лапідарних написів Гомера, знайдених археологами в Північному Причорномор'ї за останні 200 р. В декількох з них Гомер зафіксував, що Харибда діяла з 629 до 591 рр. до н. е. [4]. Можна припустити, що це і був 38 р. термін дії Фанагорійської регресії, коли рівень води в Чорному морі за різними оцінками понижався на 5-10 м. Причому дивовижним є те, що це зниження і підйом відбулися для такого циклопічного явища порівняно швидко – біля 3-4-х тижнів, за даними Гомера. У роботі [5] зроблено припущення, що це пов'язано з проковзуванням земної кори по в'язкому напіврідкому шару магми (астеносфера мантиї) під зовнішнім або внутрішнім впливом. Таким чином, Гераклові стовпи біля Скілли (сучасна гора Юша) і Харибди (Сариер) знаходилися у Босфорі. Гомер також довів, що Атлантида знаходилася у сучасному Криму біля Євпаторії [6]. Крім того, саме через 38-річну дію Харибди Чорне море у греків спочатку отримало назву Понта Аксінського, тобто «Негостинного», тому, що торговельним суднам легко було потрапити в нього і майже неможливо було вийти. Згодом, коли Харибда зникла, Понт став називатися Евксинським, тобто «Гостинним».

Джерела та література:

1. Гомер. Одиссея / Гомер. – Харків : Фоліо, 2004.
2. Дворецький, І. Х. Давньогрецький-російський словник / І. Х. Дворецький. – Москва, 1958.
3. Золотухін, А. І. Гомер. Іманентна біографія / А. І. Золотухін. – Миколаїв : АТОЛ, 2001.
4. Золотухін, А. І. «Гомер і Атлантида» / А. І. Золотухін. – 2012. – Режим доступу : <http://homerandatlantis.com>.
5. Золотухін, А. І. Автограф Ахілла / А. І. Золотухін. – Режим доступу : <http://homerandatlantis.com/?p=978>.
6. Золотухін, А. І. «Дикий Сад» – це Алібант Гомера / А. І. Золотухін. – Режим доступу :

<http://homerandatlantis.com/?p=113&lang=UK>.

7. Zolotukhin A. I. Homer. The immanent biography. Mykolaiv, Vozmozhnosty Kimmerii Publ., 2006. Available at: <http://www.homerandatlantis.com/?p=380&lang=en> (Accessed 16 August 2016).
8. Лоція Мармурного моря і проток Босфору й Дарданелл. – М., 1988.
9. Homer. Odyssey. Available at: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0135%3Abook%3D12%3Acard%3D36> (Accessed 16 August 2016).
10. Манганарі, Е. Атлас Чорного моря / Е. Манганарі // Депо карт. – Миколаїв, 1841.

УДК 339.165.4(477.7)

Кіщак І. Т.

МОРСЬКА ГАЛУЗЬ В ТРАНСКОРДОННОМУ СПІВРОБІТНИЦТВІ ПІВДЕННОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ

Для сучасної України транскордонне співробітництво відіграє роль своєрідного полігона для апробації європейського законодавства та європейських механізмів фінансової підтримки перспективного сектору економіки. Транскордонне співробітництво – вагомий чинник євроінтеграції та створення Європи без внутрішніх кордонів, що цілком відповідає пріоритетам економічного розвитку держави. Тому вкрай важливо реалізувати положення закону про транскордонне співробітництво, зокрема в частині формування транскордонних кластерів, технологічних парків та інших інноваційних форм транскордонної співпраці, що відповідає нормам європейського законодавства.

Розвиваючи транскордонне та трансрегіональне співробітництво, Україна має отримати низку вигод. З політичної точки зору – це можливість усунути політичні та адміністративні бар'єри між сусідніми народами, активізувати реформи, які мають на меті утвердження демократичних ініціатив. З економічної точки зору – створити господарсько-соціальну та економічну інфраструктуру за умови формування спільних органів, господарюючих суб'єктів, залучити інвестиції. З гуманітарної – подолати наявні стереотипи та упередженість по обидві боки кордону, задіяти інструменти наукової та культурної дипломатії [2; 3].

Зважаючи на значну кількість публікацій з широкого кола проблемних складових сучасного і перспективного розвитку транскордонного співробітництва [1, 4, 6, 7] вважаємо за доцільне викласти власне бачення чинного стану морської галузі у сфері функціонування співробітництва України з країнами-сусідами.

Метою роботи є дослідження стану морської галузі у сфері транскордонного співробітництва південного регіону України.

Розвиток транскордонного співробітництва крім важливого політичного, економічного, суспільного, культурного, освітнього значення в першу чергу має сприяти реформі децентралізації влади. Коли змінюється центр концентрації процесів із глибинно-територіальної до периферійної території, це актуалізує потребу в зміні позицій прикордонних районів зі «спина до спини» на «обличчя до обличчя». Адже транскордонне співробітництво відіграє роль своєрідного імпульсу зростання, а транскордонні регіони – полюсів зростання.

Розвиток транскордонного співробітництва в поточний період є однією з основних цілей державної регіональної політики, визначеної «Державною стратегією регіонального розвитку на період до 2020 року». Передбачається, що співробітництво має забезпечити підвищення конкурентоспроможності регіонів та їх економічне

зростання, прискорити євроінтеграційні процеси та наблизити рівень життя населення прикордонних регіонів до середньоевропейського. Нині в Україні створено та функціонує дев'ять єрорегіонів, п'ять із них з країнами Європейського Союзу. Водночас з 1993 року здійснюється фактично транскордонне співробітництво між 12 регіонами України. Однак ефективність такої співпраці в рамках єрорегіонів є недостатньою і її покращення потребує як удосконалення законодавства, так і вирішення питань організаційного, фінансового характеру щодо підготовки фінансування проектів транскордонного співробітництва, створення кластерів, транскордонних індустріальних парків. В загальному розумінні транскордонне співробітництво для громадянина країни є виміром європейської інтеграції, в економічному плані – це рівень конкурентоспроможності продукції країни. В цілому для України спільно з Європейським Союзом першочерговим є завдання підтримки та посилення транскордонного та регіонального співробітництва. Для України це означає три основні напрями: поліпшення законодавчої бази, нарощення потенціалу розвитку безпосередньо в регіонах і забезпечення зміцнення транскордонних і регіональних економічних зв'язків на місцях та ділове партнерство з регіонами інших країн, зокрема, країн – членів Європейського Союзу. Це потребує затвердження державної програми розвитку транскордонного співробітництва найближчим часом. Практична реалізація зазначеного вимагає, по-перше, необхідності концентрації спільних зусиль, як центру, так і регіонів; по-друге, вдосконалення законодавчого регулювання транскордонного співробітництва, розвитку та реалізації логістичного потенціалу України.

Враховуючи вигідне геополітичне розташування України виходу до Чорного моря (Одеська, Миколаївська та Херсонська області) реформа морської галузі має бути одним із пріоритетів діяльності уряду. Вона передбачає створення Морської адміністрації та реформування Адміністрації портів України. За думкою профільного міністерства приватизація та концесія портів є єдиним шляхом розвитку морської галузі [1].

Тринадцять вітчизняних морських торгових портів, Українське Дунайське паропластво, державне Чорноморсько-Азовське виробничо-експлуатаційне управління водних шляхів, агентство «Інфлот» та Південний НДПКІ

морського флоту формують значний виробничий та інвестиційний потенціал портової та термінальної діяльності галузі [2]. Топ-5 портових активів України за величиною товарообороту в 2014 році виступили: ДП «Морський торговий порт «Південний» – 47,4 млн. тонн (зростання проти 2013 року на 4,0 млн. тонн); ДП «Одеський морський торговий порт» – 24,6 млн. тонн (зростання на 1,4 млн. тонн); ДП «Миколаївський морський торговий порт» – 20,8 млн. тонн (зростання на 0,3 млн. тонн); ДП «Іллічівський морський торговий порт» – 17,6 млн. тонн (зростання на 1,2 млн. тонн); ДП «Маріупольський морський торговий порт» – 13,0 млн. тонн (зменшення з об'єктивних причин торгового обороту проти 2013 року на 2,5 млн. тонн). Такий потенціал товарообороту портами створює реальну інвестиційну привабливість для залучення вітчизняних та міжнародних інвесторів.

Зокрема Європейський банк реконструкції і розвитку України має зобов'язання і виконує щодо інвестування 11 млрд. євро для реалізації 345 проектів у різних сферах економіки, в тому числі і портової галузі. Це обумовлено тим, що щорічний потенціал товарообороту морських торгових портів за сприятливих економічних відносин може перевищувати 155,0 млн. тонн.

Для розвитку Миколаївщини, як для південного регіону держави, морегосподарський комплекс має визначальне значення; по-перше це потужний наявний портовий і інфраструктурний потенціал. Наявність водних артерій та приморське розташування області визначили розвиток регіону як Бузько-Дніпровського транспортного вузла на північному узбережжі Чорного моря. Чотири морських, один річний порти, морські термінали здатні перероблювати 35 млн. тонн вантажів в рік. Позитивним елементом є те, що лоцманські проводки, послуги служб регулювання руху суден надає «Дельта-лоцман» ДП «Адміністрація морських портів України». Розвинута сітка залізничних і автомобільних доріг створює реальні можливості для ефективного використання портової інфраструктури області по збільшенню транзитного постачання вантажів в різні регіони і країни світу. Міжнародні транспортні коридори ТРАСЕКА та Дунайський водний коридор формують значний потенціал транспортної системи для розвитку регіону. По-друге процес розвитку морегосподарського комплексу на інвестиційних засадах має місце на момент реального часу. Це підтверджується тим, що в 2015 році розпочато та

продовжено в 2016 році переговорний процес між комбінатом «Arcelor Mittal» та ДП «Спеціалізований морський порт «Октябрськ»» про передавання декількох причалів в довгострокову оренду на конкурсних засадах. У пропозиціях комбінату реконструкція і модернізація орендованих об'єктів; використання їх за призначенням та відвантаження 1,0-1,5 млн. тонн продукції. Міжнародні агропромислові компанії «Noble Agri» (Китай) та «Bunge» (США) в 2015 році інвестували в Миколаївський морський порт більше 2,0 млрд. грн. (приблизно 76,1 млн. дол. США) в зернові термінали та маслоекстракційний завод. В першому півріччі 2016 року компанія «Bunge» запустила в експлуатацію виробничо-перевантажувальний комплекс у Миколаївському морському порту.

В свою чергу китайська державна корпорація «COFCO Agri» інвестувала 75,0 млн. дол. США в будівництво на протязі 2014–2016 років потужного зернового терміналу у Миколаївському морському торговому порті. Введення в дію зернового комплексу в 2016 році потужністю 2,0 млн. тонн аграрної продукції в рік є однією із найбільших китайських інвестицій у розвиток українського логістичного потенціалу.

Висновки. Беззаперечним є той факт, що в країні необхідна системна і послідовна робота зі створення сучасної транспортної інфраструктури, впровадження нових технологій, збільшення обсягів перевезень із метою забезпечення інтеграції транспортної системи України в європейську. Особлива увага має приділятися розвитку мережі міжнародних транспортних коридорів, значне місце в яких належить морській галузі.

В умовах пошуку нових шляхів переміщення зростаючих товарних потоків південний регіон України є привабливим та конкурентоспроможним для перевезень транзитних вантажів у напрямку Європа – Азія, Північ – Південь. Для реалізації пріоритетів співробітництва з країнами світу для України має бути поліпшення руху пасажирів і вантажів, збільшення транспортних потоків за рахунок усунення адміністративних, технічних, прикордонних та інших перешкод, модернізації інфраструктури морської галузі.

Ключовим завданням для морської галузі залишається підвищення конкурентоспроможності портів у чорноморському басейні, які є експортоорієнтованими. Це потребує знайти гнучкі ефективні рішення, щоб транзит товарів по території України відбувався швидко, безперешкодно й надійно. Це той тренд, у якому рухається весь світ і в якому має рухатися Україна.

Джерела та література

1. Воронков, К. Ми масмо повернути статус транзитної держави / К. Воронков // *Голос України*, 2016. – 10 червня.
2. Дикаленко, М. Заманчивая перспектива / М. Дикаленко, Э. Московчук // *Бизнес*. – № 36. – С. 22–25.
3. Іщенко, І. Транспортний козир поки що не в масть / І. Іщенко // *Урядовий коридор*, 2016. – 13 травня.
4. Кіщак, І. Т. Водні транспортні коридори у контексті Євроінтеграції України / І. Т. Кіщак, С. П. Шевчук / Четверті економіко-правові дискусії. Матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. 14 жовтня 2014. – Львів, 2014. – С. 74–77.
5. Кіщак, І. Т. Перспективні напрями розвитку виробничої сфери Миколаївської області / І. Т. Кіщак, А. В. Слюсаренко // *Науковий вісник Миколаївського національного університету ім. В. О. Сухомлинського. Економічні науки: збірник наукових праць* / за ред. Івана Кіщака. – № 1 (6), червень 2016. – Миколаїв : МНУ ім. В. О. Сухомлинського, 2016. – С. 116–120.
6. Кіщак, І. Т. Транспортні коридори в системі транскордонного співробітництва України / І. Т. Кіщак, С. П. Шевчук // *Актуальні проблеми міжнародних відносин: збірник наукових праць*. Вип. 119 (частина III). – К. : Київський національний університет ім. Т. Г. Шевченка. Інститут міжнародних відносин, 2014. – С. 23–30.
7. Ромашкіна, О. Транскордонне співробітництво... – це вимір євроінтеграції / О. Ромашкіна // *Голос України*, 2016. – 10 червня.

Костирко Т. М.

БОРИС МОЗОЛЕВСЬКИЙ – МИТЕЦЬ СКІФСЬКОГО СТЕПУ

Б. М. Мозолецький є видатним археологом,

істориком та поетом. Проживши важке життя,

Борис Миколайович зумів залишитися чуйною, доброю, трудолюбивою людиною. Випало на його долю коротке життя, але він зумів лишити після себе великий скарб, свої праці.

З іменем Бориса Мозолєвського в українській археології пов'язано багато чудових відкриттів. Достатньо пригадати Хомину, Денисову, Завадські, Реп'яхувату, Товсту, Жовтокам'янську Товсту, Бабіну, Водяну, Соболеву могили та інші кургани, дослідження Чортомлика, аби зрозуміти, що можна говорити про «епоху Мозолєвського» у вітчизняному скіфознавстві. Борис Мозолєвський опублікував 55 наукових та популярних досліджень, найвідоміші з них – монографії «Товста Могила» (1979 р.), «Мелітопольський курган» (1990 р.), «Скіфський степ» (1983 р.).

Борис Мозолєвський чудово поєднав у собі якості досвідченого дослідника археологічних пам'яток, умілого організатора експедицій, а також проникливого лірика, поета тонкої душі. Перші поетичні збірки вийшли російською мовою: «Начало марта» (1963), «Шиповник» (1967), «Зарево» (1971). Потім одна за одною збірки віршів українською: «Веретено» (1980), «Кохання на початку осені» (1985), «І мить, як вік» (1986) і найпопулярніша збірка «Дорогою стріли» (1991). 1971 року був прийнятий до Спілки письменників України. Видав 8 збірок поезій, лірично-прозову повість. Він був і поетом-особистістю, і вченим-особистістю. Особистістю талановитою, багатогранною, самодостатньою.

За добро, що робив я на світі,

За усі мої муки й жалі,

Я воскресну в тридцятім столітті

І пройдуся по коханій землі.

Скіфам пощастило на Бориса Мозолєвського. Розкопуючи кургани, він не тільки зробив сенсаційні відкриття, а й «воскресив», оживив, олюднив їхній світ пером митця. Той, хто захоче в цьому пересвідчитися, нехай прочитає його дивокнигу «Скіфський степ» (2005 року «Темпора» перевидала її в чудесному поліграфічному виконанні, з безліччю фотоілюстрацій, які унаочнюють те, про що йдеться в оповіді Б. Мозолєвського). Надійним провідником у Скіфію є й численні вірші Бориса Мозолєвського. (Археолог і поет, поєднавшись в одній особі, можуть успішно доповнювати один одного; історія української поезії таке знає).

Важлива частина поетичного доробку Б. Мозолєвського – його «археологічні» вірші. Є в них щось чаклунське! Це враження спричинене

тим, що ліричний герой викликає з тисячолітньої минувшини видіння – і перед нами постають картини життя скіфів. Уявіть собі археолога, який місяцями розкопує кургани, причому – він наділений талантом бачити за свідченнями матеріальної культури живі людські лики, домальовувати історії і драми, що розгорталися в степах понад двадцять століть тому. Так з'являються сюжетні вірші – на зразок «Майосари», ще одного видіння, в якому на «кін» введено дівчину-скіф'янку, чиє життя приноситься в жертву під час похорону царя.

«Археологів, які накопили чимало золота, є досить багато, – проте мало кому з них пощастило народитися поетом», – сказав про Б. Мозолєвського професор Леонід Залізник. І він має рацію: фахівця-археолога цікавить передусім «історична інформація», що її «повідомляють» матеріальні рештки, – а Бориса Мозолєвського хвилювало ще й «незбагненне світло людського духу», що долидало до нього з далечі віків, бентежачи уяву. І тоді він писав «Ірій», «поему у витворах скіфського золотарства», в якій намагався створити словесний художній еквівалент тих мистецьких виробів, що поставали з курганных глибин.

Це його, Мозолєвського, поетичний супровід до археологічних знахідок. Медуза Горгона, Бог Папай, молода кокетлива рабиня, яка шукає в степу тюльпани, старий слуга, зображений на чаші в ту мить, коли він розмовляє з гускою, Богиня кохання Аргімаса, яка пустила стрілу в серце скіфа-воїна, – всі вони «повиходили з імлі», ожили, олюднилися під пером Бориса Мозолєвського, ставши трохи схожими ... на нас.

Так само ожили й зображення на золотих платівках із кургану Куль-Оба; воскресли царі Пал та Нап, зображені на чаші із Гайманової Могили, заграли їх царські пристрасті, викликані взаємними «територіальними претензіями». Тільки поетам дано подібне диво воскресіння того, що, здавалося б, щезло назавжди!

Особливо вражають поезії, в яких звучать голоси скіфів: Мозолєвський тут передає слово самим «мешканцям» курганів – і вони сповідаються перед нами, та ще й так, що часом у тих сповідях з'являються легко вгадуванні алюзії на наші, українські, історичні пристрасті (найбільш яскравий приклад – вірш «Після бою»).

Книга Бориса Мозолєвського «Поезії» – найповніше видання поетичної спадщини Мозолєвського, який згас у віці 57 років (1936–1993), устигнувши залишити яскравий слід в

археологічній науці. У культурній пам'яті українців його ім'я асоціюється передусім із відкриттям скіфської пекторалі, проте зовсім не хотілося б, щоб слава археолога (зокрема, його велика удача 1971 року, коли перед Борисом Мозолєвським та його друзями розкрилися скарби Товстої Могили) заступила яскраву особистість Мозолєвського – поета.

Слова з його останнього вірша, викарбувані на
могильній плиті:

За добро що робив я на світі,
За усі мої муки й жалі,
Я воскресну в тридцятім столітті
І пройдуся по коханій землі.

Праці і творчість Б. М. Мозолєвського

1. Курганний могильник в урочище Носаки / В. И. Бидзиля, Ю. В. Болтрик, Б. Н. Мозолєвський и др. // Курганные могильники Рясные Могилы и Носаки / В. И. Бидзиля. – К. : Наук. думка, 1977.
2. Мозолєвський, Б. М. Веретено : поезії / Б. М. Мозолєвський. – К. : Молодь, 1980. – 96 с.
3. Мозолєвський, Б. Вечерня елегія : стихи / Б. Мозолєвський // Украина. Русская поэзия. XX век : антология / сост. Ю. Каплан. – К. : Юг, 2007. – С. 151–153.
4. Мозолєвський, Б. Вірші / Б. Мозолєвський // Література рідного краю: письменники Миколаївщини : посібник-хрестоматія / уклад. і заг. ред. Н. М. Огренич. – Миколаїв, 2003. – С. 106–107.
5. Мозолєвський, Б. Вірші / Б. Мозолєвський // Краєзнавчий альманах. – 2006. – № 1. – С. 46.
6. Мозолєвський, Б. Вітер провулком ридає : вірші / Б. Мозолєвський // Час. – 1996. – 9 лют. – С. 11.
7. Мозолєвський, Б. Дорогою стріли : поезії / Б. Мозолєвський. – К. : Рад. письменник, 1991. – 159 с.
8. Мозолєвський, Б. Дума про степ / Б. Мозолєвський // Дніпро. – 1996. – № 11. – С. 6–49.
9. Мозолєвський, Б. Запорізький триптих : вірші / Б. Мозолєвський. – Радянське Прибужжя. – 1993. – 18 верес.
10. Мозолєвський, Б. Земля Парфена Гречаного : вірші / Б. Мозолєвський // Дніпро. – 1981. – № 11. – С. 6.
11. Мозолєвський, Б. І мить як вік : поезії / Б. Мозолєвський ; передм. В. Забаштанського. – К. : Дніпро, 1986. – 173 с.
12. Мозолєвський, Б. Кохання на початку осені : вірші, поеми / Б. Мозолєвський. – К. : Рад. письменник, 1985. – 134 с.
13. Мозолєвський, Б. М. Кургани вищої скіфської знаті і проблема політичного устрою Скіфії / Б. М. Мозолєвський // Археологія. – 1990. – № 1.
14. Мозолєвський, Б. Материнське поле : вірші / Б. Мозолєвський // Вітер з лиману : поезії. – О., 1988. – С. 156–158.
15. Мозолєвський, Б. Начало марта : стихи / Б. Мозолєвський ; вступ. ст. Л. Вишеславского. – К. : Рад. письменник, 1963. – 105 с.
16. Мозолєвський, Б. Поезії / Б. Мозолєвський. – К. : Темпора, 2007. – 584 с.
17. Мозолєвський, Б. Поклик степу : вірші / Б. Мозолєвський // Літературна Україна. – 2006. – 9 лют. – С. 5.
18. Мозолєвський, Б. Прийми гірку мою сльозу : вірші / Б. Мозолєвський // Київ. – 1989. – № 11. – С. 3–7.
19. Мозолєвський, Б. М. Синтез скіфо-античної думки. До інтерпретації пекторалі з Товстої Могили / Б. М. Мозолєвський // Всесвіт. – 1978. – № 2.
20. Мозолєвський, Б. Н. Скифские курганы в окрестностях г. Орджоникидзе на Днепропетровщине (раскопки 1972–1975 гг.) / Б. Н. Мозолєвський // Скифия и Кавказ : сб. науч. тр. – К. : Наук. думка, 1980. – С. 70–154.
21. Мозолєвський, Б. Н. Скифские погребения у с. Нагорное близ г. Орджоникидзе на Днепропетровщине / Б. Н. Мозолєвський // Скифские древности / отв. ред. Е. В. Черненко. – К. : Наук. думка, 1972. – С. 208–227.
22. Мозолєвський, Б. М. Скіфський степ / Б. М. Мозолєвський. – К. : Наук. думка, 1983. – 199 с.
23. Мозолєвський, Б. Скіфський степ / Б. Мозолєвський. – К. : Темпора, 2005. – 191 с.
24. Мозолєвський, Б. Скіфський степ / Б. Мозолєвський // Культура і життя. – 2006. – 22 лют. – С. 7.
25. Мозолєвський, Б. Скіфський степ ; Земля Парфена Гречаного : вірші / Б. Мозолєвський // Миколаївський оберіг. – Миколаїв, 2004. – С. 75–77.
26. Мозолєвський, Б. М. Товста Могила / Б. М. Мозолєвський. – К. : Наук. думка, 1979. – 251 с.
27. Мозолєвський, Б. М. Товста Могила – видатна пам'ятка Скіфії / Б. М. Мозолєвський // Археологія. – 1972. – № 5. – С. 72–82.
28. Мозолєвський, Б. Червоне вітрило : поезії / Б. Мозолєвський. – К. : Рад. письменник, 1976. – 102 с.
29. Мозолєвський, Б. «Чиї ви діти, яничари?» /

Б. Мозолецький // Радянське Прибужжя. – 1992. – 4 лют.

30. Мозолецький, Б. Шиповник : стихи / Б. Мозолецький. – К. : Молодь, 1967. – 94 с.

31. Тереножкин, А. И. Мелитопольский курган / А. И. Тереножкин, Б. Н. Мозолецький. – К. : Наук. думка, 1988.

Література про життя і творчість

1. Бойченко, В. Стрілою правди: про книжку поета-земляка Б. Мозолецького / В. Бойченко // Щотижня. – 1992. – 12 верес.

2. Борис Мозолецький (1936–1993) // Література рідного краю: письменники Миколаївщини : посібник-хрестоматія / уклад. і заг. ред. Н. М. Огренич. – Миколаїв, 2003. – С. 105.

3. Борис Мозолецький // Письменники Радянської України. 1917–1987 : бібліогр. довідник. – К., 1988. – С. 415.

4. Власов, В. Скіфська пектораль / В. Власов, О. Данилевська // Визначні пам'ятки України / В. Власов, О. Данилевська. – К. : Махаон-Україна, 2009. – С. 18–25. – (Події і люди української історії).

5. Гаркуша, Н. М. Сокровищ скифских первооткрыватель / Н. М. Гаркуша // Скиф. – 2003. – 16 февр. – С. 20.

6. Губенко, В. З думою про Мозолецького / В. Губенко // Радянське Прибужжя. – 1995. – 16 лют.

7. Гузенко, Ю. І. До 70-річчя від дня народження нашого земляка Б. М. Мозолецького – історика, археолога, скіфолога, поета / Ю. І. Гузенко, В. П. Шкварець, Г. П. Шкварець // Матеріали V Миколаївської обл. краєзнавчої конф. «Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження». – Миколаїв, 2004. – С. 329–333.

8. Дзюба, І. Скіфський Степ під небом України / І. Дзюба // Дніпро. – 1984. – № 4. – С. 120–127.

9. Дзюба, І. Борисові Мозолецькому – 50 / І. Дзюба // Літературна Україна. – 1986. – 6 лют.

10. Дидич, А. Скифская степь Бориса Мозолецького: к 65-летию со дня рождения николаевского археолога и поэта / А. Дидич // Николаев. – 2001. – № 3–4. – С. 61–63.

11. Думанський, В. День Пекторали / В. Думанський // Зеркало недели. – 2008. – № 32 (30 авг.). – С. 21.

12. Загребельный, А. Скифский царь: о жизни и деятельности Бориса Мозолецького / А. Загребельный // Вестник Прибужжя. – 2011. – № 28 (14 июля). – С. 10.

13. Запорожченко, Г. Його любили боги Скіфії... : вечір пам'яті Бориса Мозолецького / Г. Запорожченко // Відкритий урок. – 2016. – № 7/8. – С. 7.

14. «Золотими» манівцями Скіфії : до 75-ї річниці від дня народження Бориса Мозолецького // Шкільна бібліотека. – 2011. – № 1. – С. 17.

15. Кіпіані, В. Співець «кароокої Скіфії» : на світлу пам'ять Бориса Миколайовича Мозолецького / В. Кіпіані // Вечерний Николаев. – 1993. – 8 дек.

16. Кухар-Онишко, О. Легенди скіфського степу : за мотивами лірики Б. Мозолецького / О. Кухар-Онишко // Український південь. – 1994. – 27 січ.

17. Кухар-Онишко, О. На терезах вічності / О. Кухар-Онишко // Радянське Прибужжя. – 1995. – 17 жовт.

18. Кухар-Онишко, О. С. У пошуках Скіфії : нещодавно пішов з життя видатний археолог і поет Борис Мозолецький / О. С. Кухар-Онишко // Рідне Прибужжя. – 1993. – 4 груд.

19. Марущак, В. Перший археолог серед поетів і перший поет серед археологів : Борис Миколайович Мозолецький / В. Марущак // Літературна Україна. – 2016. – № 4 (4 лют.). – С. 4.

20. Маслов, А. Скиф ушел... : пам'яті Бориса Мозолецького / А. Маслов // Киевские ведомости. – 1993. – 29 окт.

21. Местъ скифских царей : о Б. Мозолецьком и раскопках древних курганов, которые, как утверждают ученые, связаны с заклітиями // Новое поколение. – 2003. – 29 окт. – С. 6.

22. Мирошніченко, Е. Борис Мозолецький : «Ще б книгу книг створити у безсонні, Іще б одну відкрити пектораль...» : пам'яті Бориса Мозолецького / Е. Мирошніченко // Южная правда. – 2016. – № 44 (19 апр.). – С. 3.

23. Мозолецька, В. Пливе в печаль дорога пізня : до 70-річчя Бориса Мозолецького / В. Мозолецька // Літературна Україна. – 2006. – 9 лют. – С. 1, 4.

24. Мозолецький Борис Николаевич // Николаевцы. 1789–1999 : энцикл. словарь / авт. проекта В. А. Карнаух. – Николаев : Возможности Киммерии, 1999. – Вып. 7. – С. 231.

25. Мозолецький Борис Миколайович // Короткий довідник з історії України / І. Ф. Курас, М. О. Багмет, І. І. Федьков та ін. – К. : Вища шк., 1994. – С. 156.

26. Мозолецький Б. М. : корот. біогр. довідка //

Письменники Радянської України : біобібліогр. довідник. – К., 1981. – С. 181.

27. Мозолевський Б. М. : біогр. довідка // Письменники Радянської України. 1917–1987 : біобібліогр. довідник. – К., 1988. – С. 384.

28. Мозолевський Борис Миколайович, поет, археолог // Літературна Миколаївщина в особах : бібліогр. покажчик / за ред. В. П. Бойченка ; склад. Н. А. Полівода. – Миколаїв : Ганна Гінкул, 2001. – С. 62.

29. Нізовський, А. Ю. Пектораль із Товстої Могили / А. Ю. Нізовський // Сто великих реліквій і скарбів України / А. Ю. Нізовський. – К. : Арій, 2009. – С. 236–240. – (100 великих).

30. Нізовський, А. Ю. Пектораль из Толстой Могилы / А. Ю. Низовский // Сто великих реликвий и сокровищ / А. Ю. Низовский. – М. : Вече, 2005. – С. 272–276. – (Золотая коллекция «100 великих»).

31. Нетудыхата, Т. Археолог Юрий Шилов: «Раскопав курган жреца, Борис Мозолевский интуитивно понял, что попался. Вскоре он узнал, что смертельно болен» / Т. Нетудыхата // Факты. – 2003. – 21 окт.

32. Нетудыхата, Т. Жертва скифского кургана: Б. Мозолевский и пектораль / Т. Нетудыхата // Южная правда. – 2003. – 30 окт. – С. 5.

33. Поема золотого саява : 21 червня 1971 року археолог і поет Б. Мозолевський знайшов скіфську пектораль // Український календар – 96. – К., 1995. – С. 195–196.

34. Полин, С. Борис Мозолевский: дарить прошлое / С. Полин // Зеркало недели. – 2006. – 18–24 февр. – С. 13.

35. Попова, Г. Про взаємини та особисту дружбу з Б. М. Мозолевським у споминах А. В. Харлановича / Г. Попова, В. Шкварець // Краєзнавчий альманах. – 2006. – № 1. – С. 35–39.

36. Радишевський, Р. Батьку мій, сивий степе / Р. Радишевський // Київ. – 1984. – № 7. – С. 10–13.

37. Рижий, І. Голоси епох / І. Рижий // Друг читача. – 1986. – 11 груд.

38. Рубан, В. Дослідник і співець скіфського степу / В. Рубан // Український південь. – 2006. – 2 берез. – С. 6.

39. Рубан, В. Учений и певец скифских степей: 70 лет со дня рождения Бориса Мозолевского / В. Рубан // Южная правда. – 2006. – № 22 (25 февр.). – С. 5.

40. Рубан, В. Я памятник себе воздвиг... / В. Рубан // Южная правда. – 2006. – № 71 (30 июня). – С. 5.

41. Русецький, Л. Пролог до пісні / Л.

Русецький // Донбасс. – 1983. – № 1. – С. 104–105.

42. Славинський, М. Пектораль / М. Славинський // Віче. – 2006. – № 3/4. – С. 72–74.

43. Станко, В. Спомини про окремі штрихи з життя й діяльності Б. М. Мозолевського / В. Станко // Краєзнавчий альманах. – 2006. – № 1. – С. 44–46.

44. Старовойт, Л. В. Духовний потенціал творчості Бориса Мозолевського / Л. В. Старовойт // Письменники Миколаївщини: літературно-критичні матеріали до курсу «Літературне краєзнавство» : навч. посібник / Л. В. Старовойт. – Миколаїв : Іліон, 2007. – С. 108–116.

45. Старовойт, Л. В. Духовний потенціал творчості Бориса Мозолевського / Л. В. Старовойт // Наук. вісн. МДУ. – Миколаїв : МДУ, 2008. – Вип. 17. Філологічні науки. – С. 142–147.

46. Стачко, В. Спомини про окремі штрихи з життя й діяльності Б. М. Мозолевського / В. Стачко // Краєзнавчий альманах. – 2006. – № 1. – С. 44–46.

47. Тупайло, С. Співець українського степу: до 70-річчя Бориса Мозолевського / С. Тупайло // Рідне Прибужжя. – 2006. – 18 лют. – С. 3.

48. Філіпчук, Н. «Чому я, мамо, таким вродився? Всі кулі світу ідуть крізь мене» : фамільні мемуари / Н. Філіпчук // Голос України. – 2009. – 21 січ. – С. 14–15.

49. Харланович, А. Золоте відлуння пекторалі: спогади про Бориса Мозолевського, археолога, поета, друга / А. Харланович // Краєзнавчий альманах. – 2006. – № 1. – С. 39–43.

50. Христова, Н. К нему благоволили боги Скифии : исследователь скифских археологических памятников Борис Николаевич Мозолевский / Н. Христова // Вечерний Николаев. – 2016. – № 16 (13 февр.). – С. 1, 3.

51. Череватенко, Л. Борис Мозолевський: «Люблю тебе, гіркий мій степе» / Л. Череватенко // Рідне Прибужжя. – 2008. – № 70 (24 черв.). – С. 3.

52. Череватенко, Л. «Степе мій полиновий і тирсовий...» : про творчість Б. Мозолевського / Л. Череватенко // Дніпро. – 1996. – № 11–12. – С. 4–6.

53. Череватенко, Л. «Я воскресну в тридцятім столітті» // Літературна Україна. – 1998. – 2 лип. – С. 2.

54. Чемерис, В. Пектораль / В. Чемерис // Літературна Україна. – 1996. – 1 серп.

55. Черкаська, Г. Поет, шукач скарбів і волі: Борис Мозолевський / Г. Черкаська // Голос України. – 2014. – № 229. – С. 12.

56. Черненко, Е. За одну из самых ценных

археологических находок XX века – золотую скифскую пектораль – киевский ученый Борис Мозолевский получил трехкомнатную квартиру : интервью с доктором исторических наук, профессором Е. Черненко / Е. Черненко // Факты и комментарии. – 2006. – № 111 (21 июня). – С. 7.

57. Чинаев, А. Скифское золото украинского Шлимана: к 75-летию Бориса Мозолецького / А. Чинаев // Южная правда. – 2011. – № 11 (1 лют.). – С. 2.

58. Шкварець, В. Борис Миколайович Мозолевський ; Історико-археологічна спадщина Бориса Мозолевського ; Кілька новітніх зауваг до вивчення історико-археологічної спадщини Б. М. Мозолевського / В. Шкварець // Краєзнавчий альманах. – 2006. – № 1. – С. 5–26.

59. Шкварець, В. П. Борис Миколайович Мозолевський. Життя, творчість : навч. посібник. – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. П. Могили ; О. : Від, 2006. – 244 с.

60. Шкварець, В. П. Миколаївці: визначні

історики минулого. Про минуле заради майбутнього : підручник для студ. вищих навч. закладів / В. П. Шкварець ; ред. П. М. Тригуб. – 2-е вид., випр. і доп. – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2005. – 147 с.

61. Шкварець, В. Мозолевський Борис Миколайович (1936–1993) / В. Шкварець // Історія України. – 2010. – № 6–7 (лют.). – С. 36–40.

62. Шкварець, В. Поетична та прозова творчість ученого, історика, археолога Бориса Миколайовича Мозолевського / В. П. Шкварець, Г. П. Шкварець // Краєзнавчий альманах. – 2006. – № 1. – С. 27–35.

63. Шкварець, В. П. Про співця рідного краю – «кароокої Скіфії» – Бориса Миколайовича Мозолевського / В. П. Шкварець // Краєзнавчий альманах. – 2004. – № 1. – С. 124–131.

64. Шпак, В. Людина, яка сміла бути / В. Шпак // Урядовий кур'єр. – 2006. – 4 жовт. – С. 7.

65. Юсипенко, М. «Ще б книгу книг створити у безсонні...» / М. Юсипенко // Щотижня. – 1995. – 19 серп.

УДК 930.2(477.7) «1919/1921»:821.161.2 Ю. Яновський

Котляр Ю. В.

ПОВСТАНСЬКИЙ РУХ НА МИКОЛАЇВЩИНІ У ТВОРАХ ЮРІЯ ЯНОВСЬКОГО

Героїчні й трагічні події, пов'язані з діяльністю повстанських осередків не могли не зацікавити українських письменників, поетів, композиторів та кінорежисерів. Особливо це стосується одного із найвизначніших романтиків української літератури – Юрія Івановича Яновського. Тим більше, що в роки Української національно-демократичної революції він, 16-річним юнаком воював кавалеристом в армії УНР. Героїка українського повстанства вплинула на письменника і вилилася в написання романів «Чотири шаблі» (1931 р., заборонений на той час цензурою); «Вершники» (1935 р.) та революційної драми «Дума про Британку» (1937 р.) [8; 9; 10].

Мета нашої статті показати як розкрита проблема повстанського руху на Миколаївщині у творчості відомого українського письменника Ю. Яновського.

Народився майбутній письменник в селі Нечаївка Компаніївського району Кіровоградської області, а виріс у Єлисаветграді, одній із «столиць» степової України, в місті, що ввібрало в себе дух традицій козацького степу [3, С. 112]. Проте,

найвпливовішим, найавторитетнішим для нього був, мабуть, все-таки його власний внутрішній голос, те, що можна назвати совістю художника, його пристрастю і його власним розумінням світу.

Перші оповідання, що стосувалися подій громадянської війни та повстанського руху ввійшли в збірки «Мамутові бивні» (1925) та «Кров землі» (1927).

В основу роману «Чотири шаблі» було покладено факти, пов'язані з селянським повстанським рухом на Півдні України. Працюючи художнім редактором Одеської кінофабрики з 1925 по 1926 рр., Ю. Яновський познайомився і потоваришував із легендарним військовим діячем українського повстанського руху Ю. Тютюнником. Ю. Тютюнник на той час працював у Всеукраїнському фотокіноуправлінні. Грав себе у художньо-документальному фільмі «ПКП». Разом з М. Йоганесом та О. Довженком написав сценарій до фільму «Звенигора», який вийшов на екрани в 1928 р. [1]. Зйомки фільму проходили в Одесі і саме там відбулася зустріч Ю. Тютюнника і Ю. Яновського. Отаман розповів письменнику

чимало цікавого з тих героїчних часів, із яскравими подробицями, деталями, які й були використані у романі.

Роман «Чотири шаблі» був різко засуджений ортодоксальною соціалістичною критикою як націоналістичний, неправдивий, наклепницький стосовно тріумфальних дій Червоної армії під проводом комуністів. Авторів дорікали за оспівування анархії та отаманства. За ці серйозні «вади» «Чотири шаблі» надовго були викреслені з української літератури, перші видання заховані до спецфондів. Митця змусили виправдовуватися за переклади роману чеською та німецькою мовами, появу їх за кордоном, а невдовзі й прилюдно засудити роман як свою помилку. Певно, треба було мати в серці багато мужності, щоб витримати всі звинувачення за цей по-справжньому ширий, чесний і правдивий твір, щоб насильно змінити свої ідейно-художні орієнтири, власне, відректися від свого «Я». «Чотири шаблі» стали останнім твором, у якому Ю. Яновський був ще самим собою [7].

Після жорстоких критичних нападок на «Чотири шаблі» письменник робить спробу поєднати свою творчу манеру з офіційними вимогами. В результаті українська проза поповнилася твором, в якому за зовнішніми високомайстерними романтичними прийомами приховувалась ідейно-спотворена реальність, позначена тавром відступництва автора від своїх колишніх переконань. Романтизм «Вершників» націлений перш за все на розкриття душевних станів героїв-творців революції, психологічних джерел їхньої героїки. Це завдання виконується за допомогою ряду прийомів, як-то певна умовність, символічність, метафоризм, ліричні відступи. Але за невеликим винятком, вони трансформувалися відповідно до вимог соціалістичного реалізму. Розкриваючи героїку через романтичні картини високої образної концентрації, Ю. Яновський досяг того, що й весь роман набув звучання героїчної саги, справді епічної поеми [2, С. 460].

Роман Ю. Яновського «Вершники», вже певною мірою пристосований до нової ситуації, був у 30-ті роки ХХ ст. чи не останньою спробою втримати українську літературу на тому рівні, до якого піднесли її таланти Розстріляного Відродження.

Справжнє визнання Ю. Яновському як драматургу принесла романтична трагедія «Дума про Британку» (1937) [10, С. 252–306], вперше видана окремою книжкою Держлітвидавом України в 1938 р. В 30-х рр. ХХ ст. письменник особисто відвідав центри селянських республік, кілька

місяців він прожив на Миколаївщині, зустрічався з учасниками повстансько-партизанського руху: З. Мурляном, М. Іванцем, Я. Кужільним, С. Божком, М. Руденком, Г. Скиданом [4]. У Рукописному відділі Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка зберігається вісім редакцій твору. В архіві ж самого письменника нараховується кілька сотень чорнових заміток до героїко-революційної трагедії і близько ста варіантів назв.

В основу сюжету «Думи про Британку» Ю. Яновський поклав справжні події, що відбувалися у Висунську, Полтавці-Баштанці та інших територіях степової України в 1919 р. Проте, образи героїв не слід оцінювати «критеріями звичайної життєвої, а тим більше побутової правдоподібності, бо Яновський зображав виняткові характери і показував їх у незвичайних обставинах гострої революційної боротьби» [6, С. 11].

Відомий український режисер, письменник-шістдесятник, сценарист, актор, уродженець міста Первомайськ Миколаївської області М. Вінграновський разом з І. Ветровим у 1969 р. зняв художній фільм «Дума про Британку», за мотивами драми Ю. Яновського, де особисто зіграв роль Петра Несвятпаски. Сценаристом фільму був Ю. Пархоменко, а музику написав П. Майборода. Фільм було знято на кіностудії імені О. Довженка, а головні ролі виконали відомі українські актори: В. Мірошниченко, М. Олялін, Н. Поліщук, К. Степанков, К. Єршов, О. Найдук [3, С. 119].

За мотивами «Думи про Британку» заслужений діяч мистецтв Української РСР В. Губаренко у 1970 р. створив оперу «Мамаї» [3, С. 120].

Не випадково, О. Гончар назвав драму Ю. Яновського «Дума про Британку» «Кришталевою «Думою», що повіяла «свіжим ароматом грозової ночі в спалахах сухих блискавиць» [5, С. 239].

Таким чином, в творчості відомого українського письменника і драматурга Ю. Яновського чітко простежується захоплення романтикою селянського повстанського руху на Миколаївщині періоду Української національно-демократичної революції 1917–1921 рр. Намагаючись увіковічнити визвольний рух українського народу, Ю. Яновський втілює його насамперед у героях «Чотирьох шабель». «Присвячую партизанам України» – ці слова стоять біля автографа твору, однак не ввійшли в жодне його видання. Проте, фактично продовжилися у «Вершниках» та «Думі про Британку».

Джерела і література

1. Звенигора (фільм) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki>
2. Історія української літератури. В 2-х томах / голова ред. колегії І. О. Дзевєрін. – К. : Наукова думка, 1988. – Т. 2. Радянська література. – 742 с.
3. Котляр, Ю. В. Висунська і Баштанська республіки (До 90-ї річниці проголошення) / Ю. В. Котляр. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2009. – Кн. 3. – 92 с.
4. Матеріали музею історії села Висунськ (Березнегуватський район Миколаївська область). – Інв. № 32.
5. Семенчук, І. Р. Юрій Яновський : Життя і творчість / І. Р. Семенчук. – К. : Радянська школа,

1990. – 256 с.

6. Стеценко, Л. // Дума про безсмертних / Л. Стеценко // Юрій Яновський. Дума про Британку. – К. : Дніпро, 1967. – С. 5–16.
7. Юрій Яновський «І світ розчинено як двері» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrlit.vn.ua/article/346.html>
8. Яновський, Ю. Вершники / Ю. Яновський. – Х. : Фоліо, 2006. – 318 с.
9. Яновський, Ю. Чотири шаблі / Ю. Яновський. – Х. : Фоліо, 2012. – 572 с.
10. Яновський, Ю. І. Дума про Британку // Твори : в 5-ти томах / упоряд. К. Волинський, М. Острик. – К. : Дніпро, 1983. – Т. 3. – С. 252–306.

УДК: 351.861

Кравчук О. Ю.

ПРОБЛЕМИ ДОЗВІЛЛЯ МОЛОДІ МИКОЛАЇВЩИНИ

Вільний час і дозвілля є однією зі сфер життєдіяльності людини, в якій найбільш яскраво проявляються наслідки змін в суспільстві, які стали причиною виникнення низки гострих проблем, зокрема різкого падіння рівня загальної культури, руйнування традиційних норм і цінностей, поширення елементів спрощеної масової культури. В умовах глибокої фінансової кризи, кризи культури, ідеології, моралі, освіти і виховання наша молодь дедалі більше втрачає духовно-світоглядні орієнтири у формуванні життєвих планів, дезорієнтується в загальнолюдських цінностях.

Спрощення життєвих орієнтирів молоді зумовлює зниження рівня культури дозвілля та вільного часу. Суперечливість ціннісних орієнтацій у сучасній соціокультурній ситуації призводить до того, що молоді люди втрачають здатність протистояти впливу негативних тенденцій (алкоголізм, наркоманія, злочинність, проституція тощо), які формуються та набирають силу в системі молодіжного дозвілля. Подібна ситуація характеризується низкою негативних моментів – пасивністю, безглуздя існування, антисоціальними явищами.

Соціальний феномен вільного часу і дозвілля останніми роками привертає увагу дедалі більшого кола дослідників. Він стає предметом обговорення не тільки фахівців, а й широкої громадськості. Вільний час – складова соціального часу, звільнена від виробничих та побутових справ, яка охоплює

сферу вільної діяльності людини. Дозвілля – сукупність видів діяльності, призначених для задоволення фізичних, духовних та соціальних потреб людей у вільний час [3, С. 215]. Обсяг вільного часу нині практично подібний обсягу професійної трудової діяльності, а в деяких соціально-демографічних групах, зокрема молоді, навіть і перевищує його. Тому суспільство не повинно бути байдужим щодо того, на що витрачаються години вільного часу, та не бути пасивним щодо того, чим наповнюється життя молодих людей [4, С. 5].

Усталені звички і можливості проведення вільного часу, його структура впливають на загальний розвиток молоді людини. Водночас сформовані цінності та навички зумовлюють вибір того або іншого способу проведення дозвілля. Духовність особистості, у свою чергу, формується за можливості на певному етапі свого розвитку зробити власний відбір культурних цінностей та ціннісних життєвих орієнтацій.

Говорячи про проблеми дозвілля безпосередньо молоді Миколаївщини, то дані соціологічного опитування свідчать про високий рівень незадоволення молоді культурно-розважальними закладами. Так, 40% молоді відповіли, що потреби мешканців нашого міста в культурно-розважальних закладах не задовольняються, а 43% опитаних зазначили, що їхні потреби тільки частково задоволені. І лише 17% молодих залишилися

цілком задоволеними цими закладами. Проблема змістовного наповнення дозвілля передусім полягає в тому, що сама інфраструктура культурно-розважальних закладів не є на сьогодні розвинутою в місті, а по-друге, в тому, що молодь не завжди є фінансово спроможною, аби задовольнити свої потреби в такому дозвіллі. Тому і «процвітають» сьогодні «домашні» види дозвілля [6, С. 14].

Як відомо, вільний час, не організований належним чином, містить у собі серйозну небезпеку щодо антисуспільних проявів, зокрема: вживання алкоголю, наркоманії, проституції, злочинності, що може призвести не тільки до несформованості самих потреб у культурному проведенні дозвілля, а й до деградації індивіда. Саме у зв'язку з необхідністю організації раціонального проведення вільного часу ми звертаємося до його культури, яка виступає невід'ємною складовою культури суспільства, загальної культури особистості та регулювання вільного часу.

Культура дозвілля особистості – це перш за все внутрішня культура людини, що передбачає наявність у неї певних особових властивостей (склад розуму, характер, організованість, потреби й інтереси, вміння, смаки, життєві цілі, бажання), які дають змогу змістовно і з користю проводити вільний час. Від уміння раціонально організувати та провести час свого дозвілля багато в чому залежить соціальне самопочуття людини, її задоволеність своїм вільним часом у цілому [6, С. 12].

У соціології вільного часу актуалізується питання регулювання та організації вільного часу. Регулювання вільного часу має об'єктивний характер та є складовою частиною організації життя суспільства і людини. Відомий український вчений О. М. Семашко визначає регулювання вільного часу як процес ціленаправленого впливу на нього з метою розширення меж, створення умов для вдосконалення його структури і змісту відповідно до постійно зростаючих виробничо-технічних і соціальних вимог до людини. Регулювання вільного часу має бути обґрунтованим, враховувати наявні ресурси і реальні можливості, ґрунтуватись на таких принципах, як диференційованість, послідовність, спадкоємність і безперервність, координованість, всебічність, планомірність тощо [3, С. 225–226].

Культура дозвілля молоді, крім занять, яким віддається перевага, визначається рівнем розвитку та функціонування відповідних культурологічних

установ, серед яких, зокрема: кінотеатри, театри, клуби, дискотеки, стадіони, бібліотеки тощо, без існування яких неможливе задоволення потреб у сфері дозвілля у повному обсязі. Проте відвідування цих закладів молоддю зовсім не збігається з їх наявністю за місцем проживання, адже відвідують вони переважно нічні клуби, дискотеки, «карооке», кінотеатри, що привертає увагу молоді значно більше. Як показує статистика, в нашій області, такі заклади культури і мистецтв, як музеї, театри, картинні галереї, художні виставки привертають увагу молоді менше. Сприятли зростанню рівня потреб молоді в культурному проведенні дозвілля необхідно через розвиток інфраструктури, через створення умов, необхідних як для формування, так і для реалізації культурних потреб.

У сфері молодіжного дозвілля необхідні перетворення, спрямовані на оновлення і вдосконалення системи регулювання вільного часу і дозвілля молоді. Розгляд питання регулювання вільного часу молоді є важливим і у зв'язку з тим, що на формування особистості молодої людини, на рівень її розвитку впливають ті види діяльності, яким вона віддає перевагу в години дозвілля. Проте більшість молоді Миколаївщини не має можливості задовольнити свої культурні потреби на достатньому рівні. Визначальними факторами, які негативно впливають на задоволення культурних потреб нашої молоді, є низький рівень її матеріального становища, скорочення мережі закладів культури й дозвілля та відсутність чіткої стратегії регіональної політики у формуванні культурного попиту, яка орієнтувала б молодь на залучення до національних і світових культурних цінностей, збагачуючи її дозвілля більш естетично спрямованими формами.

У нових соціокультурних умовах виникає суперечність між пріоритетами державної (відповідно до цього й регіональної) культурної політики в освоєнні цінностей національної культури та установками молоді, які спрямовані на засвоєння комерціалізованої західної поп-культури. Відбувається нічим і ніким не обмежена американізація української культури, адже в дозвіллі віддається перевага західній культурі деколи поганого гатунку. Більшість цієї продукції впливає на молодь дегуманізаційно, пропагуючи секс, насильство, споживацьку психологію.

В оцінках молоді Миколаївщини (за п'ятибальною шкалою) її можливості задоволення

культурних потреб обмежені, а можливості задоволення потреб в цілому оцінюються в 1,9 бала. Найповніше реалізується потреба молодих у спілкуванні з друзями. У молоді малих етнічних груп спілкування відіграє більшу роль, ніж у молоді корінних національностей. Останнім часом переважають «домашні» форми задоволення культурних потреб молоді (76%), а обслуговуванням закладами культури охоплено менше третини молоді. Заняттями у вільний час у громадських організаціях охоплено лише 2–3% молоді, а участю у політичних і неполітичних організаціях та молодіжних угрупованнях біля 3% [3, С. 143].

Сучасні суспільні та політичні процеси різко змінили соціальне, матеріальне і політичне становище молодих людей. Останнім часом загострилося чимало молодіжних проблем, серед яких найголовніші: низький рівень життя, безробіття, економічна та соціальна залежність від батьків, шлюбні відносини, низька народжуваність, матеріальна незабезпеченість, поганий стан здоров'я та зростання рівня соціальних відхилень, втрата ідеалів, соціальної перспективи, життєвого оптимізму, що породили зміну ціннісних орієнтацій української молоді, а також молоді нашого регіону зокрема.

Згідно обласної програми «Молодь Миколаївщини» на 2016–2020 роки сьогодні найбільш актуальними проблемами в сфері молодіжної культури можна вважати: 1 – зниження культурного рівня підлітків і молоді в цілому порівняно з попередніми поколіннями молодих людей у зв'язку з обмеженням доступу до культурних благ; 2 – скорочення можливостей для культурного виховання, освіти молоді, організації культурного дозвілля в зв'язку з втратою значної частини культурних установ державного підпорядкування; 3 – вимивання зі сфери культури безкоштовних видів культурного дозвілля; 4 – закордонна, псевдо культурна, анти культурна експансія, засилля неякісних зразків поп-культури; 5 – відсутність належного контролю за змістовною діяльністю комерційних та приватних культурних закладів; 6 – неухильний ріст негативних явищ у підлітковому та молодіжному середовищі – пияцтва, наркоманії, токсикоманії, жебрацтва – внаслідок послаблення виховання; 7 – втрата значної частини національних, культурних традицій; 8 – вестернізація і американізація способу мислення, підміна справжніх духовних орієнтирів, інтелектуальних форм дозвілля

вдаваними цінностями, пропагандою збагачення за будь-яку ціну тощо [1, С. 3].

Тотальне одержавлення та ідеологізація соціально-культурної сфери, чітка регламентація і як наслідок – засилля офіційної, усередненої культури не відповідали всім потребам у вільній, самодіяльній творчості, незалежному виборі на користь будь-яких видів діяльності у вільний час. З початком демократизації суспільства були зруйновані старі методи проведення дозвілля, уявлення про світ, втілювані в особливому молодіжному способі життя [2, С. 328].

Вибір занять молоді у вільний час суттєво залежить від інтелектуального та фізичного розвитку особистості, її інтересів та вподобань, ціннісних орієнтацій. Сучасна молода людина має набути глибинних особистісних якостей, які відповідають новим формам співжиття. Передусім її розум має бути креативним, а не репродуктивним. Трансформації ціннісних орієнтацій молоді протягом останніх двох десятиліть варто розглядати у руйнівних соціокультурних тенденціях: втрата цінностей професіоналізму, виникнення установки на швидке збагачення, не підкріплене уявленнями про користь праці для суспільства в цілому, зниження престижу практичних вмінь та навичок.

Матеріальні цінності (гроші, високий заробіток, матеріальний достаток, багатство, комфортні умови проживання) поділяють лідируючі позиції з цінностями термінальними (дозвілля, друзі, добрі стосунки у родині тощо). В цілому необхідно визнати, що в молодіжному середовищі все більше стверджуються цінності окремої людини як приватної особи. Сьогодні в українському суспільстві спостерігається відносно зниження духовних і традиційних ціннісних орієнтацій за рахунок відносного зростання змішаної ціннісної орієнтації та матеріальних цінностей, хоча традиційні цінності продовжують займати вагоме місце у суспільстві.

Суттєво змінилися життєві стратегії молоді, а також її уявлення про своє місце у владних структурах з початку 2000-х років, коли почала зростати орієнтованість на вищу освіту, цінності освіченості та інтелекту, а також на комфортні умови життя. Важливо відмітити, що збільшилась вага особистісних цінностей щодо цінностей колективних, суспільних. В центр були поставлені особистий успіх, добробут, сімейне щастя. Тоді як поняття «благо країни» дещо втратило своє колишнє значення. Велика частина молоді вже не

бачить опори у державі, а тому відмовляє їй у своїй довірі та не орієнтується на співпрацю з нею [5, С. 165].

Отже, вільний час у життєдіяльності молоді займає досить вагоме місце, з кожним роком інтерес до нього зростає. Сфера дозвілля життєдіяльності молоді у загальній системі суспільного життя не є і не може бути автономною, незалежною від трудової сфери, сфери освіти та культури, соціальних інститутів тощо. Відзначаючи недостатню ефективність соціальних функцій традиційних інститутів, зокрема: сім'ї, освіти, культури у формуванні нових поведінкових установок і ціннісних орієнтацій, треба відзначити їх актуальність щодо культурно-освітньої та виховної діяльності, особливо в умовах сьогодення.

В умовах нової культурної політики доцільно говорити про відродження національної моделі проведення вільного часу, зумовленої історичним буттям народу, системи ідей, поглядів, переконань, традицій, що відтворюються і реалізуються в процесі вільної просвітницької, художньо-творчої, рекреаційної та інших форм соціальної практики, пов'язаної з організацією духовного життя молоді в межах вільного часу [1, С. 237].

Джерела та література:

1. Програма «Молодь Миколаївщини» на 2016–2020 рр.». – Режим доступу :

oblosvita.mk.ua/3617-pro-zatverdzhennya-oblasnoji-prog.

2. Бабенко, Н. Б. Соціологія вільного часу і дозвілля : Навчальний посібник // Надія Борисівна Бабенко. – К. : ДАКККіМ, 2005. – 245 с.

3. Молодь у сучасному світі : філософсько-культурологічні виміри // Зб. матеріалів Міжнародної наукової конференції. – Київ, 26–27 березня 2009 р. – К. : Видавничий центр КНЛУ, 2009. – 504 с.

4. Соціологія культури : Навч. посібник / О. М. Семашко, В. М. Піча, О. І. Погорілий та ін. ; за ред. О. М. Семашка, В. В. Пічі. – К. : Каравела, Львів : Новий світ – 2000, 2002. – 334 с.

5. Цимбалюк, Н. М. Дозвілля в Україні. Теоретичні та емпіричні аспекти : Монографія / Наталія Миколаївна Цимбалюк. – К. : ДАКККіМ, 2003. – 224 с.

6. Цимбал, О. В. Соціально-філософський аспект трансформації аксіологічних орієнтацій молоді в сучасному суспільстві / О. В. Цимбал. – Вінниця, 2010. – 153 с.

7. Щерба, Г. І. Формування духовних цінностей молоді, організація дозвілля і відпочинку як складова молодіжної політики в Україні [Електронний ресурс] / Г. І. Щерба, Р. В. Яремкевич // Український соціум. – К. : Інститут економіки та прогнозування НАН України, 2008. – Режим доступу: www.ief.ua/Dok/US2008.doc.

Ляшенко В. В.

СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

Європейська спрямованість сучасного розвитку України потребує нових підходів до використання потенціалу регіонів, що забезпечить досягнення конкурентоздатності економіки та якості рівня життя населення, тому підвищення ролі регіонів у забезпеченні економічного зростання набуває особливої значущості, а це можливо лише за умов їх постійного соціально-економічного розвитку.

Великого значення набуває проведення достатньо суттєвого визначення факторів для проведення всебічного аналізу стану природного, туристичного та рекреаційного потенціалу регіону [1, 2, 3]

Оцінка внутрішніх та зовнішніх факторів розвитку економічних районів України закінчується проведенням SWOT-аналізу, який має показати наскільки сильні сторони (активи) регіонів перебивають їх слабкі сторони (пасиви), а також показати як використовувати ці сильні сторони і як схилити стратегічний баланс регіонів у бік активів.

Так на рівні Південного економічного регіону такі фактори виглядають наступним чином [4, с. 384]:

S – сильні	W – слабкі
– сприятливі природнокліматичні умови; – високий розвиток індустрії;	– скорочення частки машинобудування, харчової, легкої промисловості та промисловості будівельних

<ul style="list-style-type: none"> – наявність кваліфікованої робочої сили; – високорозвинутий морегосподарський комплекс; – добре розвинуті міжнародні зв'язки. 	<ul style="list-style-type: none"> – матеріалів; – невідповідність обсягів виробництва сировини та виробничих потужностей її переробки; – значна територіальна диспропорція.
О – можливості	Т – загрози
<ul style="list-style-type: none"> – подальший розвиток рекреаційно-туристичного комплексу; – використання сприятливого економіко-географічного положення; – залучення до тісного співробітництва в єврорегіонах та ВЕЗ. 	<ul style="list-style-type: none"> – складна екологічна ситуація (забруднення атмосферного повітря, прибережної акваторії); – загроза техногенної катастрофи; – активна ерозія ґрунтів внаслідок невмілого ведення зрошувально- меліоративних робіт.

Тому, актуальним стає визначення основних факторів та проведення SWOT-аналізу використання природного та туристичного потенціалу на рівні не тільки економічного регіону

а й на рівні області. Так, розглядаючи використання природного та туристичного потенціалу Миколаївської області, основні складові SWOT-аналізу виглядають наступним чином:

Сильні сторони (Strengths)	Слабкі сторони (Weaknesses)
<ul style="list-style-type: none"> – високі туристично-рекреаційні можливості; – унікальні пам'ятки природи, історійко-культурні пам'ятки; – розвинена мережа шляхів сполучення; – наявність баз відпочинку, сприятливі умови для розвитку морського відпочинку; – сприятливі умови для розвитку рафтингу. 	<ul style="list-style-type: none"> – відсутність сучасної інфраструктури туризму; – недостатня якість та асортимент туристичних послуг, відсутність індустрії розваг; – недостатнє представлення рекреаційно-туристичного потенціалу області на загальнонаціональному та міжнародному туристичних ринках; – недостатній розвиток рекреаційно-туристичної інфраструктури на територіях і об'єктах природно-заповідного та природоохоронного фонду області; – недостатній рівень сертифікації та стандартизації об'єктів, які надають послуги розміщення та харчування.
Можливості (Opportunities)	Загрози (Threats)
<ul style="list-style-type: none"> – створення курортної території цілолітнього перебування на землях с. Коблево і надання йому статусу «міста-курорту»; – розвиток туристичної індустрії; – можливість залучення інвестицій (вітчизняних і іноземних); – розвиток привабливих туристичних продуктів міжнародного рівня; – реалізація комплексу заходів в рамках обласної цільової програми розвитку екологічної мережі. 	<ul style="list-style-type: none"> – зміни в законодавчій та нормативній бази; – конкуренція туристичних продуктів суміжних областей; – зниження платоспроможності вітчизняних туристів; – великі ризики вкладання інвестицій; – порушення екологічної рівноваги.

Стратегічне бачення Миколаївської області – перетворення Миколаївщини на регіон сталого економічного зростання на основі інноваційної промисловості, розвинутого транспортно-логістичного комплексу, важливого продовольчого центру країни з екологічним, високоефективним сільським господарством, комфортного та безпечного краю, де є всі умови для всебічного розвитку людини [5].

Таким чином, визначені стратегії розвитку природно-ресурсного потенціалу сприяють

регіональному соціально-економічному розвитку та підвищенню конкурентоспроможності регіону.

Література:

1. Ляшенко, В. В. Використання природного та туристичного потенціалу для регіонального розвитку / В. В. Ляшенко // Проблеми та розвиток економічних систем в умовах глобальної нестабільності: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, Миколаїв, 9-10 жовтня 2015 р. / ММІРЛ

ВНЗ «Університет «Україна». – Миколаїв : ММІРЛ
ВНЗ «Університет «Україна», 2015. – С. 78–80.

2. Ляшенко, В. В. Пріоритетні напрями розвитку туристично-рекреаційного потенціалу на регіональному рівні (на матеріалах Миколаївської області) / В. В. Ляшенко // Стан та перспективи розвитку туризму та готельно-ресторанної справи в Україні: матеріали круглого столу, Миколаїв, 11 червня 2015 р. / ММІРЛ ВНЗ «Університет «Україна». – Миколаїв : ММІРЛ ВНЗ «Університет «Україна», 2015. – С. 34–40.

3. Ляшенко, В. В. Стратегії розвитку туристично-рекреаційного потенціалу на

регіональному рівні / В. В. Ляшенко // Сучасні тенденції розвитку туризму: матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції, Миколаїв, 5 листопада 2015р. / МФ КНУКІМ. I частина. – Миколаїв : ВП МФ КНУКІМ, 2015. – С. 67–70.

4. Семенов, В. Ф. Регіональна економіка : Навчальний посібник / В. Ф. Семенов. – К. : МП «Леся», 2008. – 595 с.

5. Стратегія розвитку Миколаївської області на період до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://economy-mk.gov.ua/social-economics-development/strategiya>.

УДК 336

Обозна А. О., Виглядал М. С.

ВИТОКИ ТА РОЗВИТОК БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ В МИКОЛАЄВІ (ПЕРША ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)

Витоки банківської системи в Миколаєві можна віднести до першої половини ХІХ століття. Початок діяльності українських банків тісно пов'язаний з тими країнами, до складу яких на той час входила Україна: Східна Україна – з Росією, Західна Україна – з Австро-Угорщиною та Польщею. Ми розглянемо історію банківської системи та причини, що спонукали становленню банківської справи в Миколаєві.

Починаючи з першої половини ХІХ сторіччя, в Україні стали здійснюватися банківські операції в столиці та в великих містах Російської імперії і використовуватися різні форми кредитування, що насамперед було пов'язано з розвитком ярмаркової торгівлі.

Кредитно-розрахункові установи поступово ставали невід'ємною частиною господарського життя в Україні. Основне їхнє призначення в період до реформи 1861 р. полягало в підтримці поміщицьких господарств. Дворянський банк та інші кредитні установи («сохранные казны», «приказы общественного призрения») надавали позики під заставу маєтків. Іншою важливою рисою дореформеної банківської системи було те, що держава тримала у своїх руках монополію на використання грошових накопичень. Усе це не відповідало інтересам індустріального розвитку країни. Тому з припиненням видачі позик під заставу маєтків (1859 р.) почалася ліквідація кредитних установ.

Вже на початку ХІХ сторіччя банківська справа

в Україні набула великого розвитку. Банківські кредити прискорювалися розвиток виробництва, сприяли формуванню фінансового капіталу. В Україні почали діяти акціонерні банки комерційного та іпотечного кредиту, а саме: Київський приватний комерційний банк (утворений в 1868 р.), Одеський купецький банк (1889 р.), Одеський дисконтний банк (1879 р.) з філіями в Миколаєві та Кишиневі.

На державному рівні відбулась повна реорганізація системи регулювання кредитної діяльності. Проте, створюючи нову банківську систему, царський уряд не хотів втратити керівних позицій у банківсько-кредитній справі. Державному банку, заснованому в 1860 р., були надані, крім права здійснювати звичайні комерційні операції, й інші важливі функції. Це привело до того, що разом з Міністерством фінансів Державний банк із цілою мережею своїх контор і відділень на периферії мав вирішальний вплив на діяльність інших банків.

Створення індустріальної банківської системи в Україні почалося саме із заснування контор Державного банку Російської імперії. Державний банк був єдиним у країні емісійним банком, кредитним, розрахунковим центром банківської системи і виконував роль «банк банків». В результаті банківську систему Росії до 1917 року, створену у вигляді дворівневої структури управління фінансовими ресурсами, яка представлена, по-перше, Державним банком та

його підрозділами; по-друге, комерційними банками, іпотечними банками, кредитними коопераціями, в т. ч. банкірськими домами, земськими касами та ломбардами.

У 1860 р. були засновані контори Держбанку в великих містах Російської імперії – Києві, Харкові та Одесі, а в Миколаєві не було жодного банку. Звичайно ж, у місті розвивалася торгівля, тому виникала необхідність позичити кошти. Але за цим зверталися в сусідню Одесу або в Петербург. В 1808 р. згідно указу імператора Олександра I, було перерахування коштів місту у сумі 240 тис. руб. асигнаціями на благоустрій міста.

6 березня 1821 р. міські представники обрали Миколаївський Городовий Комітет у складі 7 осіб та виробили проект правил для видачі позики купецтву.

6 вересня 1821 р. Миколаївський військовий губернатор затвердив правила. Таким чином, Миколаївський Городовий Комітет став першим в місті Миколаєві свого роду кредитною установою.

Позиками могли користуватися лише купці. Таке обмеження викликало з боку міщан клопотання про представлення і їм права користуватися позиками нарівні з купцями.

Незабаром, як чиновники і військові, так і цивільні, стали звертатися з проханнями про надання їм права користуватися позиками – клопотання було задоволено.

У 1859 р. вперше виникла думка у місцевої адміністрації про те, щоб поширити позику для всіх обивателів м. Миколаєва і з досвіду інших міст, заснувати Міський Громадський банк натомість Міського Комітету.

Миколаївське Міське Товариство на чолі з купцем О. І. Соболевим, 24 січня 1864 р. надало

дозвіл про відкриття в місті Миколаєві Міського Громадського Банку на підставі положення про міських громадських банках, 6 лютого затвердженого 1862 р. зі статутним капіталом в 15 000, 00 руб. Проте фактичне відкриття операцій в Миколаївському Міському Громадському банку затягнулось ще майже на 3 роки у зв'язку з виникненням ряду питань про вироблення додаткових інструкцій для банку.

2 січня 1868 р. Миколаївський Міський Громадський банк відкрив при міському голові О. І. Соболюві та почав виконувати коло операцій. Склад правління банку: директор банку А. Н. Бухта, його заступники – генерал-майор А. Н. Акімов і купець Т. Д. Сорокін. Банку дозволялося проводити наступні комерційні операції: облік векселів, надання позик, прийом вкладів на різний термін, також банк мав право купувати та продавати різні коштовності, державні папери за свій рахунок.

Таким чином, Державний банк на Миколаївщині через свої відділення підтримував економічні заходи уряду щодо підтримки і фінансування народного господарства регіону.

Джерела та література:

1. Ковалева, О. Ф. Очерки истории культуры Южного Побужья / О. Ф. Ковалева, В. П. Чистов – Т. 3. – Николаев : Тетра, 2002.
2. Котенко, О. Економічний розвиток Миколаївщини початку ХХ століття на сторінках місцевої преси 1900–1917 рр. / О. Котенко // Вересень. – 2004. – № 1–2. – С. 188–194.
3. Гловацька, Н. Історія банківської системи України у ХVІІІ – ХХ століттях / Н. Головацька // Вісник НБУ. – 2004. – № 5. – С. 116–123.

УДК 94(477)«17»:173

Петренко І. М.

ШЛЮБ І СІМ'Я НА ПІВДНІ УКРАЇНИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХVІІІ СТ.

ХVІІІ ст. відбулися важливі зміни в системі шлюбно-сімейного законодавства Російської імперії. Вони стосувалися переважно підкреслення релігійного значення шлюбу, а майновий характер угоди про нього, як це було раніше, відходив на другий план, сам же шлюб визнавався одним із церковних таїнств.

Метою даної статті є дослідити вплив православної церкви на шлюбно-сімейні відносини

у Південній Україні в останній чверті ХVІІІ ст., показати роль церкви у процесі укладання й розірвання шлюбів, що визначалося особливостями даного регіону.

Специфікою півдня України було те, що з кінця 20-х – початку 30-х рр. ХVІІІ ст. намічається подальше заселення цих степів, обумовлене стихійним переходом українців, організованим переселенням царським урядом державних селян, поверненням запорожців на старі місця, а також

поселенням тут вихідців із сусідніх слов'янських держав. Соціальний та етнічний склад населення даного регіону були неоднорідними, а це, безумовно, також впливало на норми поведінки і морально-звичаєві правила. У зв'язку з тим, що Південна Україна була інтернаціональним краєм, тут часто зустрічалися змішані шлюби, що сприяло взаємовпливам народів у культурі та побуті [1, С. 22].

1775 року зусиллями імперської політики російського царату було ліквідовано Запорозьку Січ. Це відкрило нову сторінку у взаєминах офіційної церкви та мирян на півдні України. Здавня духовенство на землях Запорозької Січі підпорядковувалося київському митрополиту і російській церковній ієрархії (останній – з кінця XVII ст.), але насправді ця норма порушувалася [2, С. 5]. Фактично церква знаходилася у значно більшій залежності від місцевої світської влади, Коша, аніж від вищих державних органів Російської імперії. Вона зберігала зорієнтованість на інтереси парафіян, а не держави. Знищення Січі знаменувало для краю початок переходу до нового рівня інтеграції церкви в загальноімперські структури, а, отже, й до орієнтації місцевого духовенства на нову імперську політику.

Норми права, які регулювали шлюбно-сімейні відносини, станом уже на 1775 р., були настільки заплутаними, що духовенству орієнтуватись у них було важко. Воно, пристосовуючись до потреб парафіян, часто змушене було використовувати норми звичаєвого права, ніж церковного, при укладанні та розірванні шлюбів, що викликало невдоволення у церковних ієрархів [3, С. 3]. Нові ж документи, які приймалися органами влади, у багатьох випадках не спрощували, а іноді й заплутували орієнтацію священників у питаннях здійснення таїнства шлюбу.

І все ж не лише заплутаність законодавства була причиною його порушень. Відбувалася трансформація релігійної свідомості парафіян, особливо представників привілейованих верств, на що вплинула політика держави щодо підпорядкування духовної влади світській. Вільніше, ніж у допетровські часи, почували себе у взаєминах із духовенством і представники нижніх верств. Для Південної України після ліквідації Нової Січі в цьому зіграла певну роль і традиція козаків, які розглядали духовенство як рівне, а то й підпорядковане собі. До того ж, усталене у свідомості переселенців уявлення про південноукраїнський регіон, як про вільний край, давало їм підстави бути більш вільними в питанні дотримання деяких формальностей при укладенні шлюбу. Як наслідок, парафіяни, які згідно із чинними нормами церковного та цивільного

шлюбного права не могли вступати в подружні стосунки з певними особами, вважали за можливе тиснути на парафіяльних священників або ж спокушати їх винагородою за незаконні дії [4, С. 282].

Упродовж кінця XVIII ст. вийшла низка указів, якими визначався мінімальний вік осіб, котрі могли брати шлюб. Сама поява підтверджень необхідності дотримання правил стосовно заборони шлюбів тих, чий вік не відповідав передбаченому нормами права, свідчить, що ця заборона порушувалася. Влада спеціально регламентувала заборону вінчання парафіян без отримання згоди на це від осіб, у підпорядкуванні яких знаходились останні. Зокрема, указом 1783 року Синод підтвердив заборону вінчати військових без отримання на те письмових свідоцтв полкових командирів. Однак, на практиці траплялися порушення цієї постанови.

Кілька документів вищих органів влади визначали характер заборони шлюбів між особами, котрі перебували у певних ступенях спорідненості або свояцтва.

На півдні України було чимало порушень при укладанні шлюбу, частими були незаконні шлюби, які виявляли вже через багато років після їх укладення завдяки випадковим з'ясуванням і тільки тоді ставало відомо, що подружжя ще до вінчання перебували в якійсь спорідненості або свояцтві. З'ясувати такі обставини задалегідь, особливо якщо особи, які планували взяти шлюб, приховували їх, церковнослужителям було важко. Для Південної України періоду її інтенсивного заселення ця проблема набула ще більшої актуальності, ніж для багатьох інших регіонів, оскільки через новизну населених пунктів і поповнення мешканців новими переселенцями з багатьох частин держави та з-за кордону церковнослужителі в багатьох випадках не були добре знайомі зі своїми парафіянами.

Окрім цього, існувало безліч указів та інших документів, що регламентували умови укладення шлюбів православних з іновірцями, регулювали право жінок на повторний шлюб після засуджених на довічне ув'язнення їхніх чоловіків, солдаток, дружин скопців, визначали право поміщиків одружуватись на своїх кріпачках, забороняли вінчання казенних вихованців до завершення ними навчання і солдатських дітей до їх вступу на військову службу тощо. У зв'язку з цим можемо приблизно уявити ті труднощі, які мали священнослужителі у зв'язку з регулюванням

шлюбно-сімейних відносин у Південній Україні.

Деякі священники могли порушити закон заради корисних цілей або для задоволення бажання світських посадових осіб, від яких вони перебували в певній залежності, стали причиною чисельних порушень правил укладення шлюбів і, як наслідок, чергових підтверджень південноукраїнськими архієреями неприпустимості цього на майбутнє.

Розлучення могло відбутись або в разі наявності відомостей про те, що шлюб був незаконним, або ж за ініціативи одного з подружжя. Розірвання шлюбу дозволялось, крім випадків незаконності самих шлюбів, у разі заслання одного з подружжя на каторгу чи поселення, при наявності клопотання у випадку тривалої відсутності чоловіка або дружини, а також за позовом про розлучення. Основними підставами для самих таких позовів визнавались фізична нездатність до подружнього життя та перелюб.

Стосовно приводу до розлучення через фізичну нездатність до подружнього життя, то відповідний позов можна було подавати лише через три роки після вінчання. Причому, обов'язково мало бути проведено й медичне обстеження.

Досить тяжко було отримати розлучення, подавши позов із обвинуваченням у перелюбі. Церква визнавала, що внаслідок перелюбу не обов'язкове розірвання шлюбу: подружжя могло й примиритися. Тому в справочинстві у питаннях про перелюб найголовніше визнавалося впливати на подружжя моральними і релігійними засобами, аби не довести справу до розірвання шлюбу. Іноді навіть при наявності очевидних доказів перелюбу єпархіальна влада, за якою низкою указів зберігалось право відмовляти в позовах про розлучення не передаючи справу до Петербурга, пріоритетом вважала збереження родини, створеної в результаті законного вінчання.

Південноукраїнські єпархії в плані розлучень не були виключенням: і в сусідніх українських єпархіях, і в цілому по державі кількість розлучень була незначною. Але специфіка Півдня все ж давалась взнаки: тут, на відміну від ситуації в імперії в цілому, переважна більшість шлюбів розривалась з причини наявності у одного з подружжя іншого, законного, чоловіка або дружини. Зважаючи на всі складності, які

зустрічали на своєму шляху позивачі про розлучення, цілком зрозуміло, чому деякі з таких осіб та інші мешканці південного краю, які розуміли невеликий шанс бути задоволеними в позові, часто й не подавали його, а обирали набагато ефективніший спосіб позбавлення небажаних зв'язків – утечу.

Таким чином, наприкінці XVIII ст. держава приділяла неабияку увагу регламентації функцій духовенства щодо шлюбно-сімейних стосунків парафіян, що обумовлювалось тією роллю, яка відводилась православній церкві в системі суспільно-державних відносин. Заходи влади об'єктивно сприяли послабленню самотності взаємин церкви і парафіян на півдні України, нівелюванню традицій краю у виконанні духовенством своїх функцій. Слід наголосити на тому, що на півдні України довше ніж у інших її регіонах, зберігалися традиції регулювання шлюбно-сімейних відносин нормами звичаєвого права, аніж церковними канонами.

Джерела і література:

1. Борисенко, В. К. Нова весільна обрядовість у сучасному селі (на матеріалах південно-східних районів України) / В. К. Борисенко. – К. : Наукова думка, 1979. – 136 с.
2. Лиман, І. І. Державна церква і державна влада: Південна Україна (1775–1861) / І. І. Лиман. – Запоріжжя : РА «Тандем-У», 2004. – 400 с.
3. Шиян, Р. Особливості церковного устрою та релігійного життя південноукраїнського козацтва в останній чверті XVIII ст. / Р. Шиян // Міжконфесійні взаємини на півдні України XVIII – XX століття / А. В. Бойко, О. М. Ігнатуша, І. І. Лиман, В. І. Мільчев та інші. – Запоріжжя : РА «Тандем-У», 1999. – С. 65–72.
4. Мордвінцев, В. М. Російське самодержавство і Українська православна церква в кінці XVII – XVIII ст. : Навч. Посібник / В. М. Мордвінцев. – К. : РВЦ «Київський університет», 1997. – 96 с.

УДК 783.2

Петренко О. М.

СТАРОДАВНІЙ РУКОПИС «ПРАЗДНИКИ» ЯК ПРЕДМЕТ МУЗИЧНОЇ АРХЕОГРАФІЇ: З ФОНДІВ МИКОЛАЇВСЬКОГО ОБЛАСНОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ «ФЛОТСЬКІ КАЗАРМИ»

Значення археографії, як розділу історичної науки про науковий опис архівних джерел, рукописів, артефактів тощо зростає з кожним часом, що обумовлено природною властивістю людства пізнати та узагальнити свідчення про своє культурне минуле. Археографія відіграє значну роль в історичному музикознавстві, одним із завдань якого є дослідження нотних рукописів, документів, раритетних видань тощо. Предметом їх часто стають стародавні церковні півчі книги, що складають важливу частку вітчизняної духовної спадщини. В дослідженнях культурних артефактів актуальним вбачається знайомство з раритетним рукописом старовинної церковної півчої книги «Праздники», що знаходяться у фонді Миколаївського обласного краєзнавчого музею «Флотські казарми» [1]. Використання методів музичної археографії допоможе ідентифікувати цей зразок. Позначити його місце у вітчизняній півчій традиції та в регіональній культурі Північного Причорномор'я постало за мету змісту даних тез.

Унікальність позначеного збірника церковних співів «Праздники», що зберігається в колекції Миколаївського обласного краєзнавчого музею «Флотські казарми» доводиться рядом аргументів. Цей документ представляє багатомістову традицію створення рукописних паперових церковних книг, яка розпочалася з XII-го й тривала майже до кінця XVIII століття, зокрема, на терені Російської імперії. Дана церковна книга, за попереднім припущенням, створена не раніше 1792 р., про що свідчать водяні знаки на окремих листах паперу. Заслужує на увагу зовнішній вид обкладинки: шкіряне тиснене плетіння, що обтягує дощечки палітурок, збережена металева скоба, (металеві заклепки відірвані), – все це говорить про додержання творцями раритету давніх традицій оформлення богослужбових книг та знання сталих традицій умільців, що володіли майстерністю книжкової справи.

Важливим елементом оздоблення першої сторінки книги «Праздники» (лист 1, зліва) є відтворення канонічної ікони Різдва Пресвятої Богородиці. Малюнок добре зберігся, його

зроблено тушшю та розмальовано акварельними фарбами. На другій сторінці (лист 1, праворуч) філігранно зроблено орнамент в барочному стилі (листя, квіти, гілки, над ними Вінець як символ Богородиці – Цариці Небесної). Запис на всіх сторінках збірника двокольоровий – тушшю та кіновар'ю. Нижче малюнка кіновар'ю уставним шрифтом по-церковнослов'янськи перелічено повний кодекс співів «Праздников», що складає уніфікований зміст даного типу збірника. Наводимо його фрагмент, зберігаючи редакцію оригіналу: «Рождество Пресвятыя Владычцы нашея Богородицы, Приснодевы Марии; Вечер; На малой вечерни; На Г-ди воззвах; Стихеры на четьри Глас; первый Подобен; Небесным чином...». В даному тексті зустрічаються окремі граматичні помилки (Владычцы, четьри, Стихеры та ін.), які можуть відображати особливості вимови переписувача, або описки. Огляд всього тексту збірника свідчить про дуже відповідальне ставлення переписувача до даної справи. Запис церковнослов'янського богослужбового тексту здійснено півуставом, майже каліграфічно, дотримано однаковий нахил літер, що говорить про високу кваліфікацію переписувача та його досвід в цій галузі. Над літерами виписано текст у знаменній нотації (стародавня нотографія семіографічного типу, запроваджена на Русі з X століття), якою фіксувалися церковні мелодії. Знаменна графіка використана з кіноварними помітками, що свідчить про пізнішу традицію її використання, запроваджену новгородським дяком Іваном Шайдуровим у першій половині XVII ст.

Важливим аспектом дослідження подібних рукописів є розшифрування маргінальних записів, зроблених на полях, обкладинках тощо. Знайомство з даною книгою дозволяє з'ясувати її походження, ідентифікувати особу автора-переписувача, інші деталі історичного буття раритету. Важливого значення для дослідження рукопису набув напис, зроблений акуратним почерком на його останній сторінці. Наводимо його: «Сія книга Праздники певчий Херсонскаго купеческаго сына Иллариона Сапожникова написана 1810-го Года месяца июля

2 числа во Славу Единосуцной Троицы: Сия святая богодухновенная книга нарицаемая праздники СПЕТИ на (далі нерозбірливе слово – О. П.)». Як видно з цього тексту походження рукопису відноситься до часів створення Херсонської губернії (1803 р.) та період її інтенсивного заселення (вказівка в рукописі на 1810 рік, 2 червня за ст. ст. – О. П.). Прізвище, ім'я переписувача, його соціальний статус та вид діяльності (Сапожников Іларіон, купецький син, півчий) надають можливості з'ясувати подальшу інформацію стосовно сім'ї автора рукопису, вдаючись до архівних джерел. Особа переписувача вірогідно була пов'язана із старообрядницькою общиною, де добре володіли співом по знаменних нотах та виховувались на цих традиціях з дитинства. Як відомо, землі Північного Причорномор'я на межі XVIII–XIX століть заселялись старообрядцями.

Розшифровка інших маргінальних записів засвідчує, що книга пізніше виконувала богослужбову роль при монастирях – Покровському і Казанському, зокрема вказана ще одна дата «1833 Года августа 6 числа». Оскільки на території Таврійської та Херсонської губерній, у той час (кінець XVIII–XIX ст.) не існувало таких монастирів, то вважається доцільним припустити, що книга згодом потрапила в інші регіони Російської імперії. Інші записи в книзі говорять про окремі деталі побуту монастирів XIX ст., про їх мешканців тощо. Так, на листі 2 рукопису (сторінка 4) позначено (наводимо текст як в оригіналі): «Сія книга монахини Олимпиады Софонии (не розбірливо) Казанского Монастыря левого крылоса головищицы», надалі йдуть «таємні» криптографічні знаки і запис побутового змісту, зафіксований тим самим почерком: «прошу покорно пожаловать постаратца сходи за бумагою Смотреть нада пера».

Як видно, виклад даного тексту свідчить про слабкий рівень грамотності його авторки. Починаючи з листа 2 по 17-й на верхньому полі кожної сторінки іншим почерком «таємним засобом» (на кожній сторінці записано тільки одне слово – О. П.) зафіксований текст, наводимо його в оригіналі: «сия книга называется праздники певчи Покровского монастыря Зборного (мабуть, соборного – О. П.) старца инока (ім'я нерозбірливо) для презна (далі нерозбірливо) своеручно подписаль».

Останній в хронологічному відношенні запис, зроблений на початку книги з внутрішнього боку обкладинки, вказує на прізвище одного із пізніших власників: «Сія книга принадлежит Н. П. Дикоскаму / 1865 года», скоріше, світську людину, яка зберігала книгу як реліквію, оскільки в др. пол. XIX ст. з церковного ужитку повністю вийшли знаменні рукописи, а їх замінили стилістично уніфіковані друковані нотні видання Священного Синоду.

Висновки. Знайомство з церковно-півною книгою «Праздники», що зберігається у фонді Миколаївського обласного краєзнавчого музею «Флотські казарми», засвідчує унікальність цього зразку вітчизняної рукописної культури, який було створено на спаді знаменної письмової традиції і, можливо, є одним з останніх прикладів подібної книги. Дешифровка написів надає можливості зробити деякі спостереження про користувачів рукопису, їх соціальний статус, а також про функціонування «Праздников» в культурному соціумі позначеного часу.

Джерела та література

1. Миколаївський обласний краєзнавчий музей «Флотські казарми». Фонд – Д, інвентарний №17799.

УДК: 355.462.7 (1915-1918)

Соколюк С. М.

ЗБИРАННЯ ПІДВОДНИХ ЧОВНІВ ПРОЕКТУ «АМЕРИКАНСЬКИЙ ГОЛЛАНД» НА ЗАВОДАХ МИКОЛАЄВА У ПЕРШІЙ ЧВЕРТІ ХХ СТ.

Перебіг бойових дій на морі під час Першої світової війни продемонстрував ефективність застосування підводних човнів, які стали тою силою, котра здійснила величезний вплив на весь перебіг війни [1, с. 13]. усвідомлюючи це, російський Морський генеральний штаб прагнув

поповнити чисельний склад підводних сил, зокрема, на Чорному морі. Проте, не маючи можливості додатково замовити підводні човни вітчизняній промисловості через її обмежені виробничі потужності, Морське міністерство, керуючись Програмою посилення флоту, зробило

спробу вирішити цю проблему за рахунок придбання підводних човнів, збудованих на зарубіжних верфях, з наступним їх збиранням у Росії. Відтак, 18 серпня 1915 р. був підписаний контракт на поставку п'яти підводних човнів типу «АГ» («Американський Голланд») для Балтійського моря [4, с. 445–447]. Ці човни фірма Голланда будувала для Англії – союзниці Росії у Першій світовій війні. Через велику потребу у підводних човнах на Балтійському і Чорноморському театрах, царський уряд звернувся з проханням передати човни типу «АГ» Росії [6, с. 241].

Збудовані у Ванкувері, човни доставлялися транспортом до Владивостока, далі – залізницею до Санкт-Петербурга, де 2 квітня 1916 р. було розпочате їх збирання на Балтійському заводі [4, с. 449]. Усього до Санкт-Петербурга на Балтійський завод було доставлено 5 човнів, а до його відділення в Миколаєві – 6 [6, с. 241].

На випробуваннях човни підтвердили розрахункові тактико-технічні елементи і навіть перевищили їх, зокрема, ємність акумуляторної батареї виявилася дещо більшою, ніж розрахункова, дальність плавання на швидкості 13 вуз. досягла 2200 миль, а при швидкості 11 вуз. – 2580 миль. З прийняттям човнів типу «АГ» до казни, на них були встановлені 47-мм гармати, усунуті всі недоліки і вони були включені до складу четвертого дивізіону дивізії підводних човнів Балтійського флоту [4, с. 450]. Вони отримали найменування «АГ-11», «АГ-12», «АГ-13», «АГ-14» та «АГ-15» [6, с. 241].

Досить добрі морехідні та бойові якості підводних човнів типу «АГ» та вдало проведена операція з їх доставки до місця збирання спонукали Морське міністерство знову звернутися до закупу човнів у США. Відтак, 14 вересня, 25 жовтня 1916 р. і 8 лютого 1917 р. міністерство знову за посередництва фірми «Ноблесснер» (Петрівська верф) уклало три контракти з тою ж фірмою «Electric boat company» на поставку 12 підводних човнів загальною вартістю 28,872 млн. крб. без урахування витрат на збирання, перші шість із яких типу «602-GF» та «602-L» призначалися для Чорного моря. Розділені на три групи, ці човни були доставлені на зафрахтованих пароплавах «Ункай Мару», «Гарольд Доллар», «Стріда» і «Арабісн». Для спостереження за розвантаженням і відправкою їх залізницею із Владивостока до Миколаєва були призначені інженер-механік капітан 1 рангу П.К. Іванов і лейтенант М.М. Максимович [4, с. 451].

Збирання човнів доручили Миколаївському відділенню Балтійського заводу (за іншими даними – заводу «Наваль» [3, с. 364]). Доставлені до Миколаєва для збирання три човни 21 серпня 1917 р. зарахували до списків флоту під позначенням «АГ-21», «АГ-22» і «АГ-23», а інші човни, доставлені пізніше, під номерами «АГ-24», «АГ-25» та «АГ-26» [5, с. 52–57].

Роботами зі збирання перших трьох човнів у якості головного інженера керував представник фірми «Electric boat company» М. Джонстон разом із інженер-механіком Р. Гілмором та інженер-електриком Т. Грейвсом. Від міністерства спостерігав за побудовою морський інженер С.С. Шапошніков [4, с. 451].

Утім, до закінчення війни човни зібрати не встигли, і в 1918 р. першим увійшов до строю «АГ-21». До 15 травня 1919 р. добудовчі роботи на «АГ-22» були закінчені і з 24 червня почалися його випробування, після чого ПЧ був включений, як і «АГ-21», до складу білогвардійського флоту. Готовність «АГ-23» складала 60%. У подальшому, «АГ-21» був затоплений білогвардійцями 26 квітня 1919 р. на зовнішньому рейді Севастополя поблизу Херсонського маяка [2, с. 19, 98] (за іншими даними – англо-французькими інтервентами [2, с. 451]), а «АГ-22» врангелевці відвели до туніського порту Бізерт [2, с. 451]. Збірка і випробування «АГ-23» завершилися тільки у 1920 р., і 21 жовтня він увійшов до складу новостворених морських сил Чорного і Азовського моря [3, с. 364]. Чотири підводних човни, що залишилися – «АГ-23», «АГ-24», «АГ-25» та «АГ-26» добудовувалися у 1920-х роках, в умовах розрухи та гострого дефіциту деталей та обладнання [4, с. 451].

Позаяк, підводні човни типу «АГ» можна віднести до найбільш досконалих кораблів періоду Першої світової війни. Вони зарекомендували себе в експлуатації надійністю дії механізмів та доброю морехідністю і знаходилися у бойовому строю близько 30 років, брали участь у бойових діях у роки I-ї Світової війни на Балтійському флоті, а в період радянсько-німецької війни у 1941–1944 р. – на Чорноморському флоті.

За меншої кількості торпедних апаратів (4 трубчатих) і однієї 47-мм гармати, ПЧ типу «АГ» мали кращу, ніж в інших проєктів обтічність корпусу, яка забезпечувала найменший опір при русі у воді, що, відповідно, вимагало меншої потужності рушія. Їхня перевага доповнювалася наявністю водонепроникних переділок між

відсіками, подовжених внутрішніх комінгсів біля вхідних люків, що дозволяло створювати повітряну подушу у верхній частині відсіку при виході з нього у випадку затоплення човна. Застосовані уперше на цих човнах відкидні носові горизонтальні стерна, які при надводному ході завалювалися в надбудову, також зменшували зустрічний опір води. А розташування кормових горизонтальних стерен позаду гребних гвинтів значно посилювало ефект їх дії [6, с. 242-243]. Цей принцип у подальшому активно використовувався при будівництві більшості вітчизняних субмарин.

Таким чином, рішення про будівництво підводних човнів для Балтійського і Чорноморського флотів на верфях у США дозволило збільшити їх кількість та, відповідно, підвищити бойову потужність підводних сил. А набутий досвід їх збирання та врахування кращих конструкторських рішень у подальшому будівництві вітчизняних субмарин дозволило поліпшити їхні маневрені елементи та, відповідно, покращити тактико-технічні характеристики.

Сьогодні, в умовах відродження ВМС ЗС України та тимчасової відсутності можливості будувати їх на вітчизняних корабельнях, одним із шляхів вирішення проблеми поповнення корабельного складу, зокрема підводними човнами,

може стати використання досвіду їх замовлення та будівництва або ж отримання в лізинг чи придбання за кордоном. Це дасть можливість у підсумку підвищити бойові спроможності українського флоту.

Джерела і література:

1. Бойко, В. Н. Подводные лодки Первой мировой войны / В. Н. Бойко. – Севастополь : Рибэст, 2012. – 312 с.
2. Вакар, В. И. Затонувшие подводные лодки в Черном море : Справочник / В. И. Вакар. – Севастополь : НИЦ «Государственный океанариум», 2004. – 112 с.
3. Зубов, Б. Н. Развитие кораблестроения на юге России / Б. Н. Зубов. – Калининград : Кн. изд-во, 1990. – 383 с.
4. История отечественного судостроения. В пяти томах. Т. 3 : Судостроение в первой четверти XX в. (1906–1925) / Под ред. И. Д. Спасского. – СПб. : Судостроение, 1995. – 560 с.
5. Кузнецов, Л. А. Подводные лодки типа «АГ» / Л. А. Кузнецов // Судостроение, 1991. – № 7. – С. 52–57.
6. Трусов, Г. М. Подводные лодки в русском и советском флоте / Г. М. Трусов. – Ленинград : Судпромгиз, 1957. – 381 с.

УДК 378.14

Старева А. М.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРЕДМЕТНО-МЕТОДИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ-СУСПІЛЬСТВОЗНАВЦЯ

Постановка проблеми. Вимоги до якості професійної освіти в умовах її структурної перебудови та інтеграції в світовий освітній простір істотно змінюють рівень соціальних очікувань по відношенню до результативності освітнього процесу ВНЗ. У вирішенні проблем підвищення якості професійної підготовки вчителів велике значення надається формуванню їх компетентності. В умовах численних суспільних деформацій, політичних викривлень історії, особистісних бар'єрів, тощо зростає роль кваліфікованого педагога-суспільствознавця.

Аналіз останніх наукових досліджень дозволяє зробити висновок про те, що проблемою дослідження організаційно-педагогічних умов щодо різних видів навчальної діяльності вже

опікувалися вчені (А. Алексюк, К. Баханов, Бондар, Є. Бондаревська, С. Вітвицька, С. Гончаренко, Н. Гузій, О. Дубасенюк, І. Зязюн, В. Кремень, О. Локшина, В. Маркова, В. Олійник, О. Пометун, О. Савченко, В. Серіков, В. Сластьонін та ін.) [1], розглядаючи їх: як *сукупність об'єктивних можливостей* (змісту, форм, засобів, методів, прийомів, тощо), що сприяють вирішенню поставлених завдань; як *чинники*, від яких залежить ефективність тієї чи іншої педагогічної діяльності, завдяки чому уможливилося ефективний цілісний системний процес підготовки фахівця. Проте, незважаючи на вагомий науковий результат цих досліджень, поза увагою дослідників залишилася проблема виявлення й обґрунтування організаційно-педагогічних умов формування

предметно-методичної компетентності майбутніх учителів-суспільствознавців. У нашому дослідженні до уваги береться спроба розглянути організаційно-педагогічні умови як структурну матрицю моделі формування предметно-методичної компетентності майбутнього вчителя-суспільствознавця.

Принциповим положенням дослідження є те, що методична компетентність набуває ознак конкретності за умови її предметної специфікації, тобто предметності, що дозволяє далі за текстом послуговуватися терміном «предметно-методична компетентність» (далі – ПМК). Оскільки шкільна освітня галузь «Суспільствознавство» ставить за мету освіти: історичну, правову, громадянську, економічну, філософську, суспільно-екологічну, українознавчу як складники знань, пов'язаних із людиною в суспільстві, то й результати методичного навчання студентів конкретним предметам викладання у школі будемо пов'язувати з історико-методичною, правознавчо-методичною, громадянсько-методичною, економіко-методичною, філософсько-методичною, суспільно-екологічною методичною та українознавчо-методичною складовими методичної компетентності майбутнього вчителя-суспільствознавчих дисциплін.

Метою статті є виявлення змісту організаційно-педагогічних умов формування ПМК майбутнього вчителя-суспільствознавця, що були визначені шляхом аналізу необхідності зміни організації освітнього процесу в процесі переходу на ступеневу освіту та напрацюванні вимог до нових державних стандартів [2].

Виклад основного матеріалу. Формування компетентності фахівця як результату освіти є багатокомпонентним педагогічним процесом. У рамках нашого дослідження модель формування методичної компетентності майбутнього вчителя-суспільствознавства, окрім інших компонентів забезпечується конкретними організаційно-педагогічними умовами.

Обґрунтування моделі формування ПМК майбутнього вчителя-суспільствознавчих дисциплін в умовах ступеневої системи освіти вже було предметом висвітлення у попередніх працях [3; 4] й акцентувало увагу на тому, що методичне навчання з освітньої галузі «Суспільствознавство» *реалізується* на основі цілеспрямованості, наступності; *регламентується* змістом дисциплін нормативної частини циклу методичної підготовки, здебільше – предметом «Теорія та методика

навчання-суспільствознавчих дисциплін», дисциплін самостійного вибору навчального закладу та спецкурсів, пов'язаних із предметом навчання; *забезпечується* завдяки відповідно підібраним формам, засобам, методам і прийомам, що формують певну предметно-методичну компетентність та *перевіряється* спеціально розробленою системою засобів діагностики, спрямованих на реалізацію компетентнісного підходу в освіті.

Науковий аналіз теми, констатація проблем та результати дослідження дозволяють віднести до організаційно-педагогічних умов, що слід урахувати в процесі моделювання процесу формування ПМК майбутнього вчителя-суспільствознавця такі:

1. *Ціле-мотиваційні* (виділення провідних ідей, цінностей, мотивів компетентнісного навчання на рівні ОПП та ОКХ бакалаврів/магістрів; визначення цілей і завдань навчальних дисциплін на основі компетентнісної моделі фахівця – вчителя-суспільствознавчих дисциплін; мотиваційні дії з опорою на суб'єктний досвід викладачів та студентів та з усвідомленою мотивацією кожної навчальної дії на компетентнісний підхід до навчання). Ця умова забезпечується завдяки активній позиції студентів і за рахунок надання їм вибору дисциплін із можливістю побудови індивідуального маршруту. Останнє стає можливим завдяки варіативності навчального плану, зміни ролі викладача, який умотивовує студента різними предметами викладання, зі зміною організації управління освітнім процесом.

2. *Змістові* (визначення змісту предметно-методичних компетенцій майбутніх учителів-суспільствознавчих дисциплін відповідно вимог стандарту [2]; чітке формулювання предметної компетенції з вибором відповідних (автор схильється до активних та інтерактивних) форм, засобів, методів, прийомів її формування у студентів; інтеграція предметних та методичних дисциплін; узгодження змісту методичних дисциплін; оновлення навчальних занять у контексті формування ПМК).

3. *Організаційно-проективні* (внесення пропозицій до навчального плану, робочого навчального плану, навчальних програм; створення навчально-методичного комплексу методичних дисциплін із урахуванням компетентнісної моделі випускника, у тому числі – розробка компетентнісно-зорієнтованих робочих навчальних програм методичних дисциплін із

переліком до кожного модуля предметно-методичних компетенцій, що формуються шляхом його опанування; вироблення критеріїв визначення рівня предметно-методичної компетентності; проектування навчальної діяльності студентів як поетапної самостійної роботи на основі компетентнісної моделі випускника); організація предметно-методичного середовища майбутнього вчителя на основі кластерного підходу; використання можливостей сучасного матеріально-технічного супроводу навчального процесу).

4. *Методичні* (визначення та реалізація методики формування предметно-методичної компетентності майбутнього вчителя суспільствознавчих дисциплін; упровадження інноваційних методик навчання студентів у процесі теоретичної та практичної складової навчання; розробка тексту лекцій, семінарських та практичних занять на компетентнісній основі; створення банку завдань для самостійної роботи студентів, предметних і методичних задач компетентнісного характеру; використання потенціалу ІТ технологій у самостійній роботі студентів; розробка діагностики формування означеної компетентності, контрольні-оцінкові дії з подальшою рефлексією).

Висновки. Результати проведеного дослідження довели, що розроблена і апробована модель формування предметно-методичної компетентності майбутнього вчителя суспільствознавчих за дотримання встановлених організаційно-педагогічних умов є ефективною.

Джерела та література

1. Компетентнісний підхід в освіті: теоретичні засади і практика реалізації [Електронний ресурс] :

матеріали методол. семінару 3 квіт. 2014 р., м. Київ : [у 2 ч.]. Ч. 1 / Нац. акад. пед. наук України; [ред. кол. : В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), О. І. Ляшенко (заст. голови) та ін.] – К. : Ін-т обдарованої дитини НАПН України, 2014 – 370 с. – Режим доступу : <http://naps.gov.ua/ua/activities/publications/>. – Назва з домашньої сторінки Інтернету.

2. Наказ МОН України від 01.06.2016 № 600 «Про затвердження та введення в дію Методичних рекомендацій щодо розроблення стандартів вищої освіти» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/5555>. – Назва з домашньої сторінки Інтернету.

3. Старєва, А. М. Змістовий компонент формування методичної компетентності майбутнього вчителя суспільствознавства в умовах ступеневої системи освіти / А. М. Старєва // Педагогічна освіта : теорія і практика : Збірник наукових праць. – Випуск 19 (2-2015). – Кам'янець-Подільський : 2015, – С. 69–74.

4. Старєва, А. М. Ціннісно-цільовий компонент формування предметно-методичної компетентності майбутнього вчителя суспільствознавчих дисциплін у процесі навчання у ВНЗ / А. М. Старєва // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського : збірник наукових праць. – Вип. 1. 42 (95). – Т. 2 – Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2013. – С. 255–261.

УДК 876.09

Стрелец М. В.

ФРОНТОВИК. ГРАЖДАНИН. ТВОРЕЦ

23 мая 2016 года исполнилось бы 95 лет со дня рождения Григория Наумовича Чухрая. Уйдя из жизни 29 октября 2001 года, этот выдающийся человек оставил большой след на земле.

Он среди тех, кому мы обязаны мирным небом над нашей Отчиной. Офицер воздушно-десантных войск Григорий Чухрай сделал серьезный вклад в Великую Победу. Его боевая биография связана с пятью фронтами. Воевав в их составе, Григорий

Чухрай проявил мужество, самоотверженность, героизм. Грудь участника Великой Отечественной войны украшали три советские, один чехословацкий ордена, множество медалей.

После войны стал кинорежиссером. Начиная снимать в столице Украины. В 1954 году в киевской киностудии вышел художественный фильм «Назар Стодоля». Герой очерка имел отношение к нему в качестве второго режиссера.

Основной отрезок режиссерской карьеры Григория Чухрая связан с «Мосфильмом». Здесь были сняты шесть художественных и два документальных фильма. Художественный кинематограф обогатили такие творческие продукты режиссера-фронтовика, как «Сорок первый», «Баллада о солдате», «Чистое небо», «Жили-были старик со старухой», «Трясина», «Жизнь прекрасна». Серьезным вкладом в кинодокументалистику явились фильмы «Память», «Я научу вас мечтать». Каждый фильм Григория Чухрая становился культовым. При этом он всегда выступал режиссером и сценаристом в одном лице. У яркого деятеля советского кинематографа отлично получалось и то, и другое. Были фильмы, где Григорий Чухрай отмечен как единоличный сценарист. Касательно четырех фильмов нужно подчеркнуть его творческое сотрудничество с коллегами по цеху. Так, сценарий к фильму «Баллада о солдате» писали два фронтовика Р. Чухрай и В. Ежов. «Трясина» – совместный творческий продукт Р. Чухрая и В. Меражко. При написании сценария к киноленте «Жизнь прекрасна» компанию герою очерка составил А. Каминито, к фильму «Я научу вас мечтать» – Ю. Швырев, М. Волоцкий.

Фильмы Григория Чухрая сто один раз (!) получали премии международных кинофестивалей. Этот рекорд не был побит в советском кинематографе. На постсоветском пространстве не было таких режиссеров, которые могли соперничать с героям очерка в данном плане. «Баллада о солдате» номинировалась на очень престижную премию «Оскар». В 1961 году мэтр кинематографического цеха стал лауреатом Ленинской премии. Ему было присвоено звание Народного артиста СССР.

Киноведы разных поколений едины в том, что «просветленное классичность в сочетании с редкостной задушевностью – свойство режиссуры Григория Чухрая» [1]. Безусловно, прав был выдающийся итальянский кинорежиссер, поэт, прозаик Пьер Паоло Пазолини, который следующим образом характеризовал «Балладу о солдате»: «Фильм вызывает впечатление классики, которая чудом сохранилась до наших дней. Как будто бы в квартале, состоящий полностью из серых и посредственных зданий, вдруг открылись очертания огромного и прекрасного старинного сооружения» [1].

Старт кинематографической карьеры Р. Чухрая совпал с началом хрущевской оттепели. Как человек, который давно уже выдал из себя раба,

он органично вписывался в новую реальность. Кинорежиссер ставил свои картины не так, как требовала партия, а так, как требовала собственная совесть. Мэтр советского кино с гордостью заявлял, что его «картины были сделаны не по канонам ведомственной эстетики» [1]. Чухрай, конечно, понимал, что Хрущев – продукт сталинской эпохи. Поэтому для него не были неожиданностью определенные заявления Первого секретаря ЦК КПСС, которые выглядели обидными для советской творческой элиты. Так, в присутствии кинематографической элиты Никита Сергеевич объявил о намерении сдать действующий Союз кинематографистов СССР в исторический архив. Г. Чухрай прямо в глаза заявил первому лицу государства, что он не прав, привел очень убедительную аргументацию в пользу сохранения упомянутой структуры. Хрущев забрал свои слова обратно. Кстати, будучи очень длительный период секретарем Союза кинематографистов СССР, Григорий Наумович упорно и настойчиво защищал интересы коллег по цеху, не подстраиваясь к указаниям со Старой площади.

Чухрай тяжело переживал конец оттепели, начало просталинской ревизии линии двадцатого партсъезда, что стало проследиваться после того, как эпоха Хрущева сменилась эпохой Брежнева. Накануне XXIII съезда КПСС режиссер-фронтовик в очередной раз проявляет политическое мужество. Он оказался в числе тринадцати представителей творческой элиты советского общества, которые использовали эпистолярный жанр для того, чтобы донести до президиума ЦК КПСС размышления о недопустимости подобной ревизии.

Известно, что Брежнев в начале своей эпохи не делал изъятий касательно того аспекта наследия Хрущева, который совпадал с ролью экономических методов в управлении народнохозяйственным комплексом. С 1965 года заработала экономическая реформа, которая уходила своими корнями в хрущевскую эпоху. В том же году Чухрай выходит на самый верх с предложением внедрить базовый принцип реформы – принцип хозяйственного расчета – в кинематографическую отрасль. Наверху соглашались. Возникает «Экспериментальная творческая киностудия при Мосфильме». Разумеется, ее художественным руководителем стал Чухрай. Для выдающегося режиссера «Экспериментальная творческая киностудия при Мосфильме» – это десять лет жизни. На судьбе

данной структуры отразилась эволюция подхода Брежнева и его окружения к экономической реформе. Чиновники из Госкино СССР, как говорят, держали нос по ветру. Когда реформа была в разгаре, давали карт-бланш Чухраю. Как результат киношедевры с отличными доходами от кинопроката («Не горюй», «Белое солнце пустыни», «Белорусский вокзал», «Солярис»). Когда власти теряли интерес к реформе, указанные чиновники перекрывали кислород мэтру кинематографического цеха. В 1975 году «Экспериментальная творческая киностудия при Мосфильме» приказала долго жить.

Но богатая событиями жизнь Григория Наумовича продолжалась. Начала отсчет своего существования его собственная мастерская на Высших курсах режиссеров и сценаристов. Он там работал, пока позволяло здоровье. Школу выдающегося педагога Чухрая прошло много его соотечественников, которые получали большое удовольствие от каждого свидания с мэтром.

Выяснения отношений с коммунистической номенклатурой отрицательно повлияли на состояние здоровья Григория Наумовича. У него было 6 (!) инфарктов миокарда.

Дело отца продолжил его сын, Павел Григорьевич Чухрай. Он блестяще реализовал себя как кинорежиссер, сценарист, актер, оператор.

Отрадно отметить следующие факты. «31 октября 2011 года в украинском городе Мелитополе на здании Дворца детского и юношеского творчества им. Д. Водвуденко была открыта мемориальная доска нашего знаменитого земляка, народного артиста СССР, лауреата Ленинской премии, заслуженного деятеля искусств РСФСР Григория Чухрая.

Место установки мемориальной доски выбрано неслучайно... Григорий Наумович родился ... в Мелитополе, был одним из первых кружковцев Дворца пионеров. Занимался сразу в двух коллективах: в изостудии у Иларию Чубича и в драматическом кружке» [2]. В 2016 году в Мелитополе появилась площадь имени Григория Чухрая. Общественность ставит вопрос о посмертном присвоении ему звания почетного гражданина города Мелитополя.

Источники и литература

1. Фронтоник – Григорий Чухрай «Ностальгия по советскому – ...» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : 1001material.ru/20089.html (дата обращения 22.09.2014).
2. В Мелитополе открыли мемориальную доску Григория Чухрая [Электронный ресурс] // Reporter UA – – Режим доступа : reporter-ua.com/2011/10/31/v-... (дата обращения 22.09.2014).

УДК 179.1:33.021:94«192»(477.7)

Стужук С. В.

РОЛЬ ПРЕСИ У РЕГІОНАЛЬНИХ ПОЛІТИКО-ЕКОНОМІЧНИХ ПЕРЕТВОРЕННЯХ ПІВДНЯ УРСР У 1920-Х РОКАХ

На сучасному етапі розвитку України як правової, демократичної держави та інтеграції до європейського співтовариства дедалі більшої гостроти набуває проблема становлення громадянського суспільства. Розвиток громадянського суспільства обумовлює актуальність неупередженого вивчення тих сторінок української історії, що протягом тривалого часу невиправдано замовчувались, не були достатньо висвітлені або подавались, внаслідок ідеологічного за ангажування, у сфальсифікованому вигляді.

Звернення до різноманітних питань становлення тоталітарної системи надзвичайно актуальне, оскільки глибокий аналіз минулого допоможе у побудові політичної системи, яка б виключала

недемократичний устрій та боротьбу з інакодумством.

Актуальність роботи обумовлена тим, що в сьогоденні умовах будівництва демократичного суспільства на новій концептуальній основі, завдання реформування політичної системи та удосконалення партійно-політичних процесів переходять в розряд першочергових. Тому, очевидну актуальність здобувають дослідження з історії становлення комуністичного єдиновладдя в радянській Україні, його регіональні аспекти, супроводжувані придушенням будь-яких форм інакомислення, у тому числі й у правлячій партії.

На початку 1920-х рр. ключове місце в політико-ідеологічному впливі на суспільство займала періодична преса. Чітко усвідомлюючи її

значення, більшовицька партія відводила пресі особливу роль у процесі встановлення власної диктатури. Важливим ідеологічним та організаційним чинником в цьому процесі вони бачили радянську журналістику. Виконуючи настанови РКП(б), преса брала активну участь в утвердженні авторитарних принципів керівництва країною. Риторика, взята на озброєння, друкованими засобами масової інформації в першу чергу спрямовувалася на легітимізацію режиму, обґрунтування його законності та боротьбі з будь-якою політичною опозицією [5].

Так, провину меншовиків радянська преса частково вбачала й в продовольчій кризі, в якій перебувала виснажена громадянською війною країна. При цьому соціал-демократи позиціонувалися як захисники куркуля та союзники «анархо-бандитів». Автори статей наголошували: «Провідні центри України страждають від продовольчої кризи тому що куркуль не віддає хліб. Він проти хлібної монополії, за вільну торгівлю. Його захищають бандити-махновці, всіляко заважаючи нам втілити продовольчі плани в життя. Що ж роблять меншовики? Вони також виступають проти нашої продовольчої політики, за вільну торгівлю хлібом. Тобто, захищають куркуля. А це, в свою чергу, створює підґрунтя для контрреволюційних виступів» [1, 1921.07.12].

Під час відкритого трибуналу над правими есерами влітку 1922 року радянсько-більшовицькі часописи керувалися інструкціями безпосередньо В. Леніна, що з'явилися за тиждень до оголошення початку судових розглядів. Він наполягав на організації «зразкових, гучних, виховних процесів» проти політичних опонентів. Для офіційної преси у висвітленні цього процесу ключовими стали кілька пропагандистських тез. Головна з них полягала в тому, що партія соціалістів-революціонерів на момент процесу перебувала в повному «політичному банкрутстві». Надалі ця ідея стала аксіомою, на якій ґрунтувались всі публікації, пов'язані з процесом.

Одним з ключових засобів встановлення монопартійної системи було «добровільне» входження ідеологічно близьких партій у ряди більшовиків. Активно стимулювала цей процес провладна преса. Напередодні з'їзду партії борбистів, що прийняли рішення про саморозпуск, на сторінках українських газет з'явилися десятки статей, присвячених цій події [5].

Висвітлюючи IV з'їзд партії лівих соціал-революціонерів (борбистів), газета «Комуніст» від

20 липня 1920 року особливу увагу приділяє промові одного з їх лідерів Алексєєва, який закликає: «На сьогоднішній момент, коли комуністична партія повела вірну лінію щодо селянства, цілком очевидною стала подальша неможливість існування соціал-революціонерів як окремої партії. Нині, коли жодних принципових розходжень з лінією комуністичної партії в нас не існує, єдиний почесний вихід з ситуації – це злиття з більшовицькою партією» [1, 1920.07.20].

Не залишили без уваги кореспонденти радянських видань діяльність ще однієї лівої сили – Української комуністичної партії. Втім, абревіатура УКП, з огляду на наявність у назві слова «комуністична», у публікаціях з'являється досить рідко, як правило, використовувався зневажливий термін «укапісти». У першу чергу їх обвинувачували в «націоналізмі» та «петлюрівщині». Підкреслювалося, що бажання мати свою власну, незалежну від ВКП(б) комуністичну партію, є спробою «реставрації петлюрівщини під комуністичними гаслами» та «помилковим шляхом».

Слід визнати, що подібна пропаганда виявилась достатньо ефективною. Не в останню чергу вона стала на перешкоді становленню та розвитку УКП, шляхом перетворення в предмет глузування відбиваючи в неї потенційних членів. Більш того, фраза секретаря ЦК КП(б)У Д. Мануїльського висловлена в 1921 році (потім широко цитована більшовицькою пресою) про те, що всіх членів партії УКП можливо вмістити на «одній канапі», стала крилатою. Навіть в політичних дискусіях сьогодні стосовно політичних сил з вкрай низькою чисельністю, або існуючих формально лише «на папері» [5].

Велика увага приділялась критичному висвітленню програмних цілей та засад анархістів. Стаття «Анархістські зізнання» розвінчує погляди на політико-економічне становище країни, сформульовані III Конференцією конфедерації анархістів України «Набат». У газеті «Красный Николаев» автор відзначає: «Анархісти заявляють, що головна мета їх пропаганди – донести до робітників та селян своє розуміння відбудови народного господарства. І це вірно. Але різну відповідь на це питання дають буржуазія, пролетаріат, більшовицька партія марксистів-державників та партія анархістів, яка не в змозі дати чіткої відповіді на це питання. Погляди, цілі анархістів настільки безпредметні, що навряд чи вони є зрозумілими навіть для них

самих...Більшовики, як сила, що несе всю відповідальність за долю країни, становище пролетаріату та селянства, подальшу перемогу соціалізму ніколи не зможе собі дозволити виступати разом з прибічниками безвладдя, безладу. Подібні погляди в період відбудови господарства, зруйнованого імперіалістичною та громадянською війнами не тільки є докорінно невірними, а й слугують різноманітним контрреволюційним силам, які намагаються розвалити нашу молоду Республіку зсередини...» [2, 1920.09.22].

В руслі цих поглядів не обійшла своєю увагою більшовицька преса й центральний друкований орган анархістів газету «Набат». У статті «Набат та міщанство» розвінчується головне гасло газети «З пригніченими проти гнобителів». Більшовицькі автори заявляють: «Гучними закличками анархісти стягують до своїх лав весь людський непотріб – міщан, спекулянтів, буржуа та інших паразитів...». Однієї з головних негативних персон анархістського руху згадувався Нестор Махно, далі в публікації вимальовується «жахливий образ» головного анархіста України – Нестора Махна та його антирадянська політика, що автоматично трактується як «антинародна, направлена проти робітничо-селянської республіки» [3, 1921.03.23].

Враховуючи факт неодноразових ситуативних союзів анархо-махновців з більшовиками, перед пресою постала необхідність представити його як «зрадника трудового населення».

«Красный Николаев» в номері за 13 жовтня 1924 року оприлюднює заяву колишнього члена губернського комітету УКП Миколаївщини В. Оврученко про остаточний «розрив з силою, що прийняла відверто антирадянський, петлюрівський характер, маскуючись марксистськими гаслами та комуністичною ідеологією...» [2, 1924.10.13].

Вказаний текст розміщено в підвалі третьої сторінки поруч з інформацією про стан міських котелень.

Трохи більше уваги питанню добровільного виходу з УКП приділяє часопис «Більшовик». В номері від 9 вересня 1924 року заява про добровільний вихід з партії колишнього члена її Лубенського осередку, викладача місцевого кооперативного технікуму Н. Стодоли та бухгалтерського працівника станції Полтава-Південна А. Жадана публікується на другій сторінці. Разом з нею на двох стовбцях поміщено матеріал про остаточний крах ідеології, організаційної діяльності та подальших перспектив для УКП. Наголошено на небезпеці будь-яких проявів буржуазного націоналізму та анархо-петлюрівського бандитизму [4, 1924.09.09].

Таким чином, можна стверджувати, що з перших днів свого приходу до влади більшовицька партія взяла курс на побудову авторитарного суспільства, яке не передбачало місця для жодної партії, окрім правлячої. Наведені публікації підтверджують факт прямої залежності офіційної преси від партійної політики, яка активно встановлювала монопольне право на владу та засоби масової інформації, застосовуючи різні прийоми партійного впливу в пресі на представників політичної опозиції.

Джерела та література

1. Газета «Набат». – 1920.
2. Газета Красный Николаев. – 1920.
3. Газета Пролетарий. – 1921, 1924.
4. Газета Більшовик (Одеса). – 1924.
5. Ніколаєв, І. Є. Комуністичне єдиновладдя в УСРР в 1920-х. рр. : Історико-правовий аспект / І. Є. Ніколаєв. – Миколаїв : ФОП «Швець», 2013. – 436 с.

УДК 167/168(075.8)

Ступак О. П., Дрожанова О. М.

СОЦІОКУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ ВИКЛАДАННЯ ФІЛОСОФІЇ В ТЕХНІЧНИХ УНІВЕРСИТЕТАХ

У теперішній соціокультурній та освітній ситуації маємо добре усвідомлювати мету та ключові наголоси у викладанні філософії у вищих навчальних закладах. На наше глибоке переконання, одним з основних акцентів у сучасному курсі філософії є висвітлення

фундаментальних світоглядних першовитоків, першопочатків європейського буття і свідомості. Е. Гуссерль визначав філософію як вихідний феномен духовної Європи [6, С. 31]. Сутність телосу європейського людства цей відомий мислитель, як відомо, вбачає в дотриманні

ідеальних всезагальних норм, в орієнтації на безкінечне, на істину [3, С. 19].

Викладаючи курс філософії, колектив кафедри філософії та культурології намагається показати органічний зв'язок, який завжди існував й існує дотепер, між філософією та науковим знанням, а також необхідність філософського осмислення широкого кола проблем сучасної науки, проте, уникаючи крайнощів натурфілософії та позитивізму та залучаючи студентів до творчого діалогу, який ведуть між собою науки й філософія. Поза таким діалогом неможливий пошук виходу з «кризи європейського людства» (Е. Гуссерль), кризи науки через втрату нею своєї життєвої значущості.

Науково-технічний розум ніколи не справляв настільки всебічного впливу на людське життя як сьогодні. У зв'язку з переходом до інформаційного суспільства вивчення техніки як феномену сучасного мислення і культури залишається нагальним завданням сьогодення. Надважливий аспект філософської освіти, особливо для сучасних інженерно-технічних спеціальностей, – осмислення техніки, її зв'язків з наукою і культурою, взаємодій з людиною.

Ми поділяємо позицію тих мислителів, які вважають техніку ключовою філософською проблемою сучасності. Через своє вагоме значення і всеохоплюючий вплив на людське буття техніка опиняється у фокусі всіх інших проблем постпостсучасного світу. Ось чому лейтмотивом курсу філософії в нашому університеті є висвітлення зв'язків між науковою раціональністю і технікою, технізацією та «життєвим світом». Техніка є виявом інженерної творчості, яка, у свою чергу, спирається на природничо-наукову раціональність. На думку Ф. Раппа, основна причина негативного впливу техніки на життєвий світ полягає в специфічно теоретичній спрямованості західноєвропейського мислення. Цей стиль мислення, який розчаклює світ, раціоналізує економічні процеси та застосовує математичні природничо-наукові методи, зробив можливою західну техніку, яка розповсюдилась по всьому світу. Таким чином, сучасна техніка породжена духом раціональної просвітницької науковості [5, С. 75–89].

У змісті курсу філософії технізація розкривається як найважливіша характеристика новоєвропейської культури і також специфічно людський спосіб реалізації ставлення до світу. Така постановка питання про технізацію обумовлює

викладання антропології техніки та онтології, в рамках якої висвітлюються фундаментальні зміни, зумовлені розвитком техніки, що сталися в ставленні людини до буття [2, С. 24–26].

Окремі дослідники вбачають у техніці джерело складних проблем, вважають, що можна вирішити проблеми техніки за допомогою самої ж техніки. «Техніка – це стан західної свідомості, зручніше проклинати техніку, ніж розглядати її як симптом і вияв системи цінностей та життєвих орієнтацій, які характеризують наш світогляд. ... Техніка перетворилася для нас у фізичну і ментальну опору такою спотвореною всеохоплюючою мірою, що, якщо ми навіть усвідомлюємо, як спустошує вона наше довкілля, природне і людське, то першою нашою реакцією є думка про якусь іншу техніку, яка може виправити все це» [4, С. 248].

Отже, і причина згубних наслідків полягає у самій людині, яка розуміє природу як матеріал для своїх зазіхань. Оскільки сутність техніки пов'язана з особливим ціннісним ставленням людини до природи, тому розв'язати проблеми технічного розвитку за допомогою самої техніки неможливо, необхідно змінити світовідношення людини та вдосконалити соціальні інститути суспільства.

Переконані, що у сучасних умовах, спираючись на досвід дискурсивної етики, слід в рамках філософських дисциплін обґрунтовувати й доводити можливість і розумність спільної моральної відповідальності всіх людей, відповідно до їхньої компетенції та впливу, за соціальні інституції та майбутнє людства [1, С. 419].

В історії людської свідомості філософія сприяла постанню сучасної техніки, ось чому викладання філософії повинне також зробити свій внесок і в розуміння сучасної ситуації, щоб по можливості спрямовувати майбутній розвиток суспільства шляхом розуму та відповідальності.

Література

1. Апель, К.-О. Екологічна криза як виклик дискурсивній етиці / К.-О. Апель // В кн. : Єрмоленко А. М. Комунікативна практична філософія. – К. : Лібра, 1999. – С. 413–454.
2. Йонас, Ганс. Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації. Пер. з нім. / Г. Йонас. – К. : Лібра, 2001. – 400 с.
3. Мотрошилова, Н. В. Новая актуальность идей Э. Гуссерля о «Кризисе европейских наук и европейского человечества» / Н. В. Мотрошилова // Вестник МГУ. – Сер. 7. Философия. – 2008. – № 2. – С. 3–21.

4. Новая технократическая волна на Западе : Антология / Сост. П. С. Гуревич. – М. : Прогресс, 1986. – 451 с.

5. Философия техники в ФРГ : Пер. с нем. и англ. / Сост. Ц. Г. Арзакарян, В. Г. Горохов. – М. : Прогресс, 1989. – 528 с.

6. Husserl E. The Crisis of European Sciences and Transcendental Phenomenology: An Introduction to Phenomenological Philosophy. Edmund Husserl. Evanston, IL: Northwestern University Press, 1970. 405 p.

УДК 340.15:477.7«652»

Сугацька Н. В.

ДЖЕРЕЛА ПРАВА ОЛЬВІЇ

Характеризуючи античне місто-державу Ольвію, потрібно відзначити схожість її правової системи та судоустрою з афінськими, адже довгий час це місто перебувало у складі Афінського морського союзу, що, безумовно, не могло не накласти свій відбиток на нього.

До нашого часу збереглася низка пам'яток права Ольвії. Правові пам'ятки – це зафіксовані у письмовій формі джерела права, що давно втратили свою силу, припинили дію. Вони лише зберігають пам'ять про право минулих часів, і тому становлять інтерес з точки зору історико-правової науки. З пам'яток права ми дізнаємося про сутність правових норм, які діяли у колишні часи. Під джерелом права найчастіше розуміється форма виразу права.

Протягом багатьох віків в історії людства серед усіх джерел права провідну роль відігравали санкціоновані державою й загальнообов'язкові для населення давні звичаї та традиції, якими регулювалися суспільні відносини. У своїй сукупності вони створювали звичаєве, або так зване неписане право, яке регулювало більшість відносин у період стародавньої історії. Широка мережа норм звичаєвого права існувала й у державах Північного Причорномор'я, зокрема, в Ольвії. Особливість звичаєвого права, що склалося в північнопричорноморських державах, полягала в тому, що воно зазнавало достатньо помітного впливу права сусідніх народів – спочатку кочових племен скіфів, саків тощо, пізніше – римського права. Тож одним із джерел права Ольвії були норми звичаєвого права [2, С. 49].

Велике значення для аналізу питань розвитку права Ольвії має дослідження виявлених археологами епіграфічних написів юридичного змісту, які становлять неабияку цінність для історико-правової науки, оскільки вони є найоб'єктивнішими з усіх нині доступних джерел.

Ще на початку ХХ ст. один з патріархів історичної науки новітнього часу В. Бузескул підкреслював, що написи «чужі тій суб'єктивності, яка відрізняє твори істориків. Переважно вони більшою або меншою мірою сучасні події, якої стосуються, і дійшли до нас безпосередньо, не перекручуючись численними переписчиками» [1, С. 14].

Саме епіграфічні написи, віднайдені під час розкопок, нині дають змогу піддати науковому аналізу аутентичні тексти юридичного змісту: закони, декрети, постанови, присяги, угоди, де знайшли відображення суттєві риси права Ольвії VII ст. до н. е. – III ст. н. е.

У наукових дослідженнях наведено значну кількість прикладів використання лапідарних написів з метою аналізу соціальної структури, правового статусу окремих категорій населення. Це переконливо доводить принципову можливість виявлення й суттєвих рис державного, цивільного, адміністративного, шлюбно-сімейного, кримінального права поліса, а також системи норм міжнародного права, поширених у Північному Причорномор'ї. Ольвія не залишалась осторонь від усього світу. Вона активно налагоджувала торговельні зв'язки, вступала у військові союзи, укладала міжнародні угоди, які є одним із джерел права. З-поміж пам'яток міжнародного права I тис. до н. е. одне з найвизначніших місць посідає мілето-ольвійський договір, прийнятий невдовзі після 331 р. до н. е., року облоги Ольвії полководцем Олександра Македонського Зопіріоном. Документ, вибитий на кам'яній брилі, був знайдений археологами при розкопках міста Мілета у 1903 р. Ймовірно, що угода підтверджувала та розширяла положення іншого договору, який було підписано раніше. Відповідно до його статей мілетяни та ольвіополіти на території обох полісів порівнювалися у громадянських правах [1, С. 16].

Але до основних джерел права Ольвії потрібно віднести: закони та декрети Народних зборів, декрети Буле – Ради міста, рішення магістратів. Найважливішими та найвищими за юридичною силою нормативно-правовими актами, що регулювали суспільні відносини, були закони, які видавалися від імені народу та Ради. Один з таких законів Ольвійського полісу, що дійшов до нас, – це спеціальний закон про грошовий обіг, більше відомий, як закон Каноба. Цим законом Ольвійської держави встановлювалася відповідальність за порушення правил про валютні операції. Його найсуттєвішим моментом була стаття, що зобов'язувала здійснювати всі акти купівлі-продажу на місцеві гроші – ольвійські статери. Обмін грошей слід було здійснювати у встановленому місці – «на камені в еклесіастерії». Порушники встановлених норм притягалися до кримінальної відповідальності [3, С. 15]. Наступним видом нормативно-правових актів були декрети. Вони починалися словами «Постановлене Радою та Народом», тобто ухвалювались від Народних зборів та Ради. Багато декретів видавалось на честь певних громадян, іноземців, які допомогли полісу в скрутну хвилину.

У працях вітчизняних вчених-археологів досліджено низку проксенічних декретів, значна кількість яких була виявлена під час розкопок Ольвії. Грунтовному аналізу, насамперед, піддано фрагменти мармурових плит з написами про надання іноземцям, що мешкали в Ольвії, права

проксенії. До нашого часу збереглася значна кількість лапідарних правових пам'яток, які дають змогу достатньо повно та різнобічно проаналізувати характерні риси системи права античної Ольвії.

Таким чином, підґрунтям права міста-держави Ольвія була правова система Афіньської полісної демократії, а його особливістю – вплив звичаю місцевого або сусіднього з нею населення. Основними джерелами права Ольвійської держави вважались наступні: закони та декрети Народних зборів, декрети Ради міста, рішення магістратів, які приймалися з урахуванням звичаїв і традицій, міжнародні договори. Закон і звичай часто ототожнювались. Лише наприкінці V ст. до н. е. запанував пріоритет законів і декретів.

Джерела та література

1. Гавриленко, О. А. Історія держави і права України. Стародавня доба / О. А. Гавриленко. – Харків : ХНУВС, 2011. – 64 с.
2. Гавриленко, О. А. Античні держави Північного Причорномор'я: біля витоків вітчизняного права (кінець VII ст. до н. е. – перша половина VI ст. н. е.) : монографія / О. А. Гавриленко. – Харків : Парус, 2006. – 352 с.
3. Карышковский, П. О. Монеты Ольвии. Очерк денежного обращения Северо-Западного Причерноморья в античную эпоху / П. О. Карышковский. – Киев : Наукова думка, 1988. – 168 с.

Ткаченко А. В.

МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУ ЯК СПОСОБУ ПОЛІТИЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ВСЕРЕДИНИ ПОЛІТИЧНОЇ МЕРЕЖІ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

В Україні, зокрема у місті Миколаєві відбуваються заходи щодо становлення е-демократії. У 2010 р. Миколаїв став учасником державної програми «Електронне управління», а Миколаївська обласна рада затвердила міську програму «Е-управління містом та розширення демократії». У травні 2011 р. у Центральній бібліотеці ім. М. Кропивницького пройшла прес-конференція «Електронне місто – шлях до європейських стандартів». Дана конференція була присвячена двом важливим подіям для Миколаєва: підписанню Меморандуму про співробітництво між Центральною бібліотекою ім. М. Кропивницького та Регіональним центром підтримки е-управління

та представлення досягнутої згоди про співробітництво між Асоціацією «ІТ-Україна» та Миколаївським політехнічним інститутом [6].

В. Єганов, який заміняє поняття е-демократії на е-урядування, і виступає за впровадження сам даної концепції в життя в умовах нашої держави, називає такі переваги е-урядування: оптимізація механізмів публічного адміністрування та підвищення ефективності публічної адміністрації у внутрішній організації своєї діяльності, підвищення якості адміністративних послуг; економія матеріальних та часових ресурсів, ефективніше використання бюджетних коштів, скорочення витрат на утримання державного апарату; створення умов для

прозорості та відкритості публічної адміністрації, прийняття прозорих рішень, завдяки чому громадяни мають можливість отримувати достовірну, точну та оперативну інформацію про діяльність органів влади, а відтак – брати участь у прийнятті ними відповідних рішень; зменшення корупції в органах влади [2].

М. Міхровська називає метою запровадження е-урядування в Україні розвиток е-демократії задля досягнення європейських стандартів якості електронних державних послуг, відкритості та прозорості влади для людини та громадянина, громадських організацій та бізнесу [4].

І. Лопушинський вважає, що в Україні електронна демократія повинна забезпечуватися можливістю кожної людини та громадянина через інформаційно-комунікаційні технології взяти участь у формуванні та реалізації державної і місцевої політики. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування повинні створити належні умови для проведення своїх засідань у режимі on-line, у яких представники громадськості змогли б брати участь. Для громадськості слід забезпечити можливість подавати органам державної влади та органам місцевого самоврядування в електронному вигляді пропозиції щодо поліпшення їх діяльності, а також урегулювання суспільних відносин, умов життя всіх верств населення, розвитку держави і суспільства в цілому [3].

За російським дослідником В. Солодовим, впровадженню е-демократії можуть заважати ціла низка факторів, серед яких слід звернути увагу на такі: зниження рівня участі громадян у політиці, що пов'язане не тільки з «економією ресурсів», але і з низькою ефективністю такої участі, тому зниження витрат може не призвести до істотного збільшення навіть кількісних показників участі; цифрова нерівність обмежує можливості розвитку нових форм представництва інтересів; електронні дискусії не націлені на виявлення загального Інтернету, на конструювання громадянського суспільства, в Інтернеті є присутнім лише велика кількість індивідів, але не суспільство; кожний може виразити свою думку із практично нульовими витратами ресурсів, що істотно збільшує розкид думок і ускладнює завдання агрегування інтересів; переведення політичного процесу у віртуальну реальність призводить до істотного зниження рівня рефлексії, обдуманості висловлювань, збільшення кількості в цьому випадку досягається за рахунок зниження якості; посилення залежності чиновників

від волевиявлення рядових членів суспільства може призвести до популізму, втрати як самостійності чиновників при прийнятті рішень, так і відповідної відповідальності за вже ухвалені рішення; реальний облік усіх артикульованих в Інтернеті інтересів громадян неможливий, як неможливий і «відбір» здорових ідей у силу неясних критеріїв і широких можливостей для маніпулювання [1].

Слід також звертати увагу на те, що е-демократія, з одного боку, сприяє новому розвитку демократичних інститутів, з іншого боку – зустрічає складності насамперед технічного характеру [1].

І. Лопушинський називає суттєвою перепорою для реалізації форм е-демократії загальний рівень розвитку інформаційного суспільства в Україні, який не забезпечує рівного доступу громадян до отримання інформації, доступності для громадян різних форм е-демократії. Гострою проблемою розвитку е-демократії в Україні залишається помітна міжрегіональна «цифрова нерівність», відсутність дієвих кроків з її подолання [3].

А. Семенченко, враховуючи сучасний стан справ в Україні, говорить, що такі умови обумовлюють необхідність пошуку та застосування нетрадиційних механізмів державного управління сферою розвитку інформаційного суспільства та інформатизації, побудованих на оригінальній системі принципів управління. Серед таких принципів учена називає такі: добровільність, ініціативність та паритетність участі в проекті; не потребує додаткових бюджетних коштів на свою реалізацію; орієнтація на отриманий учасниками пілотного проекту досвід та здобутки; відкритість та прозорість формування і виконання проекту; системність та комплексність завдань проекту; масштабність проекту, учасниками якого є представники майже всіх гілок влади, міжнародні фонди, бізнес, громадські організації, які мають найкращі в Україні напрацювання у сфері е-урядування; домінування механізмів самоуправління та самоорганізації над централізованим державним управлінням, застосування синергетичного та мережевого підходів до державного управління [5].

М. Міхровська вважає, що для вирішення перелічених завдань, на даний момент пріоритет надано вирішенню наступних питань:

1. Створення уніфікованої підзаконної бази нормативних актів, які б регламентували порядок впровадження і взаємодії новоствореної інформатизованої системи;

2. Формування політичної волі щодо перерозподілу коштів (скорочення видатків на паперові носії та скерування їх на забезпечення органів державної влади новими електронними носіями);

3. Розгляд звернень громадян в електронному вигляді; згідно з Законом «Про звернення громадян», органи державної влади та місцевого самоврядування зобов'язані об'єктивно, всебічно і вчасно перевіряти заяви чи скарги, що до них надходять, проте, враховуючи кількість звернень, строки, встановлені Законом дуже часто порушуються, не в останню чергу через складну процедуру реєстрації таких звернень в електронному варіанті. Тож те, що звернення надходять в електронному вигляді, значно спростить процес його реєстрації, розгляду та вчасного усунення можливих порушень;

4. Надання державних послуг онлайн. Надання послуг в онлайн режимі є одним з пріоритетних напрямів розвитку системи електронного урядування, оскільки одним з основних принципів надання адміністративних послуг є оперативність, що найкраще забезпечується саме через інтернет-мережу;

5. Впровадження електронного документообігу в органах державної влади з одночасним підвищенням навиків користування інформаційними технологіями державних службовців тощо [4].

Робота по створенню електронного уряду в розвинутих країнах йде під лозунгом великої відкритості і підзвітності державних органів громадянам. При цьому підзвітність розуміється достатньо широко, воно не зводиться до заходів про інформування громадян про заходи уряду, а передбачає відкритість різних показників його роботи і формування засобів моніторингу даних показників [9].

Таким чином, мережні інформаційно-комунікативних технологій є ефективним інструментом здійснення прямої демократії з її акцентом на вільне обговорення проблем і прийняття рішень на основі рівноправної участі всіх зацікавлених сторін. У той же час роль е-демократії в процесі розвитку демократичних інститутів неоднозначна. Як показує практика, «електронна демократія», з одного боку, сприяє новому розвитку демократичних інститутів, з іншого боку – зустрічає складності насамперед технічного характеру. Приміром, Інтернет відкриває можливості нової організації виборів, у

тому числі голосування з персональних комп'ютерів. Однак практика показує, що саме технічні труднощі ще не дозволяють широко використовувати нові технології [1].

Становлення електронного урядування як невід'ємної частини здійснення державної влади суттєво наблизить Україну до демократичних стандартів публічної адміністрації, сприятиме підвищенню прозорості виконавчої влади, покращить ефективність її діяльності, і, як наслідок, сприятиме кращому забезпеченню в Україні прав і свобод людини і громадянина [4].

Для впровадження е-демократії в Україні необхідний певний час: від декларування на найвищому державному рівні цього напрямку в якості пріоритетного до удосконалення системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців, які будуть безпосередньо здійснювати відповідні функціональні обов'язки. При цьому перехід від традиційного управління до електронного урядування має відбуватися поступово та супроводжуватися відповідними змінами у розвитку суспільства, що сприятиме його стабілізації [2].

Література

1. Дубас, О. Електронна демократія: сутність і перспективи розвитку в Україні / О. Дубас // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв. – Миленіум, 2011. – С. 187–190.
2. Єганов, В. Проблеми та перспективи впровадження системи електронного урядування в Україні / В. Єганов. – Режим доступу : <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2012-2/doc/1/05.pdf>.
3. Лопушинський, І. Електронна демократія та електронне урядування: досвід США для України / І. Лопушинський. – Режим доступу: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/putp/2011-2/doc/2/03.pdf>.
4. Міхровська, М. Розвиток електронного урядування як пріоритетне завдання становлення публічної адміністрації в Україні / М. Міхровська // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – Серия «Юридические науки». – Том 25 (64). – 2012. – № 1. – С. 298–304.
5. Семенченко, А. Підхід до електронного урядування в умовах сучасних викликів та загроз в Україні / А. Семенченко. – Режим доступу : http://e-gov.in.ua/sites/default/files/Semenchenko%201_0.

PDF.

6. Электронный город – путь к европейским стандартам. – Режим доступа : <http://ehronika.com/2011/05/12/855/#more-855>

7. Шашков, С. С. Электронное правительство: теория, модели, перспективные направления развития / С. С. Шишков // Гуманитарные и социально-экономические науки. – № 1. – 2011. – С. 130–136.

8. Мазуренко, Т. Интернет як засіб набуття електронної демократії, впровадження електронного уряду в умовах глобалізації / Т. Мазуренко // Університет. – № 3. – 2011. – С. 60–68.

9. Стрелец, И. А. Концепция электронного правительства и ее практическая реализация / И. А. Стрелец // США. Канада. Экономика. Политика. Культура. – № 5. – 2003. – С. 90–104.

УДК 94(447)(092)+929

Хомутовська І. І.

НАУКОВО-ТВОРЧИЙ ОБРАЗ БОРИСА МОЗОЛЕВСЬКОГО В СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ РОЗВИТКУ

Помітне місце у політичній історії України ХХ ст. належить українським вченим-історикам. Відтак одним із важливих завдань сучасної історичної науки є дослідження їх наукової та творчої діяльності. Вирішення цих питань дозволить встановити їх внесок в суспільно-громадське життя України ХХ ст., визначити роль представників української історичної науки в державотворчих процесах, зрештою, в становленні модерної національної спільноти. Наукова, поетична та суспільно-громадська діяльність Бориса Мозолєвського оцінювалася колегами у науковому співтоваристві, творчій майстерні, а також літературними змаганнями з опонентами і друзями. Більшість праць, присвячених ученому після 1971 року, представляють собою повідомлення про науково-дослідницьку, поетично-прозову та суспільно-громадську діяльність науковця.

Однак сучасні реалії становлення незалежної демократичної країни, як правило, потребують розгляду історичних, археологічних та суспільно-громадських аспектів діяльності вченого як особистості у сфері історії та археології. Розвиток соціально відповідальної активної особистості неможливий без усвідомлення й опанування нею соціокультурного простору як колективного інтелекту, умов самоорганізації та саморозвитку, оскільки забезпечує населенню духовну свободу і формує національну самосвідомість. Це зумовлюється активізацією процесів державотворення, притаманним Україні в сучасній період. Тому й не дивно, що в сучасній українській історіографії образ Б. Мозолєвського склався передусім як науковця, що знайшов скіфську золоту Пектораль та автора-поета низки поетичних

і прозових публікацій, тоді як його становлення в якості науково-творчої особистості та інтелектуала, історика і археолога, скіфолога і поета-прозаїка є ніби додатком до решти життєвих подій.

Формування особистості залежить від системних складових чинників: суспільних, політичних, культурно-історичних, екологічних, біопсихічних та ін. Тут основні етапи формування особистості зазнають впливу як внутрішніх, так і зовнішніх факторів. Враховуючи те, що особливістю людської природи є поєднання у собі суттєвих засад – добра і зла, Б. Мозолєвський намагається викласти у віршах та прозі, як ці засади співіснують і розкриваються в єдності, проявляються в більшій чи меншій мірі залежно від характеру навколишнього середовища, спільноти, в життєвих зіткненнях. Міркуючи про людину як суб'єкта життя, Л. Рубінштейн розрізняв два способи існування і відповідно два ставлення до життя [1, С. 156]. За його розумінням перший – це життя в сформованих умовах повсякденного побуту, що не виходить за межі безпосередніх зв'язків (батьки, друзі, вчителі, діти), коли інтереси та проблеми людини існують у середині її безпосереднього життя. Другий спосіб існування людини обґрунтовувався появою рефлексії. З її розвитком людина стає здатною займати позицію нібито поза процесом життя, дивлячись на нього з боку. Це вирішальний поворотний момент у загальному психічно-розумовому розвитку суспільства. Саме тут закінчується перший спосіб існування і починається новий шлях людини до створення життя на свідомій і моральній основі. З появою рефлексії в індивіда починається філософське осмислення сутності питання життя на

засадах самопізнання, самооцінювання, саморегуляції.

Розвиток науки має свої закономірності і тенденції. Загально прийнято вважати, що обсяг наукової діяльності подвоюється кожні 10-15 років, а розвитку науки властивий кумулятивний характер: на кожному етапі вона підсумовує в концентрованому вигляді минулі досягнення, з їх переосмисленнями, уточненнями тощо. Пізнавальну домінуючу моделі дослідження науково-творчої особистості історика становить поняття стилю історичного мислення [2, С. 10].

За висловом Герберта Спенсера: «Наука – це організоване знання». В загальнотеоретичному осмисленні «наука – одна з форм суспільної свідомості, що дає об'єктивне відображення форм суспільної свідомості, що дає об'єктивне відображення світу» [3, С. 813]. Особистість – конкретна людина з погляду її культури, особливостей характеру, поведінки, людська індивідуальність, як втілення індивідуального початку в суспільстві. Не кожна людина є особистістю. Особистістю не народжуються, нею стають завдяки суспільству та багатогранним зв'язкам людини з ним. Поняття «особистість» (від лат. «persona») містить у собі сукупність соціальних ролей даної людини, суспільних відносин, найважливішими серед яких є ставлення до громадського обов'язку та настанов суспільної моралі. [4, С. 42]. Творчість – це діяльність людини, що спрямована на створення духовних і матеріальних цінностей, яка пройнята елементами нового, вдосконалення, збагачення, розвитку. Під творчими якостями розуміємо психічні утворення, що мають складну структуру, в ієрархії компонентів якої одне з провідних місць посідає націленість, спрямованість особистості на творчі дії. У певному розумінні можна зазначити, що творчо мислить той, хто хоче творчо мислити.

Постать Б. Мозолєвського, як науковця, що мав чіткі погляди на предмет свого дослідження (історію, археологію), логічно поєднувалися з його громадянською позицією та політичними переконаннями, а різні сфери діяльності (поет, кочегар, археолог) забезпечили становлення непересічної людини, вченого, поета. Свою творчу енергію він реалізовував не лише в науковій сфері, але й був активним учасником суспільно-політичних подій, в яких керувався власними переконаннями, відстоював свою точку зору, навіть якщо вона не завжди була корисною для кар'єрного зростання.

Головною домінуючою у формуванні Б. Мозолєвського, як особистості, ціннісного ставлення до навколишньої дійсності та самої себе, є активна за формою, мораллю і змістом життєва позиція. Коли мова йде про Б. Мозолєвського, то треба відзначити його глибоке розуміння поняття громадянськості (сукупність моральних якостей суб'єкта, що проявляється у причетності до історії України) наявність щирих почуттів патріотизму та політичної зрілості, що реалізується у науковому пізнанні й свідомості. За поглядами сучасників Б. Мозолєвський був дійсно патріотом і залишиться прикладом патріотизму для сучасних поколінь [5, С. 140]. Йому були притаманні повага до культурних та наукових надбань українського народу, а творчий і науковий талант, активна громадянська позиція та розуміння суті національної ідеї й патріотизму завжди були у нього в душі і виступали каталізатором у досягненні нових знань та умінь.

Коли ж мова заходить про науково-творчу біографію, зокрема, науково-творчу біографію історика, археолога, поета, то крім визначення основних життєвих віх, йдеться про дослідження ментальності науковця, його зв'язків з минулим і майбутнім історичної науки, визначення «історіографічної ніші» історика в сучасній історіографії. Включає в себе визначення соціокультурної та наукової ситуації, тобто віх біографії дослідника у контексті стану історичної та археологічної наук, соціальних і культурних пріоритетів, що склалися на час його життя. Аналіз стилю мислення науковця, поета, його еволюції, трансформації, формування знакових рис цього стилю як у процесі творчості, так і під впливом зовнішніх обставин чи інших сфер діяльності [6, С. 152]. Стиль мислення науковця розуміємо як відображення науково-творчої неповторності різних видів наукової та творчої діяльності вченого, включно із соціокультурними умовами її розвитку. Соціокультурний розвиток, на першому місці стоїть все-таки розвиток людського суспільства, його структури, інституцій. Але ж вони супроводжувалися обов'язковим розвитком літератури, музики, живопису, архітектури, усної народної творчості, зміни традицій, моди [7, С. 9].

Реконструювавши спосіб мислення особи, що має історичне значення, визначаємо логіку та наслідки її діяльності. Тут особливого значення набуває встановлення місця дослідника у науковому просторі, співвідношення провідних тогочасних наукових розробок та його власних

досліджень [8, С. 104].

Джерела та література

1. Рубинштейн, С. Л. Проблемы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – М. : 1973. – 424 с.

2. Михайленко, Г. М. Олександр Лотоцький (1870–1930 рр.) : інтелектуальна біографія історика: дис. ... канд. істор. наук : 07.00.06 / Г. М. Михайленко. – К., 2009. – 206 с.

3. Новий тлумачний словник української мови. У 4 томах / Укладачі В. Яременко, О. Сліпущко. 42 тис. слів. – К. : Вид-во Аконті, 1999. – 3688 с.

4. Міняйло, М. П. Адміністративно-правове забезпечення реалізації права громадян на звернення: Монографія / М. П. Міняйло, Ю. І. Кішак. За ред. І. Т. Кішака. – Миколаїв : ТОВ Фірма «Іліон», 2009. – 192 с.

5. Кішак, І. І. Борис Мозолєвський – історик,

археолог, поет / І. І. Кішак // Наукові праці: науково-методичний журнал. – Т. 115. – Вип. 102. Історичні науки. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили. – 2009. – С. 138–142.

6. Ясь, О. В. Історичні погляди Олени Компан (до 90-річчя від дня народження) історика / О. В. Ясь // Український історичний журнал. – 2006. – № 4. – С. 140–156.

7. Донченко, С. П. Соціокультурний розвиток людства та його викладання у вищому навчальному закладі / С. П. Донченко // Збірник наукових праць з гуманітарних дисциплін «Славута». – 2011. – Випуск 4–5. – С. 8–10.

8. Андрєєв, В. М. Дмитро Дорошенко: «перший» чи «другий» в українській історіографії першої половини ХХ ст.? (досвід вивчення інтелектуальної біографії історика) / В. М. Андрєєв // Український історичний журнал. – 2007. – № 4. – С. 102–122.

УДК 745.52

Черкесова І. Г.

ПОЕЗІЯ ТА НАУКОВІ МАТЕРІАЛИ БОРИСА МОЗОЛЄВСЬКОГО ЯК ДЖЕРЕЛО ТА КОГНІТИВНА ОСНОВА СТВОРЕННЯ ГОБЕЛЕНУ «МІСЯЧНА ЦАРІВНА»

Мета нашого невеликого дослідження полягає у виявленні когнітивної основи впливу поезії та знайдених артефактів скіфського золота Борисом Мозолєвським на художнє осмислення у створенні художнього образу гобеленової композиції «Місячна царівна».

Наукова діяльність та поезія Бориса Мозолєвського, видатного ученого-археолога України, автора книги «Скіфський степ», котрий знайшов найкоштовніший артефакт – золоту Пектораль скіфської доби Північного Причорномор'я, стала джерелом створення дипломної роботи випускниці кафедри декоративно прикладного мистецтва Поспелової Оксани у 2008 р. (науковий та художній керівник диплому І. Г. Черкесова).

Взагалі, знахідки артефактів скіфського золота у причорноморських степах, пластика та художня образність цих форм надихали на створення гобеленових композицій як автора, так й моїх учнів – студентів декоративно прикладного мистецтва (далі ДПМ). У 90-х рр. ХХ ст. було створено гобелени «За мотивами скіфського золота», «Скіфські сузір'я» (Черкесова І. Г.), «Скіфія» (Спіфанова О. В.), килими «Скіфія»,

«Надвечір'я» та гобелен «Скіфський півень» (Вронська Р. Ю.). Під керівництвом автора було розроблено форми орнаментів за пластикою скіфського звіриноного стилю для вишивки серветок й скатертин та виконані ці речі у матеріалі. Автор зберігає колекцію цих унікальних вишивок та готує їх для передачі до Миколаївського краєзнавчого музею.

Про вплив золотих артефактів скіфської доби взагалі та знахідки Б. Мозолєвського, зокрема, на творчі розробки гобеленів та килимів, й вишивок (своїх та своїх вихованців) неодноразово писала автор у своїх статтях наприкінці 90-х рр. ХХ ст. – поч. ХХІ ст. Потрібно тут зазначити, що крім цього, ніхто більше досліджень з впливу творчості та наукової роботи Мозолєвського на створення гобеленових та килимових композицій не писав.

2007–2008 рр. позначені для автора останнім випуском студентів ДПМ (художній текстиль) Миколаївського філіалу Київського національного університету культури і мистецтв. Період ДПМ у цьому закладі завершився чудовою роботою – гобеленом «Місячна царівна», який створила Оксана Поспелова. Саме образ скіфської Афродіти – Аргімпаси з поезії Бориса

Мозолєвського надихнув дипломницю на створення пластичної структури гобелену та кольорового забарвлення.

Наведемо ці строфи:

*Місяць в травах росяних купався,
 До зірок тяглася ковила.
 Скіфська Афродіта – Аргімаса –
 Степом зачарованим ішла.*

Та ще:

*І по тих галявах, де ступали
 Її ноги, теплі і живі,
 До схід сонця сходили тюльпани
 І горіли кров'ю по траві [1].*

Дипломниця Поспелова О., людина творчо налаштована, чутлива до поетичного слова (сама пише вірші), під керівництвом автора відкрила для себе нову інформацію: 1) археологічну діяльність Б. Мозолєвського у Дніпровських степах; 2) побачила зображення золотої Пекторалі та інших форм пластики скіфської доби; 3) прочитала книжки Мозолєвського «Скіфський степ», Геродота «Мельпомена. IV книга»; 4) відкрила для себе поезію ученого археолога-романтика» 5) отримала враження від вище наведених рядків вірша Мозолєвського «Аргімаса», що спровокувало народження художнього образу.

Видатними філософами минулого (Платон, І. Кант) було зазначено, що пізнання поділяється на чуттєве та на розумове. Розумове пізнання стало пізнанням науковим – процесом об'єктивного, істинного знання, що спрямовано на відбиття закономірностей дійсності.

Чуттєве пізнання – відбиття, відображення існуючої реальності через знаки, символи, художні образи.

Дипломниця прочитанні поетичні строки Б. Мозолєвського сприйняла емоційно, серцем, що сприяло народженню в її уяві художнього образу скіфської богині краси та кохання Аргімаси. У студентки не було власної практики з археології. Вона цілком довірилася текстам ученого-поета. Його слова викликали в її уяві образ незбагненого, трансцендентного – таємничої богині, що ступала по землі. А там, де ступала, тюльпани, червоні як кров, вкривали Великий степ. Жіноча богиня – богиня ночі, осяяна місяцем. Саме ці образи стали складовими загальної композиції гобелену «Місячна царівна».

Композиційним центром стала стилізована форма жіночої голівки з вогняно-червоним волоссям, що розвиває степовий вітер. Голівка Аргімаси розміщена на фоні Місяця. Вогняно-

червоні тюльпани наче п'єдестал для стилізованого бюсту богині. Квіти на міцних стеблах виростають серед степових трав. Бахрома хвилястою лінією закінчує низ гобелену. Нитки основи гобелену розташовані горизонтально, а піткання вертикально, що дозволяє утворити чіткі прямі вертикальні штрихи фону. Ткання полотняне, гладке. Гобелен кріпиться до дерев'яного кронштейну, прикрашеного різьбленими хвилями степових річок та лиманів. По обох боках гобелену до кінців кронштейну кріпляться шнури з китицями. Зелений та коричневий відтінки утворюють символічний образ степової землі, вкритої травами. Риси обличчя відсутні. Форма голівки стилізована світлим теплим вохряно-рожевим відтінком наче сяйвом, що поглинає форми обличчя.

В цілому гобелен викликає відчуття таємничості та радості від спілкування з чарами, що прийшли до нас з глибокої давнини. Відсутність рис обличчя викликає ще й бажання знати: хто така Аргімаса? Звідки взялися скіфи? Хто цей загадковий народ? У чому полягає таємниця привабливості славнозвісного «скіфського звіриного стилю»?

Вірші та текст книги «Скіфський степ» стали когнітивною основою пізнання молоді дівчини, залучили її більше читати літератури, наприклад Геродота «Мельпомена, IV книга», де описуються етнічні особливості скіфів у нашому причорноморському регіоні.

Гобелен «Місячна царівна» прикрашає зараз інтер'єри корпусу ВП «МФ КНУКіМ». Минуло вже вісім років з часу його створення, а викликає зацікавленість у людей різного віку: студентів, абітурієнтів та їх батьків, у викладачів та гостей. Люди відкривають для себе дивний світ історії нашого краю. То вже сам гобелен стає когнітивною основою пізнання й мотивує прояви зацікавленості.

Незаперечним з вище викладеного стає те, що творчість ученого-археолога та поета Бориса Мозолєвського стала джерелом творчості у створенні образу чарівної Аргімаси – скіфської богині Місяця, краси та кохання й когнітивною основою художнього пізнання скіфської культури молодою людиною – дипломницею Оксаною Поспеловою.

Джерела і література:

1. Мозолєвський, Б. М. Скіфський степ / Б. М. Мозолєвський. – Київ : Наукова думка, 1983. – 192 с.

УДК 37.014.22

Шарата Н. Г.

РОЛЬ М. М. АРКАСА В ПРОЦЕСІ РОЗБУДОВИ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Прогресивні педагоги, громадськість кінця ХІХ – початку ХХ ст. відстоювала національну сутність, зміст і традиції українського шкільництва, педагогічної думки, культури та просвітництва. Завдяки їх діяльності збережено основи національного шкільництва і традицій української національної думки, національної педагогіки. У ХІХ ст. в Україні не існувало жодної школи з українською мовою навчання.

В рефераті «Чи це ж прогрес» М. Аркас дає характеристику сучасним народним школам, звертаючи свою увагу на виховання молодого покоління, засуджуючи русифікаційну школу. Вказує на необхідності викладання української мови у школах, закінчуючи свою доповідь словами «що поки - приходиться чекати на той кращий час коли прийде сподіваний, бажаний «Апостол правди і науки» і зробить все що потрібно українському народові» [10, арк. 111].

У своїх численних кореспонденціях М. Аркас підкреслював, що перед суспільством стоїть гостра проблема розбудови української національної школи, яка базується на демократичних традиціях виховання гуманної, гармонійної особистості і водночас справжнього патріота, відданого батьківщині, готового служити своєму народові. М. Аркас вважав, що досягнення цієї мети можливе через українізацію навчальних закладів усіх рівнів, розповсюдження знань рідною мовою, видання підручників, словників, українських книг [8; 9; 10; 11].

У діяльності М. Аркаса одне з провідних місць займала ідея розбудови національної школи, яка мала стати інструментом становлення свідомого українця в процесі навчання та виховання рідною мовою. Він постійно вболівав за поширення та збереження української мови, «яку державний уряд зводить з лица землі [7, арк. 7]», та за розбудову української школи, яка б розвивала національне почуття та любов до усього рідного, виховувала справжніх громадян України. М. Аркас вказував на необхідність викладання у початкових школах українською мовою, акцентуючи увагу на тому, що саме мова є засобом формування національно свідомої особистості, її патріотичних почуттів і, як результат, здатна сформувати справжнього громадянина своєї країни. Він неодноразово ділився

думками про глибинне значення рідної мови у стінах школи у листах до прогресивних діячів свого часу: «дуже потрібна українська граматики і дітям, і нам усім ... якби ж тільки нічого не перешкоджало ширше братися до національного самосвідомства нашим вчителям, багато дехто з них далеко не розуміють ще гаразд усієї вартості цього руху, усієї користі рідної мови ... [6, арк. 7]».

Категоричною була відповідь М. Аркаса на статтю у «Миколаївській газеті» №602 за 1908 р., «Интеллигентское недомыслие» Беды Проповедника, який зазначав, що «на свете Русь одна, на небе Бог один», а звідси робив висновок, що повинна бути одна загальна російська мова на землі, а інші не мають права на вживання в житті, що всі народи повинні признавати великоруську мову своєю рідною». У відповідь на цю статтю М. Аркас надрукував фейлетон у «Раді» №29 від 5 лютого 1908 року за підписом «Миколаївський Просвітянин», в якій відповів на зухвалість Беды Проповедника таким чином: «ніхто не одрікається від великоруської мови, як від мови державної, а признавати її своєю рідною не стане ні поляк, ні литвин, ні українець, ні інші народи, що складають нашу державу. Ми хочемо своїм власним шляхом, поруч з усіма культурними народами йти до світла науки, до правди [2, арк. 99–100]».

Констатуючи відстороненість початкової школи від національних інтересів, культури й життя народу, М. Аркас відзначав її неспроможність вирішувати основні навчально-виховні завдання. На його думку, така відокремленість школи перешкождала системності знань про навколишній світ, повноцінному розвитку пізнавальних інтересів учнів, національному вихованню, зокрема, вихованню національної гідності, почуття поваги до рідного краю, народу.

М. Аркас багато уваги приділяв освіті онука і його непокоїв низький рівень викладання загальноосвітніх предметів, надання переваги стародавнім мовам, а не вітчизняній історії та літературі.

Микола Миколайович був твердо переконаний, що така система навчання не сприяла інтелектуальному та духовному розвитку дитини, що спонукало його до заснування початкових шкіл з українською мовою навчання. В 1907 році, у

розпал реакції, М. Аркас отримав дозвіл на відкриття чотирирічної сільської школи в селі Богданівна, на фінансування якої він виділив відповідні кошти. Своє ставлення до української культури і, зокрема, мови, він досить недвозначно висловив у прилюдній промові в Миколаєві, під час відкриття товариства «Просвіта», в якій М. Аркас сказав:

«Усі народи більш-менш мали спроможність здобувати собі освіту на своїй рідній мові, клопотати за розвиток своєї національної культури. Над нами ж, українцями, важким гнітом протягом більш століття лежала заборона рідного слова. За те, що ми являємо з себе самостійний народ, що ми маємо свою історію, що ми переживали свої окремі важкі історичні часи, ми не мали права не те, щоб прилюдно балакати, а навіть мислити, а як траплялись такі люди, яким не сила була ховати в собі національні почуття, і вони виривалися в них на поверх правдивим словом, то їх, як наприклад Шевченка... і інш., скоро приборкували і усе знову замовкло на довгий час [3, с. 2]».

М. Аркас, не повідомляючи нікому про свої плани, без будь-якого дозволу «високого начальства» організував у своїй школі викладання виключно українською мовою. Цікаво відзначити що, посилаючись на брак підручників українською мовою із Закону Божого, М. Аркас зовсім відмовився від викладання цієї дисципліни, саме ця обставина і привела до того, що «крамольні вчинки» Аркаса стали відомі «начальству».

Дізнавшись про відкриття нової школи, місцевий піп був страшенно ображений тим, що його не запросили нести своїй пастві «Слово Боже». Він почав писати скарги місцевому справнику, але від нього М. Аркас легко відкупився, посилаючи йому через пристава «пояснення» у вигляді 25 карбованців. Однак, пастир надіслав офіційну заяву губернатору, наслідком якої був приїзд чиновника з особливих доручень з метою перевірки діяльності школи. Факти, про які повідомляв місцевий священик, підтвердилися і «крамольну» школу після двох років роботи закрили. Проте факт її існування викликав великий інтерес української громадськості, зокрема М. Кропивницький, який мав хутір Затишок, цікавився в М. Аркаса в своєму листі: «Любий друже, Миколо! Будь ласка, не одмов сповістити мене, чи правда тому, що ти заснував у своїй слободі школу з українською викладною мовою і як це пощастило? Навчи й мене, бо скортіло й мені заснувати невеличку школу і в цім случаї найкраще

придержатись одного напрямку. Звичайно, що я не в силі більшої школи заснувати як на 20 душ, але за для нашого глухого хуторка і це діло буде коштовної ваги [2]». Власне, школа у с. Богданівна існувала ще з 1860 року, вона була школою грамотності та утримувалася на кошти Аркасів, а навчання в ній відбувалось російською мовою. Для реорганізації цієї школи М. Аркас доклав чимало зусиль.

Піклуючись про Богданівську школу, М. Аркас розумів, що лише залучення сільських дітей до національної культури та мови дозволить їм пізнати свою історію. Але впровадження освіти українською мовою було досить складним процесом, найголовніша складність спричинювалася практично повною відсутністю українських книжок для шкіл, крім того, виникли проблеми з легалізацією школи, адже М. Аркас намагався зробити школу легальною. В листі до свого київського приятеля В. Степаненка він радився: «Думка в мене - замість колишньої в нашому селі власної моєї школи грамотності, а вона з 1860 року відкрита ще моїми батьками, завести українську селянську школу, та не можна дізнатись, у кого і який дозвіл треба дістати, де і які в нас підручники для такої школи. Оце послав запити в різні кутки, то й досі не маю відповіді, а бажання, щоб школа була легальна й ніхто б не присікувався до неї, до вчителя і дітей. Чи немає у Вас кого, щоб міг дати таку пораду мені у цій справі? [7]». У листі до Є. Чикаленка теж висловлюється прохання М. Аркаса: «Знайди тепер мені у Петербурзі впливових людей... у тому столичному бюрократичному багні... [3, арк. 6]».

М. Аркас зрозумів, що запровадити українську мову навчання у своїй школі офіційним шляхом йому не вдасться, і тому вирішив нелегально, без офіційного дозволу, навчання у своїй школі здійснювати рідною мовою, замінивши російські підручники на українські. Вчитель Аркасової школи Грачів у своїх спогадах описує стан М. Аркаса при відкритті школи: «Негайно були привезені книжки для навчання і позашкільного читання. Ось настав день, як зібрались діти, батьки, діди й декілька жінок. Прийшов піп, помолились Богу і почалось навчання. Ви бачили коли-небудь, як малій дитині куплять гарного гостинця або червону сорочку – як вона радіє? А Микола Миколайович вдесятеро більше був радий. Він бігав, бігав, приводив свою родину; покладав надії, що ця школа буде матір'ю української школи. І дійсно, навчання пішло дуже гарно. Дітей було

більше, ніж можна було прийняти. Цьому допомагало те, що М.Аркас ні разу не обійшовся, щоби не приголубити якогось з учнів. [11, арк.37]». У 1909 р. на прохання М.Аркаса Голові українського гуртка народних вчителів Херсонщини було направлено вчителя Д.Гульченка, про якого у листі до В.Степаненка Аркас писав: «... тільки що одіслав у Богданівку нового вчителя Д.Гульченка, якого прислав до мене Голова українського гуртка народних вчителів Херсонщини. Здається людина хороша, а там хто його зна, що воно виявиться. Шкода, що так довго не знаходилось у Вас підходящої людини, тому довелося скористатися іншою кандидатурою, бо діти і так вже згубили пів року поки аж вишукався чоловік [7, арк. 2-3]». Ця школа на той час нараховувала 40-50 хлопчиків і дівчаток.

Виключно важливою ознакою народу М.Аркас вважав мову, яка на його думку, є найкращим виразником духовної культури будь-якого народу. Він з боєм писав у книзі «Історія України-Русі» про ті часи, коли її народ, особливо панство, відцуралася від рідного слова, коли в школах стали глузувати з батьківської, дідівської мови, соромилися її. А «від того, виходить неповага до всього рідного, та знуцання над ним [1, с. 168]». Отже, М. Аркас вважав, що викладання рідною мовою сприятиме розвитку та вихованню особистості, формуванню її гуманістичних і патріотичних поглядів.

Однією з ознак народності М.Аркас вважав вивчення історії народу, його соціально-економічних, національних, освітньо-культурних та інших особливостей. Водночас стверджував, що великий виховний вплив на формування патріотичних почуттів дітей мають історичні традиції боротьби українського народу проти національного, релігійного, соціального та колоніального гніту.

Отже, М.Аркас заклав основи української школи, патріотичного виховання учнів, він вважав, що глибоке пізнання історичної науки викличе потребу в школярів наслідувати героїчні вчинки великих людей України, а такі приклади з історії народу повинні формувати в учнів почуття національної гідності та гордості за свою Батьківщину. Микола Миколайович налагодив стосунки з усіма існуючими українськими книгарнями і через «Просвіту» одержував книги до Богданівської школи. Діти в аркасівській школі навчалися за виданими в Києві букварем та «Граматкою» Норця [4, с. 231]. М.Аркас сповідував

у своїй школі ідеї гармонійного розвитку особистості, органічного поєднання інтелектуального, трудового, естетичного, громадянського та патріотичного виховання. Розумовому розвитку й патріотичному вихованню дітей сприяли у школі М.Аркаса ознайомлення з історичним минулим українського народу, розповіді про козацтво, його героїчну боротьбу за волю. Діти вивчали поезії Тараса Шевченка та твори інших українських письменників. У той час, коли ліберальні просвітяни стверджували, що селяни не розуміють твори Шевченка, М.Аркас своїм досвідом довів, що «Кобзар» має велике визнання, його розуміють, люблять, а його автора сприймають як видатного українського поета. Він постійно розповсюджував у своїх школах твори Т.Шевченка.

Микола Аркас поширював свою просвітницьку діяльність у селі Христофорівка на його жителів, які потребували розвитку духовності, організовували у Христофорівці Шевченкові читання. «Селяни радо зустрічали приїзд пана, бо знали, що зможуть почути знайомі мелодії пісень, які він записував від них. А він тільки й чекає вечора, щоб зійшлися люди після праціпогомони про господарські справи. Часто люди прохали, щоб пан почитав «Кобзаря», бо знав всього напам'ять [5, с. 74р.]

М.Аркас любив і шанував селян, їх хліборобський хист і працелюбність, бо і сам добре розумівся у хліборобській справі, займався племінним конярством. Тоді М.Аркас почав шукати вчителя, «який був би наш свідомий українець, що, навчаючи дітей хоч не рідною мовою, він не давав би їм забувати її і виховував би з дітей справжніх українців [6]». У 1909 р. на прохання М.Аркаса Голові українського гуртка народних вчителів Херсонщини було направлено вчителя Д.Гульченка. У листі до В.Степаненка Аркас зазначав: «... тільки що одіслав у Богданівку нового вчителя Д.Гульченка, якого прислав до мене Голова українського гуртка народних вчителів Херсонщини. Здається людина хороша, а там хто його зна, що воно виявиться. Шкода, що так довго не знаходилось у Вас підходящої людини, тому довелося скористатися іншою кандидатурою, бо діти і так вже згубили пів року поки аж вишукався чоловік [7, арк. 2- 3]». Ця школа на той час нараховувала 40-50 хлопчиків і дівчаток.

Заслуга М.Аркаса полягає у тому, що він не лише розробляв актуальні для того часу педагогічні

ідеї, але й реалізував їх на практиці в Богданівській початковій школі. В системі просвітницької діяльності Миколи Аркаса проблеми національного школобудування досить актуальні, особливо цінними є для нас погляди автора «Історії України-Русі» на поширення народної освіти, зв'язок школи з життям, викладання в ній рідною мовою. Микола Аркас, наприклад, переконливо стверджував, що великий вплив на виховання школа має тоді, коли вона знаходиться в руках свого народу і є такою, яка потрібна людям. Обстоюючи навчання рідною мовою, вчений вважає, що саме з цього починається повага до батька-матері, до народу, до батьківщини.

Список використаних джерел

1. Аркас, М. М. Історія України-Руси / М. М. Аркас. Вступне слово і коментарі В. Г. Сарбея. – К. : Вища школа, 1990. – 412 с.
2. ДАМО. – Ф. 206. – Оп. 2. – Спр. 6 (Т-во «Просвіта»).
3. ДАМО. – Ф. 468. – Оп. 1. – Спр. 12 (Листи редактора історичного журналу «Киевская старина» В. Науменка до М. М. Аркаса).
4. Жадько, В. О. Микола Аркас: роман-пошук / Віктор Олексійович Жадько. – К. ; СПб. : Жадько

В. О., 2008. – 624 с.

5. Погорелова, В. Живимося з Аркасівських джерел / Валентина Погорелова // Краєзнавчий альманах. – 2003. – № 1. – С. 72–77.
6. Фонд інституту рукопису національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. – Ф. 44. – Ш № 264 (Лист М. М. Аркаса Є. Х. Чикаленку від 2 листопада 1905 р.).
7. Фонд інституту рукопису національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. – Ф. 114. («Просвіта» у Києві). – Ш №414 (Лист М. М. Аркаса до В. П. Степаненка від 30 червня 1906 р.).
8. Фонд Миколаївського краєзнавчого музею. – Д-14781. Чернетка листа М. М. Аркаса до М. Л. Кропивницького від 8 жовтня 1900 р.
9. Фонд Миколаївського краєзнавчого музею. – Д-14782. Чернетка листа М. М. Аркаса до М. Л. Кропивницького з нагоди 30-річного ювілею. 1870 р.
10. Фонд Миколаївського краєзнавчого музею. – Д-16888 (Листи М.М. Аркаса-третього до Л. С. Кауфмана. – 1959–1961 рр. Передрук Л. С. Кауфмана з дарчим надписом Ф. Камінському).
11. Фонд Миколаївського краєзнавчого музею. – Д-24018. Лист М. М. Аркаса до Ю. Литвина. (Без дати).

Штучка Т. В.

СУЧАСНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МАРКЕТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО СЕКТОРУ

Становлення маркетингу в практичній діяльності суб'єктів економічних відносин розпочалася задовго до формалізації відповідних економічних знань в наукових працях. Свідченням цього є те, що такі базові категорії, як ціна та реалізація продукції, були формалізовані в економічній літературі, ще в XVII сторіччі [1, С. 14; 2, С. 6]. Втім, головні елементи маркетингу були відображені в дослідженнях європейських та американських авторів, зокрема, С. Маккорміка та Д. Маккарті, які є авторами перших фундаментальних праць з маркетингу, значно пізніше. Слід звернути увагу на те, що базова модель маркетингу підприємства, яка отримала назву «4 Р» – «product» (товар), price (ціна), place (збут, розміщення), promotion (просування), була запропонована Д. Маккарті лише в середині XX сторіччя. Втім, саме дана модель дала початок розвитку наукових досліджень маркетингу, як

сфери діяльності підприємства, а також окремої системи наукових знань щодо управління бізнесом.

Як і багато інших економічних знань, наука про маркетинг була створена синтетичним шляхом на основі узагальнення прикладного досвіду, який вже потім дав можливість певним чином обґрунтувати загальні закономірності провадження маркетингових зусиль та розвитку реакцій на них економічного середовища підприємства. При цьому саме завдяки домінуючому впливу прикладного досвіду на становлення вказаних наукових знань протягом тривалого часу маркетинг ототожнювався лише з однією з його функцій, виділених в подальшому, а саме з просуванням продукції. Свідченням останнього є створення в 20-ті роки в США Національної асоціації маркетингу і реклами, правонаступником якої в подальшому стала Американська асоціація маркетингу.

Термін «маркетинг» походить від «market» (англ.), що в перекладі означає «ринок», та за змістом передбачає вплив суб'єкта на ринкове середовище з метою досягнення певних результатів у вигляді продажів продукції, отримання від цього відповідних фінансових результатів тощо. Втім, в сучасному розумінні маркетинг являє собою цілу систему діяльності підприємства, спрямованої на забезпечення успіху його продукції на ринку та, відповідно, низку концепцій управління бізнесом суб'єкта економічних відносин, орієнтованих на ринковий успіх.

В економічній літературі існує велика кількість визначень маркетингу. Аналіз цих визначень дозволяє дійти до висновку, що за генезисом відображень у дефініціях сутнісно-змістовних характеристик та функціонального навантаження маркетингу можна сформуванати цілісну картину еволюції маркетингу як складової економічної науки.

Агропродовольчі підприємства мають враховувати підходи до управління та організації свого маркетингу на основі застосування цілісної маркетингової концепції. В свою чергу, цілісність концепції маркетингу забезпечується дотримання відповідних принципів, які забезпечують послідовність управлінського впливу на процеси виробництва та збуту продукції підприємства. При цьому підприємство формує власну концепцію управління своїм маркетингом, адаптовану до умов зовнішнього середовища та тенденцій розвитку суб'єктів галузі, з урахуванням організаційних особливостей самого підприємства, що робить концепцію маркетингу центральною концепцією управління бізнесом.

В такому контексті маркетингова концепція управління бізнесом актуалізується як головний інструмент формування конкурентних переваг, адже саме вона дозволяє адекватно співвідносити вимоги цільового ринку збуту з можливостями підприємства, що дозволяє йому формувати комерційно значимі пропозиції продукції. Останнє модифікує в процесі реалізації і саму концепцію, суттєво розширюючи спектр питань, які вона має охоплювати. Крім того, заходи та дії, передбачені концепцією маркетингу, зумовлюють необхідність управління їх узгодженням, що актуалізує формування маркетингової стратегії підприємства, адекватної викликам конкурентного середовища. Хоча класична концепція маркетингу була більш надійною основою при розробці стратегій маркетингу, деякі підприємства усвідомлювали, що

припускаються помилок та мають недоліки. Навіть підприємство, яке чітко дотримується принципів здійснення маркетингової діяльності, а саме виконує дослідження цільових ринків збуту, корегує товарну політику, позиціонує продукцію на ринку та, відповідно, здійснює корекцію цінової політики, може не отримувати адекватні цілям та завданням своєї діяльності економічні результати через наявність конкуренції. У такому випадку не враховують необхідність орієнтації не тільки на покупців, а й на конкурентів, що, в свою чергу, відображено в стратегічній маркетинговій концепції. Відповідно до зазначеної концепції, підприємство повинне задовольняти нужди та потреби споживачів, одночасно зберігаючи перевагу серед конкурентів задля забезпечення довготривалого отримання прибутку.

Економічний розвиток суб'єктів економічних відносин призводить до зростання рівнів стандартизації та уніфікації продукції, що зумовлює дублювання рішень окремих суб'єктів в сфері здійснення маркетингової діяльності та продукує проблему утримання рівня впливу на вибір покупців на цільовому ринку продукції. Саме завдяки актуальності цієї проблеми з середини 90-х років року почала розвиватись концепція маркетингу стосунків. Ця концепція передбачала спрямованість маркетингової діяльності підприємства на встановлення конструктивних, довгострокових та привілейованих стосунків із потенційними споживачами.

Розвиток ринкових відносин продукує актуалізацію ролі та значення маркетингу для розвитку підприємств, на чому наполягають численні дослідники. Наразі перед підприємством стоять завдання самостійного прийняття рішень щодо обсягів та номенклатури продукції, що виробляється. При цьому товарна та цінова політика стає визначальним інструментом маркетингу, адже саме ці компоненти маркетингу підприємства продукують та визначають політику просування, а отже й залучення покупців та, відповідно, результати продажів продукції.

Посилення ролі та значення маркетингових підходів до здійснення комерційної діяльності сьогодні можна пояснити наступними причинами. Сучасні особливості функціонування ринку сільськогосподарської продукції характеризується диференціацією конкурентних ситуацій [3, 4]. Останнє актуалізує використання на мікрорівні концепції класичного маркетингу. Крім того, особливості виробничо-технологічних процесів в

сільськогосподарському виробництві призводить до високого ступеня стандартизації умов отримання та характеристик продукції, що призводить до насиченості ринку однорідними товарами. Останнє деформує маркетингову політику підприємства в напрямі актуалізації визначальної ролі підкріплення продукції.

Поряд з цим, споживачі схильні віддавати перевагу конкретним постачальникам навіть товарів високого ступеня уніфікації у певних межах безвідносно до цінової політики останніх, тобто купуючи продукцію за більш високими цінами у постачальників з позитивною та благонадійною репутацією. Останнє актуалізує інструментарій формування споживчих переваг в системі маркетингу підприємства.

Стабілізація розвитку агропродовольчого виробництва потребує чітких та достатньою мірою деталізованих стратегій розвитку певних напрямів діяльності, розробка яких має ґрунтуватися на результатах маркетингових досліджень цільових ринків відповідних видів продукції агропродовольчих підприємств та динаміки споживачьких вподобань. При цьому орієнтація на врахування змін у вподобаннях споживачів окреслює межі застосування маркетингового підходу до планування управлінських впливів на всю діяльність підприємства, адже за його застосування управління бізнесом суб'єкта у виробничій, інвестиційній та комерційній сферах буде орієнтовано на задоволення інтересів споживачів, що дасть змогу отримувати достатній

розмір надходжень від реалізації продукції для фінансування необхідних заходів в цих сферах діяльності. Тобто за відсутності послідовної маркетингової діяльності підприємство нездатне формувати та реалізовувати адекватну викликам цільових ринків конкурентну політику. Адекватність останньої забезпечується релевантністю та повнотою інформаційної бази маркетингових досліджень, результатами яких мають оперувати керівники та спеціалісти агропродовольчих підприємств. Отже, з огляду на завдання стабілізації розвитку агропродовольчого виробництва наразі необхідно розглядати аграрний маркетинг разом з його дослідницькою компонентою, як основу формування поведінки підприємства, його дій на ринку, а отже й основу формування економічних відносин учасників цільових ринків сільськогосподарської продукції.

Джерела та література

1. Гаркавенко, С. С. Маркетинг: підручник / С. С. Гаркавенко. – К. : Лібра, 2002. – 712 с.
2. Рыбинцев, В. А. Маркетинг винограда и вина / В. А. Рыбинцев. – К. : ИАЭ, 2000. – 347 с.
3. Ключац, В. А. Маркетинг сельскохозяйственной продукции / В. А. Ключац // АПК : экономика, управление. – 1995. – № 2. – С. 41–45.
4. Хаустов, В. Маркетинговая деятельность в АПК / В. Хаустов // АПК : экономика, управление. – 1992. – № 9. – С. 58–60.

ЗМІСТ

Березовська Т. В. З родинних хронік Аркасів.....	4
Бобіна О. В. Миколаївська топоніміка: основні етапи формування і спроба декомунізації.....	6
Бобровська Н. В. Теоретичне обґрунтування перспективного розвитку екологічної освіти.....	8
Горбуров Е. Г., Горбуров К. Е. Николай Николаевич Пантусов. Возвращение из забвения	10
Дудник В. М. 15Медіа-портал української діаспори «Vidia» як об'єкт дослідження історії волонтерського руху на півдні України	15
Золотухін А. І. Автограф Ахілла	18
Золотухін А. І. Пектораль Б. М. Мозолецького, як символ скіфської культури (Семіотико-семантичний аналіз).....	21
Золотухін А. І. Де знаходилися Скільла і Харибда?.....	24
Кіщак І. Т. Морська галузь в транскордонному співробітництві південного регіону України	27
Костирко Т. М. Борис Мозолецький – митець скіфського степу.....	29
Котляр Ю. В. Повстанський рух на Миколаївщині у творах Юрія Яновського	34
Кравчук О. Ю. Проблеми дозвілля молоді Миколаївщини.....	36
Ляшенко В. В. Стратегії розвитку природно-ресурсного потенціалу на регіональному рівні.....	39
Обозна А. О., Виглядал М. С. Витоки та розвиток банківської справи в Миколаєві (перша половина ХІХ – початок ХХ століття).....	41
Петренко І. М. Шлюб і сім'я на півдні України у другій половині ХVІІІ ст.	42
Петренко О. М. Стародавній рукопис «Праздники» як предмет музичної археографії: з фондів Миколаївського обласного краєзнавчого музею «Флотські казарми»	45
Соколюк С. М. Збирання підводних човнів проекту «Американський Голланд» на заводах Миколаєва у першій чверті ХХ ст.....	46
Старєва А. М. Організаційно-педагогічні умови формування предметно-методичної компетентності майбутнього вчителя-суспільствознавця.....	48
Стрелец М. В. Фронтвик. Гражданин. Творець.....	50
Стужук С. В. Роль преси у регіональних політико-економічних перетвореннях Півдня УРСР у 1920-х роках.....	52
Ступак О. П., Дрожанова О. М. Соціокультурні аспекти викладання філософії в технічних університетах.....	54
Сугацька Н. В. Джерела права Ольвії	56
Ткаченко А. В. Можливості для реалізації концепції електронного уряду як способу політичної взаємодії всередині політичної мережі в умовах сучасної України	57

Хомутовська І. І. Науково-творчий образ Бориса Мозолєвського в соціокультурному розвитку	60
Черкесова І. Г. Поезія та наукові матеріали Бориса Мозолєвського як джерело та когнітивна основа створення гобелену «Місячна царівна»	62
Шарата Н. Г. Роль М. М. Аркаса в процесі розбудови української школи початку ХХ ст.	65
Штучка Т. В. Сучасні особливості формування маркетингової діяльності підприємств агропродовольчого сектору	68

Наукове видання

**МИКОЛАЇВЩИНА І ПІВНІЧНЕ
ПРИЧОРНОМОРЯ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ
ДО 80 РІЧНИЦІ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ
УКРАЇНСЬКОГО АРХЕОЛОГА Б. М.
МОЗОЛЕВСЬКОГО**

Всеукраїнська науково-методична конференція

23–24 вересня 2016 р.

МАТЕРІАЛИ КОНФЕРЕНЦІЇ

(українською та російською мовами)

Відповідальний за випуск О. В. Бобіна

